

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED

Aktuaalsed Euroopa Liidu riikide probleemid

Artiklid (CD-ROM) * Kokkuvõtted * Kroonika

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK

Aktuelle Probleme der EU-Mitgliedstaaten

Beiträge (CD-ROM) * Zusammenfassungen * Chronik

DISCUSSIONS ON ESTONIAN ECONOMIC POLICY

Current problems in the EU Member States

Articles (CD-ROM) * Summaries * Chronicle

20. aastakäik * 20. Jahrgang * 20th year of issue

2/2012

Eesti majanduspoliitilised väitlused: Aktuaalsed Euroopa Liidu riikide probleemid / Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Aktuelle Probleme der EU-Mitgliedstaaten / Discussions on Estonian Economic Policy: Current problems in the EU Member States

Asutatud aastal 1984 / Gegründet im Jahre 1984 / Established in 1984

TOIMETUSKOLLEGIUM / REDAKTIONSKOLLEGIUM / EDITORIAL BOARD

Peter Friedrich (University of Federal Armed Forces Munich, University of Tartu)

Manfred O. E. Hennies (Fachhochschule Kiel)

Enno Langfeldt (Fachhochschule Kiel)

Stefan Okruch (Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität Budapest)

Armin Rohde (Ernst-Moritz-Arndt Universität Greifswald)

Mart Sörg (Tartu Ülikool)

TOIMETAJAD / REDAKTEURE / EDITORS :

Sulev Mäeltsemees (Tallinna Tehnikaülikool)

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool)

Janno Reiljan (Tartu Ülikool)

ASUTAJA, KOORDINAATOR JA PEATOIMETAJA /

GRÜNDER, KOORDINATOR UND CHEFREDAKTEUR /

FOUNDER, COORDINATOR AND CHIEF EDITOR:

Matti Raudjärv (Tartu Ülikool – Pärnu Kolledž ja Mattimar OÜ)

Publikatsioon ilmub kuni kaks korda aastas / Die Publikation erscheint bis zu zwei Mal im Jahr / The publication is published once or twice a year

Artiklid on avaldatud andmebaasides: / Die Beiträge sind in der Datenbanken: /

Articles have been published in the databases: **DOAJ** – Directory of Open Access Journals (Netherlands), **EBSCO** – Elton B. Stephens Company (USA), **ECONIS** – Economics Information System (Germany) and **SSRN** – Social Science Research Network (USA)

KONTAKT - CONTACT: Matti Raudjärv

Tartu Ülikool (Pärnu Kolledž)

University of Tartu (Pärnu College) **or** Mattimar OÜ

Ringi 35

Kose tee 79

80012 Pärnu

12013 Tallinn

Estonia

Estonia

matti.raudjarv@ut.ee

mattir@hot.ee

www.mattimar.ee

TARTU ÜLIKOOI UNIVERSITÄT TARTU UNIVERSITY OF TARTU
TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOI TECHNISCHE UNIVERSITÄT TALLINN
TALLINN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

KIELI RAKENDUSÜLIKOOI FACHHOCHSCHULE KIEL
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES OF KIEL

Ernst Moritz Arndt GREIFSWALDI ÜLIKOOI
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITÄT GREIFSWALD
Ernst Moritz Arndt UNIVERSITY OF GREIFSWALD

MATTIMAR OÜ * GmbH * Ltd

EESTI MAJANDUSPOLIITILISED VÄITLUSED

Aktuaalsed Euroopa Liidu riikide probleemid

ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK

Aktuelle Probleme der EU-Mitgliedstaaten

DISCUSSIONS ON ESTONIAN ECONOMIC POLICY

Current problems in the EU Member States

2/2012

BWV • BERLINER WISSENSCHAFTS-
VERLAG GmbH

MATTIMAR
anno 1993

BERLIN * TALLINN

Eesti majanduspoliitilised väitlused: Aktuaalsed Euroopa Liidu riikide probleemid, 2012, nr.2

Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik: Aktuelle Probleme der EU-Mitgliedstaaten, 2012, Nr.2

Discussions on Estonian economic policy: Current problems in the EU Member States, 2012, No.2

Berlin, Tallinn: BWV * Mattimar

20. aastakäik / 20. Jahrgang / 20th year of issue

BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH, MATTIMAR OÜ, 2012

ISBN 978-3-8305-3097-8 (trükis),
ISBN 978-3-8305-3097-8 (CD-ROM)

ISBN 978-9985-844-36-6 (trükis)
ISBN 978-9985-844-37-3 (CD-ROM)
ISBN 978-9985-844-38-0 (pdf)
ISSN 1736-5597 (trükis)
ISSN 1736-5600 (CD-ROM)
ISSN 2228-1878 (pdf)

Käesolevas publikatsioonis avaldatud artiklid on eelretsenseeritud anonüümselt sõltumatute doktorikraadiga retsensentide poolt.

Alle Beiträge der vorliegenden Publikation wurden vor der Veröffentlichung anonym von unabhängigen promovierten Experten rezensiert.

Before publishing, the articles in this collection have been anonymously peer-reviewed by independent reviewers holding a doctor's degree.

Trükitud trükikojas Miniprint OÜ / Gedruckt in der Druckerei Miniprint OÜ /
Printed in the publishing house of Miniprint OÜ

© Esikaas ja üldkujundus: Mattimar OÜ, 2012

© Kirjastamine: BWV * BERLINER WISSENSCHAFTS-VERLAG GmbH,
MATTIMAR OÜ, 2012

SISUKORD

Võlakriis ja süsteemile loomuomane ebastabiilsus: Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast (Manfred O. E. Hennies ja Matti Raudjärv)	9
Schuldenkrise und und Systeminhärente Instabilitäten: Gedanken zur gegenwärtigen Situation (von Manfred O. E. Hennies und Matti Raudjärv).....	15
Debt crisis and the inherent instability of the system: introductory thoughts on the current situation (by Manfred O. E. Hennies and Matti Raudjärv)	22

KOKKUVÕTTED / ZUSAMMENFASSUNGEN / SUMMARIES

Frank Ehrhold	Greece an Economic Analysis	31
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Griechenland eine Analyse	27
Detlev Ehrig, Uwe Staroske	Japan and Eastern Europe – Old and New Macroeconomic Challenges: Some Remarks with Regard to the Economic and Financial Crisis	35
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Gestern Japan – morgen Osteuropa? Anmerkungen zu einigen möglichen Krisenverwerfungen und Bewältigungsstrategien	43
Dorothea Greiling	Public Accountability as an Instrument for Citizen Trust ..	41
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Öffentliche Rechenschaftslegung als Instrument zur Stärkung des Bürgervertrauens	64
Kati Kõrbe Kaare, Ott Koppel	Tulemusnäitajad teehoiuinvesteeringute hindamisel	46
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Performance Indicators to Support Evaluation of Road Investments	88
Sulev Mäeltsemees, Michael Kull, Mikk Lõhmus, Jüri Ratas	Haldusterritoriaalsete reformide sotsiaalmajanduslikud eesmärgid	50
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Wirtschaftliche und soziale Ziele der kommunalen Gebietsreform	108
Margot Müürsepp, Üllas Ehrlich	Huvide konflikt tuuleenergia tootmises: nõudlus tuulegeneraatorite vaba ranniku järele	55
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Conflicting Interest in the Production of Wind Energy: Public Demand for Shores without Wind Turbines	126
Eve Parts	Eelarvedistsipliin, sotsiaalkapital ja majanduskriisist taastumine Euroopa Liidu riikides	59
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Fiscal Discipline and Social Capital: Evidence from Europe during the Last Economic Crisis and Recovery ...	144
Kristi Ploom, Toomas Haldma	Huvigruppide kaasamine tulemuslikkuse juhtimisse Eesti üldhariduskoolides	63

<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Stakeholders Involvement in Performance Management in Public General Schools	168
Olev Raju	Majanduskriis ja majanduspoliitika Eestis	68
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Estonian Economy and Economic Policy during the Economic Crisis	185
Matti Raudjärv	Ülevaade Eesti tööstuse majandusajaloolise arengu olulisematest aspektidest	74
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Entwicklungslinien der estnischen Industrie	201
Janno Reiljan	Eesti majanduskriis brutopalgade dünaamika aspektist hinnatuna	83
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The Path to and Lessons from the Economic Crisis in Estonia: Employee Compensation Development	214
Armin Rohde	Change in Monetary Policy and Enlarging Effects on the European Debt Crisis	89
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Wandel in der Geldpolitik und Ausweitung der Europäischen Schuldenkrise	234
Oksana Ruzha, Svetlana Ignatjeva	Die Konstruktion und die Analyse der Modelle der Masseneinschätzung von Wohnimmobilien in Riga und Daugavpils	91
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Construction and the Analysis of the Models of Mass Appraisal of Residential Real Estate in Riga and Daugavpils	247
Kärt Rõigas, Marge Seppo, Urmas Varblane	Ülikoolide ja ettevõtete koostööd soodustavate riiklike toetusmeetmete võrdlevanalüüs	96
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Benchmarking of Governmental Support Measures for University-Industry Cooperation	263
Jüri Sepp, Raigo Ernits	Postiteenuse turu liberaliseerimine Eestis ja selle mõju konkurensile	101
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The Liberalisation of the Postal Service Market in Estonia and its Effect on Competition	293
Marko Viiding, Liina Joller	Energia-intensiivsus Põhja-Euroopa riikide majandusarengus: õnnistus või needus?	105
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Energy Intensity in Northern Europe's Economic Development – Curse or Bless?	306

**Käesoleva publikatsiooni numbris 1/ 2012 ilmusid järgmised artiklid /
In der Ausgabe 1/2012 dieser Publikation sind folgende Beiträge erschienen /
The following articles were published in issue 1/ 2012 of this publication:**

Clemens Buchen	Determinants of Institutional Variety
<i>Artikkel-Beitrag</i> (CD-ROM)	Determinanten institutioneller Vielfalt

Martina Eckardt	Die Europäische Privatgesellschaft: Brauchen wir eine weitere 28. Privatrechtsgesellschaft in der EU? Zum Regulierungswettbewerb im Unternehmensrecht
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The European Private Company: Do We Need Another 28th Private Company Law Form in the EU? On Regulatory Competition of Corporate Law
Fabio Filipozzi, Karsten Staehr	Katmata intressipariteet Ida- ja Kesk-Euroopas: konvergens ja globaalne finantskriis
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Uncovered Interest Parity in Central and Eastern Europe: Convergence and the Global Financial Crisis
Maret Kirsipuu	Pereettevõtete jätkusuutlikkus maapiirkondades
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Sustainability of Rural Family Enterprises
Tiiu Paas, Triin Vahi	Majanduskasv, konvergens ja innovatsioon Euroopa Liidu regioonides
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Economic Growth, Convergence and Innovation in the EU Regions
Katrin Pihor, Kadi Timpmann	Sotsiaalteenuste eest tasu küsimine Eesti kohalikes omavalitsustes
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Charging for Local Social Services: the Case of Estonia
Janno Reiljan, Ingra Paltser	Eesti innovatsioonipoliitika: aktiivsus Euroopa Liidu riikide taustal
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Estonian Innovation Policy Activity against the Background of the EU Member States
Janno Reiljan, Aivo Ülper, Tarmo Puolokainen	Kohalike teenuste nõudluspole tegurid Eesti omavalitsusüksustes
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Demand Side Factors of Local Public Services in Estonia
Tõnu Roolah	Eesti teadus ja arendustegevuse strateegia probleemid ja nõudluspoolsed innovatsioonipoliitikad
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The Problems of Estonian R&D and Innovation Strategy and the Demand-Side Innovation Policies
Marge Seppo, Alo Lilles	Indikaatorid ülikoolide ja ettevõtete koostöö mõõtmiseks
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	Indicators Measuring University-Industry Cooperation
Marge Seppo, Tõnu Roolah	Ülikoolide ja ettevõtete koostöö motive ja barjääre puudutavad poliitikasoovitused
<i>Artikkel-Article</i> (CD-ROM)	The Policy Suggestions Concerning Motivations and Barriers of University-Industry Cooperation

Argo Teral,	Finantstulemuste mõju väljamaksepoliitikale Eesti
Oliver Lukason,	ettevõtetes
Priit Sander	
<i>Artikkel-Article</i>	The Influence of Financial Performance on Payout
(CD-ROM)	Policy: a Study of Estonian Firm
Viktor Trasberg	Eesti: kriisi sisenemine ja väljumine
<i>Artikkel-Article</i>	Estonia: In and Out of Crisis
(CD-ROM)	

KROONIKA / CHRONIK / CHRONICLE

A.

Tähelepanuväärsed Eesti majandusteadlased / Bedeutende estnische Wirtschaftswissenschaftler / Notable Estonian economists

A1: Professor Herbert Metsa (1931-2008) – teadlane ja organisaator omas ajas (Olev Raju)	111
Professor Herbert Metsa (1931-2008) – Wissenschaftler und bedeutender Organisator seiner Zeit (Zusammenfassung)	115
Professor Herbert Metsa (1931-2008) – a scientist of his time (Abstract)	117
A2: Artiklid tuntud eesti majandusteadlastest / Beiträge über berühmte estnische Wirtschaftswissenschaftler / List of articles published on well- known Estonian economists	119

B.

Juubelikonverents. Eestikeelne majandusterminoloogia. Majanduspoliitika teaduskonverentsid Eestis (1984-2013) Jubiläumskonferenz. Estnische Wirtschaftsterminologie. Wissenschaftliche Konferenzen für Wirtschaftspolitik in Estland (1984-1913) Jubilee Conference. Estonian Terminology of Economics. Scientific Conferences on Economic Policy in Estonia (1984-2013)

B1. Kahekümnes majanduspoliitika teaduskonverents Värskas (Matti Raudjärv)	121
B1a. Die zwanzigste wissenschaftliche Konferenz zur Wirtschaftspolitik in Värskas (von Matti Raudjärv)	124
B1b. Twentieth scientific conference on economic policy at Värskas (by Matti Raudjärv)	127
B2. Mõnedest majanduse terminoloogilistest küsimustest nii teadus- kui tavakeeles (Matti Raudjärv)	130
B3: Majanduspoliitika teaduskonverentside loetelu / Liste der wissenschaftlichen Konferenzen über Wirtschaftspolitik / List of scientific conferences on economic policy	134

VÕLAKRIIS JA SÜSTEEMILE LOOMUOMANE EBASTABIILSUS¹

Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast

Ettekujutus, et turumajanduslik süsteem on põhimõtteliselt stabiilne ja pärast ajutise iseloomuga tõrkeid selle tasakaal alati taastub, on küsitav juba eelmise sajandi neljakümnendatest aastatest, kui John Maynard Keynes avaldas oma nõudlusele orienteeritud kontseptsiooni. Hiljem seitsmekümnendatel aastatel läbilõõnud neoklassitsistlikud paradigmad², mis põhinesid lähtesisukohtadel nagu *homo oeconomicus*, majandussubjektide³ täielik turuläbipaistvus ning efektiivsed ja stabiilsed finantsturud, on pankade, finants- ja võlakriisi puhkemisest alates jõudnud lõpliku absurdini. Adam Smithilt pärinev paljukiidetud mõiste *nähtamatu käsi* ei kujuta endast tänapäeva globaliseerunud majanduses enam midagi niisugust, mida põhimõtteliselt juhiks üksnes moraal ja poliitiline mõistlikkus, vaid üksikute majandussubjektide omakasupüüdlik tegutsemine põhjustab kaugeltki mitte õnnistusrikkaid tagajärgi kogu ühiskonna hüvangu silmas pidades. Käitumisökonoomikal (*Behavioral Economics*) on siinkohal pakkuda realistlikumaid suundi. Turu efektiivsuse – niisiis ka vabadusele rajatud korra – püsimajäämiseks tuleb kehtestada usaldusväärsed mängureeglid, millest ka kinni peetakse. Need reeglid peavad tõkestama raha- ja kapitaliturgude pöörase tempoga iseseisvumist ja hukatuslike kriiside teket. Turumajanduslik kord eeldab võimaluste, riskide, aga samuti vastutuse põhimõtet ja lahutamatu kokkukuuluvust. Pankade ja muude finantsasutuste nn olulisus süsteemi funktsioneerimisel ei tohi riikide valitsusi suruda väljapressitavate rolli, mille tulemuseks on olukord, kus kasumi kasseerib eramajandus ja kahjum jääb kogu ühiskonna kanda.

Nüüd, kui euroalal ei ole enam vahetuskursse, mille langetamisega saaks tugevdada kriisiriikide konkurentsivõimet, soovitakse niisuguste riikide rahvamajanduse turgutamiseks läbiproovitud vahendina palkade vähenemist (nn sisemist devalveerimist). Vähenevad personalikulud annaksid nende riikide ettevõtetele võimaluse oma tooteid nii sise- kui ka välisurgudel odavamalt pakkuda, mille abil tekiks tendents ekspordi suurenemiseks ja import võiks väheneda. Kasvava positiivse kaubandusbilansiga saaks vähendada välisvõlga. Antud riikide paranenud krediitdiväärsus vähendaks nende refinantseerimiskulusid ja seega ka investeeringute intressikulusid. Tulemusena stimuleeriks see võlariikide majanduskasvu. – Nii palju siis teoreetilistest kaalutlustest ja nendest tulenevatest soovitustest.

Arengud kriisiriikides on näidanud, et kahanevate personalikulude korral on hindade vähenemine vaevumärgatav, kui see üldse toimub. Kui kasumi kasv ka tekib, siis

¹ Eesti keelse artikli (mis oli aluseks ka inglise keelse artikli tõlkele) terminoloogiat konsulteeris Eesti Panga Nõukogu esimees (1998-2008), Tartu Ülikooli emeriitprofessor Mart Sõrg.

² Neid on eelkõige põhjendanud Chicago School of Economics ja selle eesmõtleva Milton Friedman.

³ Kes alati oleksid võimelised koguma olulist informatsiooni ja neid olukorrale vastavalt kasutama sihispäraste majandusotsuste tegemisel.

seda ei kasutata investeeringuteks, vaid võlgade tagasimaksmiseks. Veelgi problemaatilisemaks teeb olukorra asjaolu, et kahanev sissetulek vähendab erandlust ja põhjustab seega edasist toodangu vähendamist – koos vastavate mõjudega tööturgudele – mis omakorda toob kaasa uut sissetulekute langust. Import küll väheneb ka, aga taandareneva maailmakonjunktuaari taustal mõjub see kaubandusbilansile kõigest ebaolulisel määral. Väliskaubandusest pole niisiis rangeid piire seadvast palgapoliitikast märkimisväärsed kasvufekte oodata.

Kui järgida Ameerika Nobeli preemia laureaadi Paul Krugmani soovitusi⁴, siis oleks praeguste raskuste lahendamine lihtne: tuleks üksnes à la Keynes riiklikke väljaminekuid tõsta ja siis saaks suureneva majanduskasvu alusel keskmises perspektiivis – või siis vähemalt pikema perioodi jooksul – lahendada tööhõive- ja lõppkokkuvõttes ka võlaprobleemid. On vaieldamatu, et majanduskasv on oluline konsolideerimisfaktor ja et ilma majanduskasvuta jooksevad kõik säästupingutused tühja. Aga nii lihtne, nagu Krugman seda ette kujutab, asi muidugi pole! Kuidas tuleks hiiglaslikku võlakooormaga silmitsi seistes leida vahendeid lisaväljaminekuteks? Enamik riike, kes oma trööstitu eelarvega maadeldes on jõudnud sügava kuristiku, st retsessiooni äärelle, nagu näiteks EL lõunapoolsed liikmesriigid, leiavad ennast olukorrast, kus nende koguvõlad on ületanud taluvuse⁵ piiri. Lisakulutusi pole enam võimalik lisavõlgadega katta.

Jagades küll soovitusi kasvatada väljaminekuid neid võlgade abil finantseerides, ei arvestata sugugi turgu valitsevate reitinguagentuuridega, kelle mõju on praeguseks kasvanud tihti tervet süsteemi ohustavaks.⁶ Kui riigi võlgnevuse määra kasvab, siis tõuseb ähvardava pilvena horisondile krediitdireitingu alandamine. Sellel on antud riigile dramaatilised tagajärjed, kuna hinnavahed (nn *spreads*) uuesti positsioneeritavate laenude jaoks finantsturgudel tõusevad ja seega riigi eelarvet veelgi koormavad. Lisandub tõsiasi, et palju fondid ja kindlustusseltsid tohivad oma põhikirjade kohaselt osta üksnes esmaklassiliseks hinnatud riigi võlakirju ja pangad hindavad bilansireeglite kohaselt väärtpabereid turuhindade alusel ja vastavalt Rahvusvahelise Arvelduspanga (Bank of International Settlements – BIS) Baseli komitee otsustele tuleb neile anda riskipõhine omakapitali garantii.⁷ Kui riikide maksujõulisuse hinnang langeb, siis langeb ka nende jooksvate laenude kvaliteet. See põhjustab omakorda tendentsi, et neid võlakirju järelturgudel üha enam pakutakse, mille peale käivitub langevate võlakursside protsess (tõusvad kasumimäärad) ja on karta reitingu uut langetamist. Sellist arengut toetavad turumajandusele tüüpilised 'õigustatud ootuste seaduspärasused'. Tagajärjena istuvad võlariigid üha kindlamalt võlalõksus.

⁴ Krugman, P., End this Depression Now! W.W. Norton & Company, New York/London, April 2012; ders.: The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008, W.W. Norton & Company, New York/London, september 2008.

⁵ Mida tähendab selles kontekstis *kandvus*? Riigi koguvõlg on siis *kandev*, kui selle riigi rahvamajanduslik võimekus lubab oodata, et ka tulevikus suudab ta kanda võlgadest tulenevaid intresse ja tagasimakseid. See omakorda eeldab vastavat rahvusvahelist konkurentsivõimet.

⁶ Selles seoses võib nimetada kolme suurt Ameerika reitinguagentuuri Fitch Ratings, Moody's ja Standard & Poor's.

⁷ Basel II ja tulevikus Basel III

Siinkohal ei tohi tekkida väärtimõistmist – reitinguagentuurid on finantsturgude jaoks tähtis faktor. Nende hinnangud distsiplineerivad mitte ainult riike eelarvest kinnipidamisel ja ettevõtteid ärijuhtimisel, vaid parandavad ka – juhul kui reitingud on korrektsed⁸ – investorite turuläbipaistvust. Siiski on lähimineküki halbu kogemusi silmas pidades hädavajalik reitinguagentuuride põhjalik reformimine ja rangete reeglite kehtestamine. Eelkõige tuleb ellu rakendada kaks järgmist printsiipi:

- 1) Reitinguagentuuride maksujõulisuse hinnangud baseeruvad arvukatel indikaatoritel, mille muutuv kaalukuse aste teeb need kõrvalseisjale raskesti arusaadavateks. Seepärast tuleb agentuure kohustada avalikustama, millistel alustel nad oma otsuseid teevad.
- 2) Reitinguagentuurid peavad oma otsuste eest vastutust kandma. See tähendab seda, et juhul kui reitinguagentuuri mitteadekvaatse otsuse tegemisel võib tuvastada rasket lohakust või koguni tahtlikkust, siis tuleb agentuuril kanda vähemalt osalist või mikroökonomiliste⁹ reitingute puhul isegi täit vastutust.

Majanduskasv on tunnustatud tähtsaks konsolideerimisfaktoriks. Siiski ei saa üksnes majanduskasvu abil võlaprobleeme lahendada, sest selleks vajalikke stimuleerivaid riiklikke väljaminekuid tuleb ju ka mingil moel finantseerida. Kriisiriikide osaliselt määratute võlakoomatega silmitsi seistes tuleb aru saada, et säästumeetmed on vältimatud. Siit tekivad aga erilised probleemid, kuna riigi- ja kohalike eelarvete lõviosa moodustavad väljaminekud sotsiaalsfääri rahastamiseks. Järelikult on kärped selles sfääris paratamatud, nii raske kui nende põhjendamine ümberjaotamispoliitilise iseloomu tõttu sotsiaaleetilises plaanis ka on. Siinkohal ei saa märkimata jätta, et tegemist ei ole sotsiaalsfääri lammutamisega, vaid riiklike väljaminekute kärpimisega, kuna liialdatud ümberjaotamispoliitilised sihid ja soovid on viinud tasakaalustamata tulemusteni. Nimetada võiks siin eelkõige sotsiaaltoetusi suurte sissetuleku saajatele: näiteks võiks täielikult lõpetada lastetoetuse maksmise perekondadele, kelle kogusissetulek ületab teatud piiri, kusjuures piirid peaks määratlema paindlikena. Problemaatiline seevastu on aga üleüldine, korralikult läbimõtlemata pensioniea tõstmine, kui näiteks võrrelda vabriku- või teetöölise ja kõrgkooli professori vanusest tingitud töövõimet. Vähem mõtlemapanev tundub seevastu pensioni edasise tõstmise sidumine elanikkonna keskmise eluea muutustega. Säästupotentsiaali leidub veel subventsioonide puhul, nagu näiteks agraartoetused, kõrgema astme riigiteenistuse palgamaksete ja parlamendiliikmete kuluhüvituste puhul, säästa saaks ka kulutustelt relvastusele ja ülepaisutatud bürokraatial¹⁰.

⁸ Seejuures ei tuleks mitte ainult üksikute riikide makroökonomilisi andmeid kriitiliselt arvestada, vaid ka poliitilisi ja sotsiaalökonomilisi indikaatoreid.

⁹ Huvide konfliktide vältimiseks tuleks ettevõtteid sundida nende poolt valitud ja ka nende poolt tasustatud reitinguagentuure reeglipäraselt, näiteks iga kolme või viie aasta tagant vahetama.

¹⁰ Vrdl muuhulgas – samuti silmas pidades riiklike sissetulekute võimalikku suurendamist: Schuldenkrise in der Europäischen Union – Gedanken zur gegenwärtigen Problematik, Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik, 2012, köide I, lk. 9-20.

Kõikehõlmavast säästupoliitikast üksinda, mida kriisiriikide suhtes tuleb nende võlakooormat silmas pidades rakendada, ei piisa siiski võlaprobleemidest pääsemiseks. Lähimõtle mata kasinuspoliitika teravdab pigem probleeme veelgi, kuna see võib mõjuda majanduskasvu pidurdavalt ja tööpuudust suurendavalt. Seepärast on hästi tasakaalustatud kombinatsioon säästu- ja kasvupoliitikast ainuke mõeldav tee praegusest võlakriisist väljatulemiseks. Selleks peab alustama põhjanevate struktuurireformidega¹¹, mis on sobilikud majanduskasvu tugevdamiseks. Mõelda tuleks seejuures järgnevale:

- Industrialiseerimine: kuni kriisi puhkemiseni näis, et hästi väljakujunenud teenindussektori ja tugeva finantssektoriga¹² riikidel on võimas kasvupotentsiaal. Viimaste aastate kogemused on aga näidanud, et määrav pole niivõrd teenindussfäär, vaid industrialiseerimisaste, kuna immateriaalsed kaubad mängivad maailmakaubanduses kõigest teisejärgulist rolli. Seevastu mõjuvad kaubatootmist tugevdavad meetmed üldiselt eksporti edendavalt ja seega ka kasulikult majanduskasvule. Järelikult on ülimalt tähtis suurendada tööstusliku väärtusloome, ja seega ka kaupu tootvate majandusharude osakaalu sisemajanduse koguproduktis.
- Investeeringud infrastruktuuri produktiivsuse tõstmiseks.
- Meetmed konkurentsi tugevdamiseks turule sisenemise barjääride kõrvaldamise teel.
- Tööturureformid, mis eeldavad kivistunud struktuuride lõhkumist. Töötajaid kaitsvad tööõiguslikud aktid tuleb kohandada vastavalt muutustele majanduses ja ühiskonnas. Seejuures on tähtsad kaks aspekti: ühelt poolt tuleb keskmise suurusega ettevõtted ja tööstus vabastada tööõiguslikest ahelatest – sedavõrd kui see on sotsiaalselt õigustatav ja läbiviidav – võimaldamaks neile vajalikku kohanemisruumi rahvusvahelise konkurentsi pidevalt muutuvate raamtingimustega. Teiselt poolt peab mõtlema sellele, et paralleelselt kauaaegsete töötajatega, kelle töökohad on tööõiguslikult hästi kaitstud, otsivad väheste töökogemustega noored meeletult kiirelt kas väljaõppe- või töökohti. Need noored inimesed on praegu äärmiselt murettekitaval määral langenud finants- ja majanduskriisi ohvriks. Kui jälgida niimoodi jagunenud tööturget, on selge, et ühiskondlikult aktsepteeritavate kompromisside leidmine on hädavajalik.
- Noorte tööpuuduse vastu tuleb võidelda eelkõige piiriülese nõustamise ning väljaõppe- ja töökohtade vahendamise abil, pakkudes ka üleeuroopalisi keele- ja ametiõppeprogramme, samuti ka haridus- ja kutsetunnistuste tunnustamist, mis aitaks kõrvaldada barjääre õppimise või tööga alustamise teel. Sest kindel ju on: kaasaja nõuetele vastava hariduse ja väljaõppega noored moodustavadki majanduskasvu potentsiaali ka tulevikus.
- Sotsiaalsüsteemide ümberkorraldamine vastavalt globaliseerumise ja demograafilise arengu väljakutsetele.
- Maksusüsteemide lihtsustamine; järeleandmatu võitlus maksupettuse vastu heidutavaid abinõusid kasutades; kahepoolsete maksukokkulepete poolik ja

¹¹ milleks siiski läheb aega tarvis – umbes viis aastat.

¹² nagu näiteks Suurbritannia.

kokkulapidud süsteem tuleb asendada ühtse üleeuroopalise lepinguga, et vähemalt Euroopas saaks nn maksuoaasid likvideeritud.

- Põhiseadustesse tuleb sisse võtta võlapidurite mõiste, eesmärgiga keskmises perspektiivis jõuda tasakaalustatud 'struktuurasete riigieelarveteni'¹³. Juhuks, kui kas ajutiselt või korduvalt rikutakse vastavaid reegleid, tuleb niisugused kohustused kombineerida (ettenähtud) sanktsioonidega. See kõik on vajalik ühte põhitõde silmas pidades: finantsstabiilsus on jätkusuutliku majanduskasvu tähtis eeldus.
- Efektiivsete haldusstruktuuride loomine; keskmise suurusega ettevõtete ja tööstuse vabastamine bürokraatlikest ahelatest.
- Taastuvenergia ja uute tehnoloogiate arendamine keskkonnasõbraliku energiatootmise eesmärgil, nagu näiteks tuumaühinemine¹⁴.
- Investeeringud piiriülestesse efektiivsetesse liiklus- ja energiavõrkudesse.
- Investeeringud haridusse, kusjuures kutseomandamise kvalifikatsiooninõuded peavad olema selgelt defineeritud. Jätkusuutliku majanduskasvu vundamendiks ning progressi orienteeritud teadusuuringud ja innovaatiline arendustöö.

Kogu majanduse funktsioneerimise huvides on aegade jooksul pangasektori ülesandeks olnud klientide laenutehingutes teenindajana tegutsemine. Niisiis, üheltpoolt peavad pangad ajutiselt mittevajaminevaid likviidseid vahendeid kokku koguma, et neid siis teisalt edasi suunama majandussubjektidele, kes vajavad vahendeid investeeringuteks või suuremateks eraostudeks. Selle kõrval eksisteerib veel nõndanimetatud investeerimispangandus. See on tänapäeval samavõrra tähtis, kogu süsteemile oluline pangandusvaldkond, kui rääkida ettevõtete finantseeringute toetamisest kapitaliturgude (Corporate Finance) kaudu. Niisugused juhud on ühinemised ja ettevõtete ülevõtmised (Mergers & Acquisitions), projektifinantseerimised (Structured Finance), aktsia- ja laenuemissioonid (Capital Markets), klientide kapitalipaigutus (Asset Management) ja kauplemine järelturul (Sales & Trading).

Seevastu on investeerimispankade omatehingutel (Principal Investment) ja eriti varipankade¹⁵ tegevusel laiemas plaanis sageli kogu süsteemi ohustav mõju. Puhtakujulistel omatehingutel pole rahvamajandusele mingisugust kasu, kuna sellega tegelejate huvikeskmes ei seisa mitte reaalmajandus, vaid pangale kuuluv kapitali kasumimäär. Kui nimetatud krediidiäsatuste ülispekulatiivsed finantstehingud on neid kokkuvarisemise äärele viinud, siis – nagu kogemused on näidanud – päästetakse nad pankrotist kogu süsteemile nõndanimetatud olulisuse tõttu riigi, st maksumaksja abiga. Normaalsed ettevõtted peavad maksujäuetuse välja kuulutama, kui nad on halvasti või liiga riskialtalt majandanud ja seetõttu enam

¹³ Riigieelarve ilma konjunkturiist tulenevate mõjutusteta.

¹⁴ Mitte tuuma lõhustamine!

¹⁵ Nagu Hedge-fondid, Private-Equity-fondid, *Conduits*, *Structured Investment Vehicles* ja mõned sihtotstarbeliste äriühingute vormid.

maksevõimelised pole. Pangad aga päästab riik.¹⁶ Niisiis on finantsvaldkonnas turumajanduse põhimõtted kehtetuiks kuulutatud.

Ei piisa sellest, kui tulevikus hoiustamis- ja laenuhingud ning pangaarveldused investeerimis pangandusest lahutada (eraldi pankade v lahuspankade süsteem), nõuda pankadelt laenuhingute puhul kõrgemat omakapitali kvooti, kohustada panku vastavate sisse maksete abil looma pankadevahelist riskifondi ja neid maksustada finantsturgudel tehtavate transaktsioonide pealt võetava maksuga. Tulevikus peab derivatiivseid finantsinstrumente (lühidalt: derivatiive) rangemalt ja järjekindlamalt kontrollima kui varem. See kehtib eelkõige börsiväliselt kaubeldavate finantsinstrumentide kohta (Over-the-Counter-derivatiivid, OTC), mis nüüdseks on omandanud ehmata mapanevad mõõtmed. Kas erinevat liiki finantstehingud peavad eranditult börsil toimuma, seda tuleb veel hoolikalt kaaluda. Vastutustundetult pakutavad finantstooted, st puhtalt spekulatiivsed derivatiivid, nagu näiteks lühikeseks müügid (Shortselling), tuleb rangelt ära keelata.¹⁷ Niisugused müügid viivad reaalmajandusest välja tähtsat tootlikku kapitali ja nagu elu on näidanud, tekitavad väärt paberite turul segadust ja suurendavad seega kogu süsteemi hõlmavaid riske.

Võlgu, mida pangad ei suuda tagasi maksta, ei pea enda kanda võtma mitte riik, vaid pankade majanduslikult vastutavad omanikud. See tähendab konkreetselt seda, et aktsionärid kannavad oma aktsiad võlausaldajatele üle vahetades neid nõudest loobumise vastu (Debt-Equity-Swaps). Kui üksikjuhtumil on võlad suuremad kui antud panga põhikapital, siis tuleb just võlausaldajatel rahalist vastutust kanda ja mitte maksumaksjatel.

Kollektiivse ja piiritu ahnuse¹⁸, suurejooneliselt kavandatud pettuse ja samuti ka ohjeldamatu spekulatsiooniga vastu reaalsusest irdunud finantsturgudel tuleb täie teravusega võidelda. Vastasel korral kannavad erakapitalistlikud süsteemid endas sama äpardumise idu nagu riigikapitalistlikud mudelid. Globaliseerumise ajastul peavad vastutus ja mõistus viima selleni, et korraprintsiipe ka rahvusvaheliselt tunnustatakse ja kogu maailma valitsuste poolt ellu rakendatakse.

August-september 2012

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder,
Saksamaa

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose ja Pärnu,
Eesti

¹⁶ Selline riiklik kaitse on minevikus olnud nii atraktiivne, et on muuhulgas motiveerinud arvukate ühinemiste ja ülevõtmiste tegemist finantsvaldkonnas.

¹⁷ Siinkohal pole mõeldud derivaate, mis funktsioneerivad tegelikult tehtavate, usaldusväärsete tehingute riskigarantiidena, mis on ette nähtud tähtajaliste tehingute abil näiteks toorainete hindade või vahetuskursside kõikumiste tasandamiseks. Sama kehtib ka derivatiivide kohta, kui neid kasutatakse krediidiriski kaitse kindlustuse otstarbel. (Credit Default Swaps, CDS).

¹⁸ Mida ütles küll Friedrich Nietzsche? "*Kus kõliseb raha, seal valitseb hoor.*"

SCHULDENKRISE UND SYSTEMINHÄRENTE INSTABILITÄTEN

Gedanken zur gegenwärtigen Situation

Die Vorstellung, dass das marktwirtschaftliche System grundsätzlich stabil sei und nach vorübergehenden Störungen stets wieder zu seinem Gleichgewicht zurückkehre, ist bereits in den vierziger Jahren durch die nachfrageorientierte Konzeption von John Maynard Keynes in Frage gestellt worden. Die danach Anfang der 70er Jahre sich durchsetzenden neoklassischen Paradigmen¹, denen Annahmen wie der Homo oeconomicus, vollkommene Markttransparenz der Wirtschaftssubjekte² und effiziente sowie stabile Finanzmärkte zugrunde liegen, sind spätestens seit den Banken-, Finanz- und Schuldenkrisen dieses Jahrhunderts endgültig ad absurdum geführt worden. Die viel gepriesene *unsichtbare Hand* nach Adam Smith wird in der heute globalisierten Wirtschaft nicht grundsätzlich durch Moral und politische Vernunft geleitet, so dass das eigennützige Streben der einzelnen Wirtschaftssubjekte eben keine segensreichen Folgen zum Wohle der gesamten Gesellschaft hat. Die Verhaltensökonomik (Behavioral Economics) hat hier realistischere Wege aufgezeigt. Soll die Effizienz des Marktes, also eine freiheitliche Ordnung, aufrechterhalten werden, dann müssen verlässliche Spielregeln aufgestellt und befolgt werden, die verhindern, dass sich Geld- und Kapitalmärkte in atemberaubendem Tempo verselbstständigen und zu zerstörerischen Krisen führen. In marktwirtschaftlichen Ordnungen gehören Chancen und Risiken sowie Haftung prinzipiell untrennbar zusammen. Die sogenannte Systemrelevanz der Banken und übrigen Finanzinstitute darf nicht die Regierungen der Länder erpressbar machen und dazu führen, dass Gewinne in der Privatwirtschaft verbleiben und Verluste vergesellschaftet werden.

Nachdem es im Euro-Verbund keine Wechselkurse mehr gibt, durch deren Senkung die Wettbewerbsfähigkeit der Krisenländer gestärkt werden könnte, werden diesen Volkswirtschaften als probates Mittel sinkende Löhne und Gehälter (sogenannte interne Abwertung) empfohlen. Sinkende Personalkosten würden die Unternehmungen dieser Länder in die Lage versetzen, ihre Produkte auf den Auslands- und Inlandsmärkten billiger anzubieten, wodurch in der Tendenz die Exporte stiegen und möglicherweise die Importe sanken. Mit steigendem Außenbeitrag könnten dann die Auslandsschulden abgetragen werden. Das verbesserte die Kreditwürdigkeit dieser Länder und senkte deren Refinanzierungskosten und damit auch die Zinskosten für Investitionen. Dadurch würde das Wirtschaftswachstum dieser Länder stimuliert. – So weit die theoretischen Überlegungen und die daraus abgeleiteten Empfehlungen.

Die Entwicklungen in den Krisenländern haben gezeigt, dass bei sinkenden Personalkosten die Preise – wenn überhaupt – kaum reduziert werden. Sollte es

¹ vor allem begründet durch die Chicago School of Economics und ihren Vordenker Milton Friedman.

² die stets in der Lage seien, alle relevanten Informationen zu sammeln und situationsgerecht in zielgerichtete Wirtschaftsentscheidungen umzusetzen.

deshalb zu steigenden Gewinnen kommen, werden diese nicht für Investitionen eingesetzt, sondern für Kreditrückzahlungen verwendet. Problematisch dabei ist: Die sinkenden Einkommen reduzieren die private Nachfrage und bewirken weitere Produktionseinschränkungen – mit entsprechenden Auswirkungen auf die Arbeitsmärkte – und dies wiederum erneute Einkommenrückgänge. Zwar sinken auch die Importe, was aber bei rückläufiger Weltkonjunktur nur einen geringen Einfluss auf den Außenbeitrag hat. Vom Außenhandel sind also durch eine restriktiv angelegte Lohnpolitik keine ins Gewicht fallenden Wachstumseffekte zu erwarten.

Wenn man den Empfehlungen des amerikanischen Nobelpreisträgers Paul Krugman folgt³, stellt sich die Lösung der gegenwärtigen Schwierigkeiten einfach dar: Man müsse à la Keynes nur die Staatsausgaben erhöhen, und dann wären über verstärktes Wirtschaftswachstum mittel- oder zumindest langfristig die Beschäftigungs- und letztendlich auch die Verschuldungsprobleme zu lösen. Es steht außer Frage, dass Wachstum ein wesentlicher Konsolidierungsfaktor ist und ohne Wachstum alle Sparbemühungen ins Leere laufen. Aber ganz so einfach, wie Krugman sich das vorstellt, ist es nicht! Wie sollen die zusätzlichen Ausgaben in Anbetracht der riesigen Schuldenberge finanziert werden? Die meisten Staaten, die gegenwärtig in Anbetracht ihrer desolaten Haushaltslage am Abgrund einer tiefen Rezession stehen, wie beispielsweise die Südländer der Europäischen Währungsunion, sind an einen Punkt angelangt, an dem ihre Gesamtverschuldung die Grenze der Tragfähigkeit⁴ überschritten hat. Sie können dann zusätzliche Ausgaben nicht mehr durch zusätzliche Schulden decken.

Abgesehen davon berücksichtigen Empfehlungen zu schuldenfinanzierten Ausgabensteigerungen nicht den heute oft systemgefährdenden Einfluss marktbeherrschender Ratingagenturen.⁵ Steigt der Verschuldungsgrad eines Landes, so droht ihm die Herabstufung seiner Bonitätsklassifikation. Das hat dann für das betroffene Land dramatische Konsequenzen, indem die Zinsaufschläge (sogenannte Spreads) für dessen neu zu platzierende Anleihen an den Finanzmärkten steigen und den Staatshaushalt zusätzlich belasten. — Hinzu kommt, dass viele Fonds und Versicherungen nach ihren Satzungen nur erstklassig bewertete Staatsanleihen kaufen dürfen und Banken nach den Bilanzierungsregeln ihre Wertpapiere zu Marktpreisen bewerten und den Beschlüssen des Baseler Ausschusses der Bank für Internationalen Zahlungsausgleich (BIZ) gemäß risikobezogen mit Eigenkapital unterlegen müssen.⁶ Werden Länder in ihrer Bonität herabgestuft, sinken die

³ Krugman, P., End this Depression Now! W.W. Norton & Company, New York/London, April 2012; ders.: The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008, W.W. Norton & Company, New York/London, September 2008.

⁴ Was bedeutet in diesem Zusammenhang *Tragfähigkeit*? Die Gesamtverschuldung eines Landes ist dann *tragfähig*, wenn die volkswirtschaftliche Leistungsfähigkeit dieses Landes erwarten lässt, dass es auch in Zukunft die aus den Schulden resultierenden Zinskosten und Tilgungen noch tragen kann. Und das setzt wiederum entsprechende internationale Wettbewerbsfähigkeit voraus.

⁵ Zu nennen sind in diesem Zusammenhang vor allem die drei großen amerikanischen Ratingagenturen Fitch Ratings, Moody's und Standard & Poor's.

⁶ Basel II und zukünftig Basel III.

Qualitäten der laufenden Anleihen dieser Länder. Das führt in der Tendenz dazu, dass diese Papiere auf den Sekundärmärkten vermehrt angeboten werden, worauf ein Prozess aus sinkenden Anleihenkursen (steigenden Renditen) einsetzt und weitere Herabstufungen drohen. Unterstützt wird diese Entwicklung durch die für Marktwirtschaften typischen 'Gesetzmäßigkeiten der sich rechtfertigenden Erwartungen'. Die betreffenden Schuldnerländer geraten daraufhin noch tiefer in die Schuldenfalle.

Hier soll nicht verkannt werden, dass Ratingagenturen für die Finanzmärkte wichtig sind. Ihre Urteile disziplinieren nicht nur die Länder und Unternehmungen in ihren Haushalts- und Geschäftsführungen, sondern sie verbessern – wenn die Ratings korrekt sind⁷ – die Markttransparenz der Anleger. Dazu ist es allerdings in Anbetracht der zum Teil schlechten Erfahrungen aus der Vergangenheit notwendig, dass das System der Ratingagenturen grundlegend durch strenge Regeln reformiert wird. Vor allem zwei Prinzipien müssen verwirklicht werden:

- 1) Den Bonitätsurteilen der Ratingagenturen liegen zahlreiche Indikatoren zu Grunde, die in ihrer wechselnden Gewichtung für Außenstehende kaum zu durchschauen sind. Deshalb müssen die Agenturen verpflichtet werden, offenzulegen, wie sie zu ihren Aussagen gekommen sind.
- 2) Die Ratingagenturen müssen die Verantwortung für ihre Beurteilungen tragen. Das bedeutet: Für den Fall, dass eine Ratingagentur grob fahrlässig oder gar vorsätzlich eine unzutreffende Aussage gemacht hat, muss sie zumindest eine Teil- oder – bei mikroökonomischen Ratings⁸ – möglicherweise sogar eine Vollhaftung übernehmen.

Wirtschaftswachstum ist als wichtiger Konsolidierungsfaktor anerkannt worden. Allerdings können mit Wirtschaftswachstum allein die Schuldenprobleme nicht gelöst werden, weil die dazu erforderlichen stimulierenden Staatsausgaben ja auch in irgendeiner Weise finanziert werden müssen. In Anbetracht der zum Teil exorbitanten Schuldenbestände der Krisenstaaten werden Sparmaßnahmen nicht zu vermeiden sein. Hier ergeben sich aber besondere Probleme, weil in den öffentlichen Budgets die Sozialausgaben oft der größte Posten sind. Folglich werden Einsparungen in diesen Bereichen unumgänglich sein, so schwer das auf Grund ihres verteilungspolitischen Charakters sozialethisch zu vertreten ist. Wohlbemerkt: Hier geht es nicht um Sozialabbau, sondern um Kürzungen von Staatsausgaben, wo überzogene verteilungspolitische Zielvorstellungen zu unausgewogenen Ergebnissen geführt haben. Zu nennen sind hier vor allem Transferzahlungen an Bezieher hoher Einkommen; so können zum Beispiel Zahlungen von Kindergeld an Familien mit einem Gesamteinkommen oberhalb bestimmter Beträge – wobei die Grenzen fließend gestaltet werden können – ersatzlos gestrichen werden. Problematisch ist dagegen eine generelle, unreflektierte Erhöhung des Renteneintrittalters, wenn man

⁷ Dabei sollten nicht nur makroökonomische Daten der einzelnen Staaten kritisch berücksichtigt werden, sondern auch politische und sozialökonomische Indikatoren.

⁸ Um Interessenkonflikte zu vermeiden, sollten Unternehmungen gezwungen werden, die von ihnen hinzugezogene und auch von ihnen honorierte Ratingagentur regelmäßig, zum Beispiel alle drei oder fünf Jahre, zu wechseln.

beispielsweise die altersabhängige Leistungsfähigkeit eines Fabrik- oder Straßenbauarbeiters mit der eines Hochschulprofessors vergleicht. Weniger bedenklich erscheint dagegen eine Bindung der zukünftigen Erhöhungen von Renten und Pensionen an Veränderungen der durchschnittlichen Lebenserwartung der Bevölkerung. — Weitere Einsparungspotenziale gibt es bei Subventionen, wie zum Beispiel bei den Agrarsubventionen, bei Gehaltszahlungen im höheren öffentlichen Dienst und vor allem auf Regierungsebene, bei sogenannten Aufwandsentschädigungen für Parlamentarier, bei Rüstungsausgaben und bei der zum Teil aufgeblähten Bürokratie.⁹

Eine umfassende Sparpolitik, welche den Krisenländern in Anbetracht ihrer Schuldenstände verordnet werden muss, kann allerdings allein kein Ausweg aus der Schuldenproblematik sein. Eine unreflektierte Austeritätspolitik verschärft eher noch die Probleme, weil sie das Wirtschaftswachstum zu bremsen und die Erwerbslosigkeit zu erhöhen droht. Deshalb ist eine ausgewogene Kombination aus Spar- und Wachstumspolitik der einzig gangbare Weg aus der gegenwärtigen Schuldenkrise. Dazu sind grundlegende Strukturreformen¹⁰ in Angriff zu nehmen, die geeignet sind, das Wirtschaftswachstum zu stärken. Zu denken ist dabei an:

- Industrialisierung: Bis vor der Krise schienen Länder mit einem ausgeprägten Dienstleistungssektor und einem leistungstarken Finanzsektor¹¹ ein hohes Wachstumspotenzial zu besitzen. Die Erfahrungen der letzten Jahre haben aber gezeigt, dass es dabei weniger auf die Bedeutung des Dienstleistungsbereiches als auf den Industrialisierungsgrad ankommt, weil immaterielle Güter im Welthandel nur eine untergeordnete Rolle spielen. Stattdessen fördern Maßnahmen zur Stärkung der Warenproduktion tendenziell den Export und damit das Wirtschaftswachstum. Deshalb gilt es, den industriellen Wertschöpfungsanteil – und auch den des Waren produzierenden Gewerbes – am Bruttoinlandprodukt zu erhöhen.
- Investitionen in die Infrastruktur zur Erhöhung der Produktivitäten.
- Maßnahmen zur Stärkung des Wettbewerbs durch Abbau von Marktzutrittsbarrieren.
- Arbeitsmarktreformen durch Aufbrechen verkrusteter Strukturen. Arbeitsrechtliche Schutzgesetze müssen den Veränderungen in Wirtschaft und Gesellschaft angepasst werden. Dabei geht es um zwei Aspekte: Zum einen sind Mittelstand und Industrie von arbeitsrechtlichen Fesseln zu befreien – soweit das sozialpolitisch vertretbar ist –, um ihnen die notwendige Anpassung an die sich ständig ändernden Rahmenbedingungen des internationalen Wettbewerbs zu ermöglichen. Zum anderen ist daran zu denken, dass den langjährigen Beschäftigten auf Arbeitsplätzen mit hohem arbeitsrechtlichen Schutz junge Menschen gegenüberstehen, die ohne ausreichende Berufserfahrung händeringend Ausbildungs- und Arbeitsplätze suchen. Diese Jugendlichen sind

⁹ Vgl. im Übrigen – auch im Hinblick auf mögliche Erhöhungen der Staatseinnahmen: Schuldenkrise in der Europäischen Union – Gedanken zur gegenwärtigen Problematik, Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik, 2012, Band I, S. 9 – 20.

¹⁰ die allerdings zum Teil Zeit benötigen, etwa fünf Jahre.

¹¹ wie beispielsweise Großbritannien.

heute die in höchstem Grade besorgniserregenden Opfer der Finanz- und Wirtschaftskrisen. Im Hinblick auf diese geteilten Arbeitsmärkte müssen gesellschaftlich vertretbare Kompromisse gefunden werden.

- Jugendarbeitslosigkeit muss vor allem durch grenzüberschreitende Beratung und Vermittlung von Ausbildungs- und Arbeitsplätzen, europaweite Sprach- und berufliche Qualifikationsprogramme sowie Anerkennung von Bildungs- und Berufszertifikaten zum Abbau von Einstiegshürden bekämpft werden. Denn: Eine fortschrittlich ausgebildete Jugend stellt das Potenzial für zukünftiges Wirtschaftswachstum dar.
- Ausrichtung der Sozialsysteme auf die Herausforderungen der Globalisierung und der demografischen Entwicklung.
- Vereinfachung der Steuersysteme; rigorose Bekämpfung der Steuerhinterziehung mit abschreckenden Mitteln; das Stückwerk bilateraler Steuerabkommen ist durch ein europaweites Vertragswerk zu ersetzen, damit zumindest in Europa sogenannte Steueroasen beseitigt werden.
- Aufnahme von Schuldenbremsen in die Verfassungen mit dem Ziel, mittelfristig ausgeglichene 'strukturelle Staatshaushalte'¹² zu erreichen. Für den Fall vorübergehender oder wiederholter Regelverletzungen müssen solche Verpflichtungen mit einem Katalog von Sanktionen kombiniert werden; denn: Finanzielle Stabilität ist eine wichtige Voraussetzung für nachhaltiges Wirtschaftswachstum.
- Schaffung effizienter Verwaltungsstrukturen; Befreiung des Mittelstandes und der Industrie von bürokratischen Fesseln.
- Entwicklung regenerierbarer Energien und neuer Techniken zur umweltfreundlichen Energieerzeugung, wie beispielsweise Kernfusion¹³.
- Investitionen in grenzüberschreitende leistungsfähige Verkehrs- und Energienetze.
- Investitionen in Bildung mit klar definierten beruflichen Qualifikationen, zukunftsweisende Forschung und Entwicklung für Innovationen als Grundlagen für nachhaltiges Wirtschaftswachstums.

Der Bankensektor hat schon seit jeher die Aufgabe gehabt, im Kundenkreditgeschäft als Dienstleister für die übrige Wirtschaft tätig zu werden. Das bedeutete: Auf der einen Seite haben die Banken vorübergehend nicht benötigte liquide Mittel einzusammeln, um diese dann auf der anderen Seite an jene Wirtschaftssubjekte weiterzuleiten, die diese Mittel für Investitionen oder größere Privatanschaffungen benötigen. Daneben gibt es noch das sogenannte Investmentbanking. Dies ist heute ein gleichermaßen wichtiger, systemrelevanter Bankenbereich, wenn es dabei darum geht, die Unternehmungen bei ihren Finanzierungen über die Kapitalmärkte (Corporate Finance) zu unterstützen. Das ist der Fall bei Fusionen und Unternehmungsübernahmen (Mergers & Acquisitions), Projektfinanzierungen (Structured Finance), Emissionen von Aktien und Anleihen (Capital Markets),

¹² Staatshaushalt unter Ausschluss konjunktureller Einflüsse.

¹³ nicht Kernspaltung!

Kapitalanlagen für Kunden (Asset Management) und beim Sekundärhandel am Kapitalmarkt (Sales & Trading).

Dagegen haben die Eigengeschäfte der Investmentbanken (Principal Investment) und vor allem der sogenannten Schattenbanken¹⁴ in ihrer Breitenwirkung oft einen geradezu systemgefährdenden Einfluss. Der reine Eigenhandel hat für die Volkswirtschaft keinerlei Nutzen, weil im Fokus seiner Betreiber nicht die Realwirtschaft, sondern die bankeigene Profitrate des Kapitals steht. Führen diese hochspekulativen Finanztransaktionen die betreffenden Institute an den Rand ihres Zusammenbruchs, dann werden sie – wie die Erfahrungen gezeigt haben – auf Grund ihrer sogenannten Systemrelevanz durch staatliche und letztendlich durch den Steuerzahler vor dem Bankrott gerettet. Normale Unternehmungen müssen Insolvenz anmelden, wenn sie schlecht oder zu risikoreich wirtschaften und deshalb zahlungsunfähig werden. Banken werden aber vom Staat gerettet.¹⁵ In der Finanzbranche sind insoweit die Grundprinzipien der Marktwirtschaft außer Kraft gesetzt.

Es genügt nicht, zukünftig Einlagen- und Kreditgeschäfte sowie den Zahlungsverkehr einerseits vom Investmentbanking andererseits zu trennen (Trennbankensystem), höhere Eigenkapitalquoten von Banken bei deren Kreditgeschäften zu fordern, die Banken insgesamt per Umlage zur Anlage überbetrieblicher Risikofonds zu verpflichten und ihnen Finanzmarkttransaktionssteuern aufzuerlegen. Zukünftig müssen derivative Finanzinstrumente (kurz: Derivate) strenger und lückenloser als bisher kontrolliert werden. Das gilt vor allem für die außerhalb der Börsen gehandelten Finanzinstrumente (Over-the-Counter-Derivate, OTC), die mittlerweile schwindelerregende Höhen erreicht haben. Inwieweit die verschiedenen Arten von Finanztransaktionen ausschließlich über die Börsen laufen müssen, ist sorgfältig zu prüfen. Unverantwortliche Finanzprodukte, das heißt rein spekulative Derivate, wie zum Beispiel sogenannte Leerverkäufe (Shortselling), sind rigoros zu verbieten.¹⁶ Sie entziehen der Realwirtschaft wichtiges produktives Kapital und führen, wie sich gezeigt hat, zu Verwerfungen an den Wertpapiermärkten und erhöhen damit das systemische Risiko.

Schulden, die von Banken nicht mehr zurückgezahlt werden können, sollten nicht vom Staat, sondern von den wirtschaftlichen Eigentümern dieser Banken übernommen werden. Dass bedeutet konkret, dass die Aktionäre ihre Anteilscheine den Gläubigern im Austausch gegen einen Forderungsverzicht überlassen (Debt-

¹⁴ wie Hedgefonds, Private-Equity-Fonds, Conduits, Structured Investment Vehicles und einige Formen von Zweckgesellschaften.

¹⁵ Dieser staatliche Schutz ist in der Vergangenheit so attraktiv gewesen, dass er unter anderem ein Motiv für zahlreiche Fusionen und Übernahmen in der Finanzbranche war.

¹⁶ Damit sind nicht Derivate gemeint, welche der Risikoabsicherung tatsächlich bestehender, seriöser Geschäfte dienen, mit denen durch Termingeschäfte beispielsweise Schwankungen von Rohstoffpreisen oder Wechselkursen aufgefangen werden sollen. Gleiches gilt für Derivate als Kreditausfallversicherungen (Credit Default Swaps, CDS).

Equity-Swaps). Sind im Einzelfall die Schulden höher als das Grundkapital der betreffenden Bank, dann haben eben die Gläubiger und nicht die Steuerzahler die Lasten zu tragen.

Kollektive und unbegrenzte Gier¹⁷, groß angelegter Betrug sowie zügellose Spekulationen auf den von den Realitäten losgelösten Finanzmärkten müssen mit aller Schärfe bekämpft werden. Anderenfalls tragen die privatkapitalistischen Systeme den gleichen Keim des Scheiterns in sich wie die staatskapitalistischen Modelle. In Zeiten der Globalisierung müssen Verantwortung und Vernunft dazu führen, dass Ordnungsprinzipien auch international anerkannt und von den Regierungen weltweit durchgesetzt werden.

August 2012

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder,
Deutschland

Matti Raudjärv
Tallinn/Pirita-Kose und Pärnu,
Estland

¹⁷ Wie sagte doch Friedrich Nietzsche? "*Wo Geld klingelt, da herrscht die Hure.*"

DEBT CRISIS AND THE INHERENT INSTABILITY OF THE SYSTEM

Introductory thoughts on the current situation

The idea that the system of market economy is stable in principle and that its balance is always restored after temporary failures has been questionable already since 1940s when John Maynard Keynes published his demand-driven conception. The neoclassical paradigms¹ which became popular later, in 1970s and were based on such notions as *homo oeconomicus*, full market transparency of economic agents² and efficient and stable financial markets, have become a complete nonsense since the start of the financial and debt crisis. In the current globalised economy, the Adam Smith's much-praised concept of *invisible hand* is no longer something which would be guided by just morals and reasonable policies; instead, self-interested actions of single economic agents cause consequences which are far from being blessings for the society in general. Behavioural economics can offer a more realistic orientation here. For sustained efficiency of the market – i.e. a system based on freedom – it is necessary to establish reliable rules of the game and also abide by them. These rules will have to stop money markets and capital markets from becoming independent at frantic speed and causing destructive crises. The system of market economy assumes the principle of inseparability of liability from opportunities and risks. The perceived importance of banks and other financial institutions for the functioning of the system must not reduce the role of national governments to being objects of extortion which leads to a situation where private economy earns the profit and the society as a whole bears the losses.

Now that there are no longer exchange rates in the euro zone that could be used for the strengthening of the competitiveness of the countries that are in a crisis situation, the reduction of salaries (i.e. internal devaluation) is recommended to such countries as a proven measure to energise their national economy. Decrease in labour costs would allow the enterprises of these countries to offer their products at lower prices both in the internal and external markets, which would help to increase exports and reduce imports. The growing positive balance of trade could be used to reduce the foreign debt. The improved creditworthiness of such countries would reduce their refinancing costs and thus also the interest expenses on investments. As a result, this would stimulate the economic growth of the countries in debt. – So much about the theoretical considerations and the resulting recommendations.

Developments in countries that are in crisis have demonstrated that any decrease in prices achieved by reducing labour costs is hardly noticeable. Even if profits increase, they are not used for investments but for the repayment of debts. The situation is made even more problematic by the decrease in private demand due to lower income and the resulting further decrease in production – together with the

¹ These have been promoted above all by the Chicago School of Economics and its leading thinker Milton Friedman.

² Who would always be able to gather important information and use it according to the situation for the adoption of effective economic decisions.

respective impacts on labour markets – which in its turn will lead to a new decrease in income. While imports also decrease, it has only an insignificant effect on the balance of trade on the background of the declining global business outlooks. Thus a strictly limited salary policy is not expected to have a significant effect on the increase in foreign trade.

It would be easy to solve the current difficulties by following the recommendations of the American Nobelist Paul Krugman³: national expenditures should just be increased à la Keynes and the resulting increased economic growth would make it possible to solve employment problems in the medium term – or at least in the longer term – and eventually also the debt problems. Economic growth is undeniably an important consolidation factor without which all efforts to achieve savings would be in vain. But the solution is certainly not so easy as Krugman imagines it! How to find funds for additional expenditures in a situation of a huge debt burden? Most countries which have fallen to the verge of a deep recession struggling with their dismal budget, e.g. the southern EU Member States, find themselves in a situation where their total debt has exceeded the limit they can bear⁴. It will not be possible to cover additional expenditure with more debts.

Recommendations to increase expenditures by financing them with debts do not take into account the rating agencies dominating the market whose influence has by now increased to the level which often sets the whole system at risk.⁵ If the debt level of a country increases, the risk of reduction of the credit rating rises to the horizon as a threatening cloud. This has dramatic consequences to the country as the credit spreads for refinanced debts increase on financial markets and increase the burden on the state budget even more. Besides, many funds and insurance companies are allowed to buy only premium government bonds according to their statutes, and banks evaluate securities on the basis of market prices according to their balance sheet rules, and according to the decisions of the Basel Committee of the Bank of International Settlements (BIS) they have to provide equity-based guarantees to manage these risks.⁶ With a decrease in the credit rating of countries also the quality of their existing loans decreases. This in its turn leads to increasing offering of these bonds on after-markets and a decrease in these bond rates (increasing profits) which may lead to another reduction of the ratings. Such developments are supported by „rules of legitimate expectations“ typical of market economy. As a consequence, countries in debt fall increasingly deeper into the debt trap.

³ Krugman, P., *End this Depression Now!* W.W. Norton & Company, New York/London, April 2012; ders.: *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*, W.W. Norton & Company, New York/London, September 2008.

⁴ What does *sustainability* mean in this context? Government debt position is *sustainable* if the capacity of the national economy of the country allows to expect an ability to make payments of interest and principal amounts also in the future. This in its turn assumes the respective international competitiveness.

⁵ In that respect we can mention the three major US rating agencies Fitch Ratings, Moody's and Standard & Poor's.

⁶ Basel II and in the future Basel III.

To avoid misunderstandings, though – rating agencies are an important factor for financial markets. Their evaluations not only discipline governments in following their budgets and corporations in business management but also improve – provided the ratings are correct⁷ – market transparency for investors. However, considering the recent bad experience it would be absolutely necessary to thoroughly reform the rating agencies and establish strict rules. First of all, the two following principles should be applied:

- 1) Evaluation of creditworthiness by rating agencies is based on numerous indicators with variable degrees of weightiness which make them difficult to understand from outside. Therefore the agencies should have the obligation to disclose the bases for their decisions.
- 2) Rating agencies have to be responsible for their decisions. This means that if an inadequate decision by a rating agency can be attributed to gross negligence or even intent, the agency has to be at least partly liable or in the case of microeconomic⁸ ratings even fully liable.

Economic growth has been recognised to be an important consolidation factor. However, economic growth cannot be the only solution to debt problems as the required stimulating national expenditures have to be also financed in some way. Considering the partly huge debt burdens of the countries in crisis the cost-cutting measures should be seen as inevitable. Also special problems arise from this as expenditures for the financing of the social sphere constitute a lion's share of national and local budgets. Cutting costs in this sphere is consequently inevitable, no matter how difficult it is to justify them from social and ethical aspects due to their relation to redistribution policy. We should note here that this does not mean dismantling of the social sphere but cutting public expenditures as exaggerated goals and wishes related to redistribution policy have led to unbalanced results. Here we could mention above all social benefits paid to people with a high income level: e.g. payment of child benefits to families whose total income exceeds a certain limit should be completely stopped and these limits should be flexible. On the other hand, raising the general retirement age is problematic and not well-considered when we compare, for instance, the capacity for work of a factory worker or road worker and a professor of an establishment of higher education. Tying the further raising of the retirement age to changes in the average age of the population seems less thought-provoking, though. There is still some potential for savings in the case of subsidies, such as agricultural support, salaries on the higher levels of public services and reimbursement of the expenses of the members of parliament, and also expenditures on weapons and excessive bureaucracy could be reduced⁹.

⁷ Here not only the macroeconomic indicators of single countries should be critically reviewed but also their political and socio-economic indicators.

⁸ In order to avoid conflicts of interest, companies should be required to change regularly, e.g. every three or five years the rating agencies they have selected and to whom they pay for their services.

⁹ Cf among other things – also bearing in mind a possible increase in public revenues: *Schuldenkrise in der Europäischen Union – Gedanken zur gegenwärtigen Problematik, Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik*, 2012, Vol. I, pp. 9 – 20.

However, comprehensive cutting of costs which is required in countries in crisis due to their high debt burden is still not enough to relieve them from the debt problems. The insufficiently considered austerity policy will rather even aggravate the problems as it may slow down the economic growth and increase unemployment. Therefore a well-balanced combination of austerity and growth policies is the only conceivable way out from the current debt crisis. This assumes starting fundamental structural reforms¹⁰ which are appropriate for strengthening the economic growth. The following aspects should be considered:

- Industrialisation: countries with a well-developed services sector and a strong financial sector¹¹ seemed to have a powerful growth potential before the beginning of the crisis. Experience from recent years, however, has demonstrated that the services sphere is not so crucial as the degree of industrialisation as intangible goods have just a secondary role in global trade. On the other hand, measures which strengthen the production of goods have a general effect of increasing exports and therefore also promote economic growth. It is consequently extremely important to increase the creation of industrial value and thus also the proportion of economic sectors which produce goods in the gross domestic product.
- Investments to increase the productiveness of infrastructure.
- Measures to strengthen competition by removing barriers from entering markets.
- Labour markets reforms which assume breaking conventional structures. Labour legislation which protects labour should be adjusted to changes in economy and in the society. Two aspects are important here: on the one hand, medium-sized enterprises and industry should be relieved from the chains of labour law – to the extent it is socio-politically justified and feasible – to allow them some necessary space for adjustment to the constantly changing framework conditions of international competition. On the other hand, in parallel to long-time employees whose jobs are well protected by labour law, we have to think about young people with little work experience who are desperately looking for training places or jobs. These young people have currently fallen victims of the financial and economic crisis to an extremely worrying extent. When we observe the labour markets which have been split up like that it becomes evident that it is absolutely necessary to find socially acceptable compromises.
- Unemployment among young people should be fought above all through cross-border counselling and mediation of training places and jobs, by offering also pan-European language and professional study programmes, also recognition of certificates of education and professional certificates, which would help to remove barriers from studies or careers. Because it is certain: young people with education and training which conform to the current requirements have the potential for economic growth also in the future.
- Reorganisation of social systems according to the challenges of globalisation and demographic development.

¹⁰ Which will take time, however – approximately five years.

¹¹ E.g. the United Kingdom.

- Simplification of taxation systems; relentless combating of tax fraud by taking discouraging measures; the half-hearted and patchy system of double taxation agreements should be replaced with a single EU agreement to eliminate tax havens at least within Europe.
- Constitutions should include the concept of debt brake in order to reach balanced „structural state budgets“ in medium term¹². If such rules are temporarily or recurrently violated, these obligations will have to be combined with (established) sanctions. All this is necessary, bearing in mind one basic truth: financial stability is an important precondition for sustainable economic growth.
- Creation of efficient administrative structures; relieving of medium-sized enterprises and industry from bureaucratic chains.
- Development of renewable energy sources and new technologies for the purpose of environment-friendly energy production, such as nuclear fusion¹³.
- Investments in efficient cross-border traffic and energy networks.
- Investments in education, considering also that professional qualification requirements have to be clearly defined. Progress-oriented research and innovative development activities are the foundation for sustainable economic growth.

At different times it has been the function of the banking sector to provide services for loan transactions in the interests of the functioning of the whole economy. Thus, on the one hand, banks have to gather liquid funds that are temporarily not needed, in order to direct them, on the other hand, to economic agents who need funds for investments or major private purchases. In parallel there is also which is called investment banking. This is nowadays an equally important area of banking for the whole system if we bear in mind supporting corporate financing through capital markets. Such cases are mergers and acquisitions, financing of projects (structured finance), share and bond issues (capital markets), capital investments for clients (asset management) and after-market transactions (sales and trading).

On the other hand, principal investments of investment banks and particularly the activities of shadow banking¹⁴ more broadly often set the whole system at risk. Pure principal investments do not benefit the national economy in any way as the investors are not interested in real economy but on the profit margin of the capital owned by the bank. If the extremely speculative financial transactions of such credit institutions have led them to the verge of a breakdown, they are saved – according to current experience – from bankruptcy due to their importance to the whole system, so-to-say, with the help from the government, i.e. taxpayers. Normal companies have to declare themselves insolvent if their management decisions have had bad or too risky and are therefore no longer solvent. Banks are saved by the state,

¹² State budget without the impact of the economic cycle.

¹³ Not nuclear fission!

¹⁴ Such as hedge funds, private equity funds, conduits, structured investment vehicles and certain forms of single-purpose companies.

however.¹⁵ Thus the principles of market economy have been declared invalid in market economy.

It will not be sufficient to separate depositing and loan transactions and bank transfers from investment banking in the future (system of separated banks), to require from banks a higher equity capital quota for loan transactions, to require from banks the creation of an interbank risk fund with their respective contributions, and to impose a tax on them for transactions performed on financial markets. In the future, derivative financial instruments (in short: derivatives) will have to be monitored more strictly and systematically. This applies above all to over-the-counter derivatives (OTC) which have acquired astounding proportions by now. It still has to be considered thoroughly whether the different types of financial transactions have to take place only on the stock exchange. Financial instruments offered irresponsibly, i.e. purely speculative derivatives, such as short selling, have to be strictly prohibited.¹⁶ Such sales take very important productive capital out of real economy and have proven to create confusion in the securities market and thus to increase risks for the whole system.

Not the state but the responsible owners of banks should be liable for the debts which banks cannot repay. This means in particular that shareholders should transfer their shares to creditors who will exchange their claims for the shares (debt-equity swaps). If debts exceed the equity of a particular bank, it is the creditors who have to bear the losses and not taxpayers.

Collective and unlimited greed¹⁷, planned large-scale fraud and also unbridled speculations should be definitely stopped in the financial markets which have lost touch with reality. Otherwise, private capitalist systems carry within themselves the same germs of failure as models of state capitalism. At the age of globalisation, responsibility and reason have to lead to also international recognition of regulation principles and their implementation by the governments in the whole world.

August-September 2012

Manfred O. E. Hennies
Kiel/Warder
Germany

Matti Raudjärvi
Tallinn/Pirita-Kose and Pärnu
Estonia

¹⁵ Such state protection has been so attractive in the past that it has among other things motivated numerous mergers and takeovers in the financial sector.

¹⁶ This does not include derivatives which function as risk guarantees for actually performed solid transactions and are intended to level out fluctuations in e.g. prices of raw materials or exchange rates in the form of transactions for definite terms. The same applies to derivatives used for insurance against credit risks (credit default swaps, CDS).

¹⁷ What did Friedrich Nietzsche say? "Where money rings, the harlot rules."

KOKKUVÕTTED

ZUSAMMENFASSUNGEN

SUMMARIES

GREECE AN ECONOMIC ANALYSIS¹

Frank Ehrhold

Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald

During the last several years, Greece has been under consistent and severe economic pressure; high national debt, trade deficit, and an undefined future has led to a persistent climate of uncertainty and presents a threat to economic recovery. As a result of the near-bankruptcy of Greece in 2010, the Greek government now receives financial relief from members of the European Monetary Union (EMU) and International Monetary Fund (IMF), both of the afore-mentioned parties monitoring, with the European Central Bank (ECB) and European Commission, the economic transformation process and guiding the Greek economy towards international competitiveness.

The announcement and introduction of the European single currency resulted in a convergence of interest rates on government bonds and inflation rates within the EMU member states. As a member of the European Union (EU) and a candidate country to participate in the European single currency, Greece was considered an integral part of European economy. In the years prior to joining the EMU Greece had already profited from its future status with decreasing interest rates on government bonds. From 1995 onward the 20,5% interest rate on Greek government bonds decreased, finally reaching 5% in 2001. This interest rate decrease was also noticeable throughout every candidate country, thus explaining the contentiously decreasing yield spread among the countries. In 1995 candidate states had to pay between 6,9% and 12,6% in annual interest rates on government bonds, resulting in a 6% yield spread. This yield spread has been reduced to 0,3% to the time when the Euro was introduced while EMU states paid between 4,5% and 4,8% on government bonds. Like other member states, since becoming a member of the Euro area Greece is legally obligated to fulfil the Maastricht convergence criteria in order to ensure a sound economic framework. Due to Greece's recognition as an integrated part of Europe's economy and the mandatory regulations regarding a sound national economic framework, the financial markets accepted lower interest rates on government bonds as in the past. From December 1997, Greece's annual inflation rate decreased from 5.4%, reaching 3.8% in 2002.

Even though a general convergence process of Greek inflation rate towards the average inflation rate of EMU nations was measurable, a complete congruency was never achieved. In fact, from 2002 until 2009 Greece's inflation rate grew an average 1% faster than the inflation rate in the rest of the EMU member states. As the result of the improved macroeconomic framework, Greece's economy began to grow. In the first 7 years after introducing the Euro in Greece, Greece's economy grew in terms of real GDP by an average of 4.1% per year; meanwhile, the rest of the EMU area grew with an average real growth rate of 2%. With the beginning of

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Griechenland eine Analyse“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

the great financial crisis, Greece's annual economic growth rate slowed down in 2007, and from 2008 until 2011 Greece's GDP contracted by an average of 3.45% each year, reaching a preliminary maximum of -6.8% in 2011.

With an excellent real GDP growth rate throughout the first 7 years after Greek adoption of the Euro, one might assume that Greece's national budget was balanced, or at least steadily improving towards a balanced budget. However, contrary to the high real GDP growth rate, Greece's deficits grew from -4,8% in 2002 to -7,5% in 2005 and decreased to -6,5% in 2007 and with the beginning of the financial and economic crisis the national deficit increased in 2009 to -15,8%. In addition to the high national deficit, Greece faces a huge trade deficit as well. For Greece a trade deficit is not an unknown phenomenon; already in the years prior to joining the EMU the country was experiencing a large trade deficit. During the first years after entering the monetary union, between 2002 to 2005, the Greek trade deficit remained between -5,8% and -7,8% of GDP and then increased onwards until 2009 to -14,93% of GDP.

Despite the good economic outlook, Greece's political leadership failed to utilize the improved macroeconomic framework to fundamentally reform government spending, the labor market and the social welfare system as a whole. Instead of transforming Greece's economy into one more internationally competitive, the government increased spending on social welfare programs and financed private and national consumption and trade deficits; this encouraged an environment of wage increases which were excessive as compared to the rest of the EMU area. Thus decreased Greece's international competitiveness. Greece's inability to fulfil the Maastricht convergence criteria has eroded the trust of the financial markets bestowed on it in advance to the Euro entry and has led to the country's near-bankruptcy. As a result of this near-bankruptcy of Greece in 2010, the Greek government now receives financial relief from members of the European Monetary Union and International Monetary Fund; payment is directly bound to the fulfilment of austerity programs. The so-called Troika of Members of the European Commission, ECB and EMU member states as well as politicians and the international media measure a successful economic transformation with a lower debt-to-GDP ratio. According to the economic adjustment program for Greece, the Greek government must cut government expenditure in order to decrease the debt-to-GDP ratio. Solely focusing on the debt-to-GDP ratio means risking two self-amplifying effects. When a government is facing a deficit, cutting government spending through an austerity program is generally useful to regain previously lost trust from the financial markets. However, in an unconditional and uncoordinated austerity program, the debt-to-GDP ratio will automatically increase while the GDP contracts, thus creating more pressure to decrease future government spending and leading to future GDP decrease. The following tables illustrate the effect. Using Greece's real GDP growth rate from 2008 until 2011 in period 1 - 4 and the assumption² for 2012 in period 5; GDP and debt are set to 100€ so in the starting

² Assumption from Michalis Chrisochidios, Greek Secretary of Development, Competitiveness and Trade.

period 0 the GDP to debt ratio is 100%. Interest rate payments and increasing debts are ruled out.

Table 1. Development of the debt-to-GDP ratio with shrinking GDP and constant Debts

Period	0	1	2	3	4	5
real GDP growth rate in %		-0,2%	-3,0%	-3,5%	-6,8%	-6,0%
GDP	100€	99,80€	96,81€	93,42€	87,07€	81,84€
debt	100€	100€	100€	100€	100€	100€
debt to GDP ratio	100%	100,2%	103,3%	107%	114,9%	122,2%

Source: Author's calculation.

As the table shows, the debt-to-GDP ratio increased slightly during period 1 and 2 and reached in period 3 107%. Due to the heavy economic breakdown in period 4 and 5 the debt-to-GDP ratio increased to the end of period 5 to 122,2%; even though the amount of debt has been unchanged, the debt-to-GDP ratio worsens solely due to GDP contraction. At the end of 2011 the Greek debt-to-GDP ratio reached 155% and still continues to grow, a large portion of this growth explainable by the continuously decreasing GDP. Therefore, is it necessary to identify and promote projects which will support future positive economic developments, such as infrastructure programs, which lay out the framework for future economic growth and slows the economic depression today. Private Investment depends largely on a stable political system and due to the ongoing debate about Greece's disposition in the EMU; thus creating uncertainty which leads to diminishing private investments. Within the EMU – Area the dominant perception is that in order to overcome the economical dire straits, Greece must improve its international competitiveness. However how Greece achieves an increase in international competitiveness is subject to controversial debates with ideas ranging from an open default of Greece, to a temporary exit of the EMU or a voluntarily haircut of the creditors up to fiscal consolidation under assistance of the European Union.

Particularly now and in preparation of the voluntarily haircut of February 2012 politician like the German Secretary of Interior Friedrich and economists like Hans Werner Sinn opine that Greece should voluntarily leave the EMU area. Supporters of this move predict that if Greece leaves the Eurozone, the new currency it creates will sharply depreciate and Greece would regain its international competitiveness through a nominal exchange rate movement. In order to create a positive and long-lasting effect on the international competitiveness through nominal exchange rate movements, it is necessary to have nominal rigidities. Greece is facing real rigidities, expressed, for instance, through its high real wages. Furthermore, to achieve the objective of more international competitiveness it is necessary to reform political behavior and the economic framework; therefore, reformation of the social-, health care-, retirement- and taxation system is needed. In an already politically-

tense situation this would increase inner political resistance. After leaving the Eurozone it is very likely that political behavioral patterns of the past will allow Greece to regain its former non-international competitiveness equilibrium through price and wage alignments. Only with in the EMU and with the oversight of the EMU and IMF can Greece achieve a substantial reformation and transform the Greek economy. Leaving the Eurozone would not automatically reduce government debt; rather the converse effect is expected since the Greek debt is denominated in Euros. As soon as the new currency is introduced and the expected depreciation occurs, Greek debt-to-GDP would increase sharply and the financial markets will declare such a movement as an act of default.

If Greece is leaving the Eurozone, speculative attacks on the weakest EMU member states (Spain, Portugal, Italy and Ireland) are most likely to happen. Since banks have illiquid assets and liquid financial liabilities a speculative capital drain could lead to the bankruptcy of the banking system of the affected nations. It is highly doubtful that ESM and ECB can acquire an adequate amount of funds to compensate the capital drain and thus may result in the breakup of the EMU area. As shown above a Greek exit from the Euro would impose high costs on the Greek economy, its people and the EMU area. Today, a clear solution for Greece has yet to be found and the Greek economy continues to struggle. Since Spain, Portugal, Ireland and Italy are facing similar problems, a solution for Greece could determine the solution for those states as well. Furthermore this could prove that the European currency passes its first endurance test and offers the opportunity that the European states move closer together.

JAPAN AND EASTERN EUROPE – OLD AND NEW MACROECONOMIC CHALLENGES: SOME REMARKS WITH REGARD TO THE ECONOMIC AND FINANCIAL CRISIS¹

Detlev Ehrig, Uwe Staroske
University of Bremen

1. From Japan to Eastern Europe – old and new challenges

Japan and Eastern Europe are victims, in light of special circumstances, of the disruptive forces of the global financial system, but for different reasons. Eastern Europe, which in recent years had become something of a white hope, an “emerging market”, tied itself closely to foreign lenders and practically invited them to finance the boom; Japan, on the other hand belonged to the financiers of this boom. The Carry-Trade, that wondrous spell of magic, tied the development of these regions to each other. For Eastern Europe the challenges following the collapse of the global financial system are new in the historical sense, for Japan however it is the continuation of an ill-omened development that has been haunting the country since the 1990s: deflation, of an almost chronic magnitude.

The elements leading to the crisis: weak domestic consumption, speculative bubbles, zero percent interest rates and expansionary fiscal policy as a stand-in for burst stock- and real estate bubbles, already existed in the microcosm that is Japan, long before the financial crisis erupted on the global stage.

When domestic consumption has been on virtual life-support for years the dynamics are more and more affected by activities on foreign markets. Japan, as a consequence focused on exports, not in small part due to its anemic domestic consumption, and produced trade surpluses. As a result the Japanese economy in recent years has been in the classic role of a country facing great pressure to appreciate, due to large current account surpluses. At the same time the balance of payments exhibited a marked deficit in the capital accounts. The capital account deficit mainly served to finance US American imports. Japanese monetary policy, geared toward zero interest rates, led to arbitrage transactions with foreign markets. In spite of current account surpluses the Carry Trade led to a devaluation of the Yen over the last couple of years. This has served to exacerbate deflationary tendencies in the Japanese economy even further. The financial crisis has since the end of 2008, next to a decline in stock prices, led to an at least temporary reduction in interest rate differentials. More difficult terms for financing and a growing aversion to risk have reinforced the trend to reduce debt positions in currencies, that until recently served to finance the Carry Trade. This led to an abrupt appreciation of the Yen especially against the US-Dollar. A dramatic drop in the export of goods served to make

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Gestern Japan – morgen Osteuropa? Anmerkungen zu einigen möglichen Krisenverwerfungen und Bewältigungsstrategien “ findet der Leser auf der beigefügten CD.

Japan's Achilles heel in foreign trade patently obvious for all to see once more. Japan's economic prospects at present are rather grim.

And Eastern Europe? If one looks at Eastern Europe together with Japan and developing economies, there is no uniform picture since the eruption of the global financial crisis. A number of emerging economies initially still benefited from high commodity prices. Of late however they have rather been bemoaning the decline in the usual high growth rates toward economic development. The same does not hold true for the countries in Eastern Europe. Since the outbreak of the global financial crisis they have been affected by a massive reversal in capital flows. The retreat of foreign banks from business dealings in Eastern Europe led to a pronounced increase in risk premiums by more than fourfold in the span of one year, between the 2nd half of 2007 and the end of 2008. Together with the decline in exchange rates and the stock market this proved a significant burden, in light of current account deficits and a high level of indebtedness in foreign currencies. This equally affected private households and businesses alike, whose loans often are denominated in Euros. The result is a grave decline in growth fundamentals for Eastern European economies, esp. in light of meeting the Maastricht-criteria as a requirement for joining the European Monetary Union. The apparently safe way, the reduction of debt and the build up of property in a time of deflationary downward movement, however quickly leads to a dead end consisting of declines in production, declining incomes, debt servicing and decline in property values, better known as Keynesian Savings- and Fisher'ian debt deflation.

However, there are distinct differences between the form of imbalances, occurring Japan and Europe. Japan is confronted with the difficulties for economies emerging from balance sheet recessions, on the other hand European states have to handle regional imbalances and risks to government debts.

This leads to a broad range of challenges for economic policy. For Japan as well as Eastern Europe this raises the question how much leeway for maneuvering there is in order to pursue an economic policy geared toward the domestic economy. Can a policy of cost restraint act as an efficient means of overcoming the problem of anemic demand? There is serious doubt on this issue. Rather the problems of Japan and Eastern Europe - in true Keynesian fashion - are derived in nature. In other words: economic policy should primarily focus on strengthening demand impulses through foreign trade and regaining stable long-term prospects for the future on domestic and international markets and thereby helping to overcome the deflationary process. The possibilities for monetary policy seem exhausted. Public budgets have been drawn upon to finance generous rescue packages. The focus however should be on regaining sustainable prospects for future economic growth by way of strengthening purchasing power, domestically as well as internationally. A supportive monetary policy, that ensures that liquidity requirements are met, is necessary; even if that means that central banks have to directly purchase stocks (securities).

The European Central Bank has already demonstrated how it's done. Where unemployment is poised to gain traction concerted efforts to intervene in order to stimulate demand are necessary. What is true for Western European countries and the United States, is valid even more so for Japan and Eastern Europe: A blue print for preventative crisis management, that makes avoiding the threat of a downward spiral a priority.

A lesson from Japan's "lost decade" could be that the financial systems needs to be repaired before a durable economic recovery can take hold. Another lesson is that an economic recovery may be slow, fragile and prone to reversals, with problems stemming from structural deficiencies bound to reappear.

2. The Politics of the Carry Trade

Often policy makers have tried to counteract the disruptive forces of the global financial crisis through a new architecture of the financial market. The primary focus here is on regulation and oversight of financial markets and institutions. The global currency system is usually neglected – not least of which, because of trust in the self-regulating power of currency markets. Flexible and unsupervised currency rates however are no panacea, but may however turn into a source for (further) instability.

The Carry Trade poses a lucrative, but not altogether risk neutral arbitrage transaction. So, the fact that the change in currency exchange rates occurs erratically compared to current accounts, prevents not only a long-term adjustment of current accounts, but also was the source of further financial instability. The appreciation of the US dollar was further amplified by purchases on the part of developing countries, which were seeking to counteract the undesirable appreciation of their domestic currencies.

When the American Federal Reserve started to lower interest rates further and further, the Carry Trade between Japanese Yen and American Dollars stagnated. As a result financial investments shifted to other countries with current account deficits and high interest rates: Eastern Europe, Turkey and Australia. This not only made adjustments to current accounts more difficult, but also led to significant disincentives for borrowers; in some Eastern European countries with high interest rates home buyers and builders took up cheap debt in currencies with low interest rates. When domestic interest rates decline and the depreciation of the domestic currency begin, borrowers face problems, because their foreign debt is denominated in domestic currency. The unequal position of winners and losers from the Carry Trade prevented that an immanent (market) mechanism took hold, leading to an offset. Therefore, this is not really possible to achieve without state intervention. This is an almost classical example for market failure.

But this would have been urgently needed. In conclusion the creation and spreading of the global financial and economic crisis may only be understood in the context of current account balances as well as the Carry Trade.

3. Eastern Europe and Indebtedness

Eastern European countries faced a steep decline of their GDP during the financial crisis. This was compounded by the fact, that these countries, during the last boom, took up foreign denominated debt as part of their growing current account deficits. Fed by expectations of imminent accession to the Euro Zone there were high capital inflows.

The Carry Trade in the direction of Eastern Europe came to a standstill, like in the case of Japan, with the collapse of the financial markets. This, especially for the Baltic countries, brought an abrupt end – within 2 years – to credit financed current account deficits. As a consequence of the retraction of credit lines the national currencies depreciated. Poland, as an example, clearly got to feel this development in early 2009. In order not to have to face a self-reinforcing spiral of depreciation similar to what happened during the Asian Financial Crisis 1997/98, the European Union and the IMF passed emergency packages. As a result of this the EU supported Latvia in December 2008 to the tune of 3.1 bn Euros. Together with the International Monetary Fund, the Czech Republic, Poland and Estonia, Latvia received a total of 7.5 bn Euros in aid. However a condition for providing aid was that public debt had to be significantly reduced. There was another budgetary restriction: The European Exchange Rate Mechanism II for accession to the monetary union. Aside from Denmark only the three Baltic States are participating in this mechanism. Denmark exhibits a margin of fluctuation of 2.25%, the Latvian Lats only exhibits a 1% margin of fluctuation. One advantage of participating in the ERM II is the possibility to take up unlimited, short-term Euro denominated debt. However this debt has to be repaid in a span of just a few months, taking the form of Euro denominated assets or other international reserve currencies, foremost among them US\$. In light of budgetary restrictions it seems questionable, whether extending the ERM II to the other countries in Eastern Europe would have proven helpful during the financial crisis.

4. Deflationary Processes during the Crisis: Some Keynesian Remarks

About 80 years after the beginning of the Great Depression the world economy is haunted by another crisis, which was severe enough reason for the German Council of Economic Advisors to conclude in its 2009 report that the world economy had been close to a meltdown. Drawing on Keynes for an explanation and treatment of disruptions to production and factor markets one will always refer back to cycle theory, contrasting high private savings and insufficient private investment. Production, income and employment are determined by the factors affecting the conditions of product markets and financial markets. The labor market, according to insights that made it into the textbooks, takes a backseat compared to other markets. Following Keynesian thinking the interest rate is responsible for aligning the liquidity preference for money with money supply and money demand, but not with aligning savings and investment.

What the Japanese economy has demonstrated since the 1990s and the global economy now faces, is the treatment of the decline in property values by the real economy. Even if the cause for this was a speculative financial bubble – interestingly enough in real estate investment – it does not stay restricted to financial markets or limited to corporate financial businesses, but turns into a fundamental problem for investment financing. Balance sheet adjustments resulting from a decline in assets may affect businesses, that otherwise have proven themselves to be very competitive and well endowed with sufficient earnings as a means for financing. Debt write downs are the order of the day in a world of declining assets. Falling asset prices force businesses to deviate from the path of profit maximization as a back door to reducing debt, all the more, the more assets are financed with borrowed capital. What follows is deflation.

5. Keynesian Policy following the Financial Crisis: Is it possible?

Keynes focuses on certain and uncertain expectations toward the future, the role of money and interest and the hierarchy of markets, in which the situation on the financial market affects the product markets and in which the rules of the game on international markets linked to each other are speculative. Following Keynes view on modern monetary economies it is not just uncertainty, taking the shape of demand for money as an instrument for safekeeping that deserves special attention, but also the discretion over money kept institutionally scarce as a form of property justifies the neutrality of money on the demand side. Paradigmatically Japan's long standing economic malaise makes it obvious that modern economics can't be explained with the methodological construct of the neoclassical economy stressing exchange and allocation and that there is no real need for new, but rather than that reinvigorated explanations especially in regard to the non-neutrality of money in order to better understand why market equilibria on financial-, product and factor markets are possible, but may be the exception, but not the rule.

During the period of the zero bound of interest rates the effectiveness of the monetary transmission mechanism have been impeded by the underlying problems in the private sector with weak consumption and investment forces, which were not tackled by regulatory authorities. The politics of “quantitative easing” may have contributed to a re-emergence of slightly positive inflation rates.

First on the agenda, in true Keynesian tradition, are the macroeconomic instructions for combating deflation: An expansionary fiscal policy, that cushions real private investments in the face of asset loss on the financial market and a monetary policy that is able to sustain the value of capital assets and the incentive to invest. If an increase in the monetary supply does not yield lower interest rates, this is particularly true for wage policy. As far as Eastern Europe is concerned the end of the credit financed boom in consumption left its marks. Wage policy during a deflation can only mean employing a Taylor rule. Wage policy would not be stuck with pursuing a productivity policy, but would follow a more proactive path aiming at a targeted interest rate, growth rate and expected inflation.

After monetary policy and wage policy two policy areas remain: Fiscal policy and – new on the agenda – reform of the financial system. What remains is a look at the restructuring of the global financial system. Our elaborations indicate that greater bank supervision might be helpful, but is not enough to address the problems expressed herein. Among the German Council of Economic Advisors (SVR) an idea that goes further has been discussed; “managed floating”. A direct return to a system of fixed exchange rates would require a global, unified or at least almost identical interest rates – a system, that is prone to tension. Managed floating combines two advantages: interest policy autonomy and government influenced exchange rates. What this scenario means for Japan and the Eastern European countries is obvious: The situation on the capital-, currency-, and product markets is the focus of stabilization policies. The cost pressure in Eastern Europe that was responsible for the abrupt end of the boom is to be found in the linkage of lending to the dollar and its interest rate, aligned with the LIBOR. Both were responsible for an appreciation of the dollar and a real appreciation of debts. Applying a managed floating system here would mean that, in light of positive interest rate difference between Eastern Europe and the outside world, Eastern European currencies would have to depreciate by the positive interest rate difference against the euro or dollar currency areas, as a targeted action aimed at establishing interest rate parity, which would make outside lending denominated in foreign currencies unattractive.

The labor market has escaped our attention. It is supposed to follow the Taylor rule for stability oriented wage policy: anything but a spectator role. The dynamic of market activity is determined by the markets cleared first to the markets cleared last: At first the financial, foreign currency and product markets are cleared. These markets as well as changing expectations constitute the effective demand, which determines the level of employment.

PUBLIC ACCOUNTABILITY AS AN INSTRUMENT FOR CITIZEN TRUST¹

Dorothea Greiling
Johannes Kepler University Linz (Austria)

Under New Public Management (NPM) we have seen an expansion of *public accountability* despite the fact that it is an ambiguous, complex, elusive, fragmented and heterogeneous concept. Public management has not only resulted in bureaucratic accountability being augmented by managerial accountability but also in greater awareness of political accountability which refers to the relationship between public sector entities and citizens or voters.

If we look at the relationship between public accountability and citizen trust, there are authors, who regard public accountability as a crucial factor for improving citizens' trust (Kim 2005, p. 622; Fard/Rostamy 2007, p. 322). In contrast, by applying the principal agent theory, it can be argued that public accountability is mistrust-driven and therefore directed at identifying shortcomings in the performance of politicians or public managers. A further group regards it as ironic that NPM aimed at improving citizen trust but has institutionalized distrust into the public sector by introducing a complex system of contracts, fragmentation, short-term explicit standards of performance, numerous audits and inspection mechanisms.

In addition to public sector internal accountability, citizen accountability has gained relevance in recent years. This type of accountability means direct accountability to the citizens. In comparison to other forms of public accountability, the power citizens have to challenge and to scrutinize the information provided and to sanction bad performance is often weaker. In the following the paper concentrates on this type of accountability as it is an under-researched topic. In particular, the relationship between citizen accountability and citizen trust is explored.

The guiding research questions are:

- Firstly, does citizen accountability increase or decrease citizen trust or is there no relationship at all?
- Secondly, if we look at the different types of citizen accountability, are there any forms which are likely to perform better when it comes to generating trust?

Additionally to an accountability expansion, in the past decade we have witnessed a strengthening of citizen participation and an increased emphasis on forms of direct democracy. As there are many forms of citizen participation in public decision-making, it is necessary to differentiate among these forms. In the following this is done by the criterion whether it is a one-time citizen involvement or a more continuous engagement. Furthermore the differentiation is made along the lines of who initiates the accountability process (public sector-initiated accountability or

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Öffentliche Rechenschaftslegung als Instrument zur Stärkung des Bürgervertrauens“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

citizen-initiated accountability). Citizen referenda, public hearings, citizen surveys, deliberate surveys, customer surveys on a city's service quality belong to the first cluster of citizen involvement – the *one-time occasion-driven involvement*. A second cluster of citizen participation includes those forms where the participation shows greater continuity and is therefore based on a dyadic exchange. The first subgroup in this cluster includes those forms of citizen involvement where a rather open kind of dialogue exists but where time is limited. Round tables, local government planning cells or forms of participatory budgeting may serve as examples. Depending on the scope of these forms of participatory citizen involvement, accountability may be broader or narrower. A second subgroup in the second cluster refers to all forms where a government or public agency provides data on a regular basis to the citizens via the internet. This will be referred to in the following as *E-dynamic accountability*. Typical examples are open government initiatives like the US Recovery.org, the U.K data.gov.org or Canadian initiatives like opendata.gc.ca and accountable spending.gc.ca. If we move to the forms of citizen involvement with a higher degree of institutionalisation, citizen participation in the form of citizen advisory committees, citizen panels, citizen focus groups and advisory boards spring to one's mind. The last subgroup within this cluster includes forms where citizens act as co-producers of public services. In the third cluster all forms of *citizen-driven accountability* are included. Initiatives like the Kafka Brigade, Taxpayer for Common Sense, and US citizen and budget watchdogs may serve as examples. The common attribute of these watchdogs is that they distrust the public sector and often see their mandate in fighting public waste, corruption and inefficiency in government.

By the promoters of direct democracy citizen participation is seen as a way to improve citizen trust. If we recall the definitions of trust in the economic and political literature, trust turns out to be an elusive concept. On a personal level trust clearly exceeds a negative promise not to harm the interests of the other party. Trust includes a positive guarantee that the rights and interests of the other party will be respected in the final outcome. Luhmann argues that personal trust is something which will only work in simple social structures. In more complex structures personal trust needs to be augmented by system or organizational trust.

For the creation of public trust various authors have developed models with trust-creating factors. According to Kim (2005) *organizational trustworthiness* in public administrations requires public-spirited employees who are competent, credible and willing to act in the interest of the larger public (Kim 2005, 616). Based on a literature review, Kim regards a *credible commitment* as the most frequently cited dimension of government trustworthiness. *Benevolence and honesty* or, to be more precise, the lack of honesty on the part of public employees are two other relevant dimensions. *Competency*, i.e. knowledge and skills for effective performance is another important dimension that determines a government's trustworthiness. The last dimension is for Kim *fairness* which has to do with the fact that public agencies treat citizens equally and do not show favours towards certain individuals or special interest groups.

As trust also has an inter-actor dimension, it is furthermore important to look at the dimensions of public actors' trust in citizens. For Yang (2006) trust in citizens can be contributed to four dimensions. Firstly, there is the *knowledge-based dimension* and, secondly, the *affect-based dimension* (Yang 2006). While the former has to do with knowledge and skills, affect-based trust has more to do with a set of principles the trust-giver finds desirable. Thirdly, the trust of public administrators in the participating institutions of citizen participation influences the trust in citizens. Last but not least, a public administrator's trust in citizens is influenced by his or her propensity to trust.

To complicate things further, public trust is not a one-dimensional concept. For Choudhury (2008) public trust rests on a complex mix of cognitive, affective and moral factors that characterize the relationship. In 2011 Van de Walle (2011) introduced the proposal to differentiate between calculus-based, knowledge-based and identification-based trust into the discussion of trust and NPM. According to Van de Walle calculus-based trust is based on a calculus of the rewards of being trusting and trustworthy. The basis for knowledge-based trust is information with predictability as a key value. Knowledge-based trust can be fostered through inserting better and more information into the system (Van de Walle 2011). Identification-based trust is based on mutual information and shared values and goals.

If we examine the possible relationships between public accountability and citizen trust, the following three options can be identified:

- case 1: citizen trust as the dependent variable
- case 2: citizen trust as the independent variable
- case 3: public accountability and public trust as independent concepts

In the *first case* citizen trust is based on public accountability. The prefix can be a positive or negative one. The liberal distrust in the government leads to intensive public accountability obligations aiming at enabling citizen trust in the government. As stated above, a negative prefix would be in line with the principal agent theory. Under NPM we have witnessed an accountability explosion frequently accompanied by a blame and a shame approach which cannot lead to increased citizen trust.

In the *second case* a public accountability arrangement needs a certain amount of citizen trust. Public accountability faces many design and measurement challenges. This leads quite frequently to noisy measures which may leave much room for window-dressing. The problems are multiplied by problems of uncertainty and ambiguity. There are many public services where the output is not easy to measure and therefore difficult to account for.

The *third case* can be made on the basis that citizen trust and public accountability are both elusive multi-faceted concepts. Therefore it would be naive to assume that a causal relationship between the two can be established.

If we recall the trust typology of Van de Walle (2011) it can be stated that citizen accountability is mainly targeted at creating knowledge-based trust. By feeding more and better information into the system public entities are aiming at becoming more transparent and are also trying to create an image of highly reliable service providers.

To explore the potential of citizen accountability for the creation of knowledge-based citizen trust, it is necessary to evaluate the various forms of citizen accountability separately. In the case of a one-time occasion-driven citizen involvement, it can be argued that citizen accountability may be a side effect. In the case of referenda, the campaigns before such referenda can be highly antagonistic with each side blaming the other side for public policy failures. In such a situation citizen accountability is an unlikely mechanism to create citizen trust, although the referendum in itself might be an appropriate instrument for creating citizen trust. In the cases where citizens are asked to evaluate public service provision, the accountability aspect towards citizens is also not the dominant one. Such surveys may contribute to increasing citizen trust if they lead to public service innovations which result, in the perception of the citizens, in more responsive public services.

Within the dyadic forms of citizen accountability the need to differentiate arises again. Planning cells, participatory budgeting and to a lesser extent citizen conferences and round tables may analyse past performance in order to learn something for future policy-making. As a result some elements of ex-post citizen accountability are embedded therein. If these activities of citizens' involvement lead to more trust on the part of the citizens, also depends on how seriously the citizens' input for future public policies is treated and to what degree the results of such efforts are translated into binding public policies. Moving on to dynamic E-accountability, the answer is again: it depends. The fact that information is made publicly available is in line with an open information policy. Whether public entities are perceived as being more transparent depends on the quality of information provided and on the citizens' ability to understand the publicly available information. The degree in which citizen trust is created by these forms of open government also depends on how citizens use public information. If they use it for detecting public inefficiencies and use this for denouncing the public entities, the potential for creating citizen trust is small.

In the more institutionalised forms of dyadic accountability, the engagement of citizens in advisory committees certainly improves their information basis and may contribute to an increase in knowledge-based trust for those citizens who are actively involved (Michels 2010). Such advisory boards can certainly reduce the distance between policy makers and citizens. Trust is created by familiarity. In the case of joint accountabilities, the accountability lines are blurred and therefore citizen trust also depends on how the citizens involved evaluate their own performance.

The potential of citizen-initiated accountability with its blame and shame approach for creating citizen trust can be ranked zero. In these cases the participating citizens'

propensity to trust any public entity is very low. Depending on the size and the connections to the (local) media, such citizen-initiated accountability initiatives can create distrust by creating civic uneasiness.

Not surprisingly the answers to the research questions are: “It depends”. As argued in the previous sections, one has to differentiate between the various forms of citizen accountabilities. Citizen-initiated accountability with its blame and shame approach is certainly not the type of accountability that creates citizen trust. In most of the other forms of citizen accountability, account-giving is certainly not the dominant factor for creating citizen trust. In that case where we have antagonistic structures between the account giver and the citizens, the trust-creating potential is low.

Using the classification of public trust by Van de Walle (2011) it becomes obvious that the potential of citizen accountability for creating knowledge-based trust is greater than the potential for creating calculus-based citizen trust. Identification-based trust is only limited to very few forms of citizen accountability. The very simple formula that more accountability leads to more transparent public agencies and that transparency increases citizen trust is too simple. Different forms of trust and different levels of trust and trustworthiness further complicate the issue on hand.

TULEMUSNÄITAJAD TEEHOIUINVESTEERINGUTE HINDAMISEL¹

Kati Kõrbe Kaare, Ott Koppel
Logistikainstituut, Tallinna Tehnikaülikool

Teehoiule kulutatavad vahendid moodustavad olulise osa Eesti riigi- ja kohalikest eelarvetest, ulatudes 2010 a. 312 mln euron (sh riiklikud investeeringud 215 mln eurot). Käesoleva artikli eesmärgiks on selgitada projektipõhiste tulemusnäitajate kasutamist investeerimisprojektide võrdleval hindamisel. Küsimuse selline püstitus on tingitud asjaolust, et Euroopa Liidu toetused struktuurivahenditest maanteevõrku uuel eelarveperioodil suhteliselt vähenevad eelkõige raudtee- ja meretranspordi kasuks ning senisest märksa suurema tähenduse omandab investeerimisprojektide järjestamine suurimat võimalikku sotsiaalset kasu silmas pidades. Kuna alustatud on Eesti transpordi arengukava koostamist aastateks 2014-2020, on autorite poolt esitatud seisukohtadel otsene väljund selle arengukava rakendusplaanidesse.

Transpordiplaneerimise protsess peab ideaalis toimuma kõiki huvigruppe kaasates, et täita rida ühiskonna seisukohalt olulisi eesmärke – ummikute vähendamine, parkimisprobleemi lahendamine, õhusaaste vähendamine, sundmobiilsuse vältimine jne. Samas on kirjanduses välja toodud rida kitsaskohti, mis ei sõltu planeeritavast piirkonnast ega transpordiliigist, nagu liiklusohutusnõuete eiramine, infrastruktuuri halb kvaliteet, negatiivse keskkonnamõju ignoreerimine jt. Sellest võib järeldada, et transpordi planeerimisel ei võeta piisavalt arvesse kõiki asjaolusid, mis võivad väljapakutavaid lahendusi mõjutada.

Projektipõhiste tulemusnäitajate valikul on oluline mõista transpordiplaneerimise ja transpordipoliitika olemust ja erinevusi. Esimene neist keskendub ühiskonna jaoks optimaalseima lahendi leidmisele, teist iseloomustab tugev seos õigusaktidega. Ühtlasi peavad transpordipoliitikas olema selgesti sõnastatud poliitika eesmärgid, mida on võimalik siduda tulemusnäitajate süsteemiga. Neid valitud näitajaid peab olema võimalik järjepidevalt ning automaatselt hinnata ja jälgida.

Investeeringud infrastruktuuri on transpordisektori töhuga toimimise peamiseks eelduseks. Majanduspoliitika seisukohalt toetavad infrastruktuuriinvesteeringud selliste esmaste eesmärkide nagu majandus- ja regionaalareng, liikuvuse tagamine, ohutus, turvalisus ja jätkusuutlikkus, saavutamist. Teisalt on transpordi-investeeringute vastu suur avalik huvi, kuna neid finantseeritakse peamiselt üldiste või tarbimismaksude arvel.

Seega on oluline viia riiklike investeeringute juures ebatäpsete prognooside ja vigaste tehniliste lahenduste võimalus miinimumini. Et antud nõuet täita, tuleb investeeringute valiku protsessis arvestada juba lõppenud projektides selgunud kitsaskohtadega ning leida lahendused tehtud valearvestuste vältimiseks. Seetõttu on investeerimisprojektide valikul kriitilise tähtsusega asjaolu, kas ja millises ulatuses

¹ Full text article “Performance Indicators to Support Evaluation of Road Investments” can be found on the CD attached.

on nende väljatöötamisel arvestatud varasemate projektide järelhindamise tulemustega.

Infrastruktuuriinvesteeringuid iseloomustavad reeglina rajatud või renoveeritud taristu pikk eluiga, suured pöördumatud kulutused ning investeeringute tulemusena lisandunud mõjud ümbritsevale keskkonnale. Tänapäevased sotsiaalmajandusliku tasuvusanalüüsi meetodid ei piirdu ainult rahakäivetel põhinevate tasuvusnäitajate kasutamisega otsustusprotsessis, vaid annavad rahalise mõõtmega ka transpordi välismõjudele.

Maailmapanga poolt on välja töötatud spetsiaalne metoodika teehoiuinvesteeringute tasuvuse hindamiseks, nn Maanteede Projekteerimise ja Hoolduse Standard (HDM), millest käesoleval ajal on paljudes riikides, sh Eestis, kasutusel versioon HDM-IV. Antud metoodikat kasutades teostatakse sotsiaalmajanduslikke tasuvusanalüüsi investeeringuprojektide valikul ning selles on modelleeritud enamasti transpordisüsteemi kulukategooriaid – teekulud, kasutajakulud (sh tarbija ajakulu), liiklusõnnetuste kulud, ummikukulud jne.

Teekulude arvutamisel võetakse mudelis esmalt arvesse rida tehnilisi parameetreid, nt tee pikkus ja sõidutee laius, tasasus, pöördenuurk, pikikalle, katendi tüüp jne, kuid teisalt tuleb tee hooldusprogrammi koostamisel lähtuda ikkagi tee eeldatavast kasutusaktiivsusest. Prognoositava liiklussageduse põhjal on võimalik arvutada välja ka liiklusõnnetuste arv ning adekvaatsete ühikhindade olemasolul nendest tulenev kulu ühiskonnale. Arvutuste väljundiks on traditsioonilised tasuvusnäitajad (nüüdispuhasväärtus, sisemine tasuvusnorm), mida võrreldakse olemasoleva situatsiooni (nn 0-stsenaarium) ja erinevate tehniliste lahenduste kaupa.

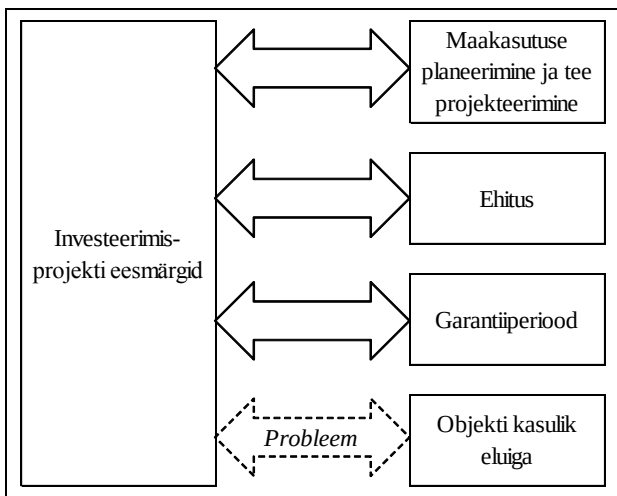
HDM-IV, aga ka mistahes teise lahenduse kasutamisel teehoiuprojektide prioriteerimiseks on oluline küsimus, kas arvutuste sisendina kasutatav informatsioon on usaldusväärne. Autorid on seisukohal, et usaldusväärse teabe kogumisel ei saa piirduda ainult projekti elluviimisel koguneva informatsiooniga, vaid teave peab hõlmama kogu rajatud objekti kasulikkust eluiga. Seega peab pidevalt toimuma protsess, kus kogutakse, analüüsitakse ja sünteesitakse informatsiooni tee seisukorra ja kasutusaktiivsuse kohta, ning võrreldakse seda tee-ehitus- või teeremondiprojekti tasuvusarvutustes kasutatud eeldustega. Võrdluse tulemusi saab kasutada uute projektide tasuvusarvutuste koostamisel ja aluseks võetavate tehnoloogiate valikul.

Erialakirjanduse ja maailmapraktika analüüsist selgus, et kuni viimase ajani puudus ka sellistes kõrgeltarenenud riikides nagu USA, Kanada ja Suurbritannia selgelt kirjeldatud ja dokumenteeritud süsteem teehoiualase informatsiooni kogumiseks. Eelmise sajandi lõpul, käesoleva sajandi alguses viidi nende riikide, aga ka Maailmapanga ja OECD poolt läbi rida uuringuid, et leida lahendusi investeeringuprojektide valiku tõhustamiseks. Selgus, et kuigi transpordi, sh teehoiu eest vastutavad riigiasutused kogusid hulgaliselt asjakohast informatsiooni ja ka avaldasid selle, ei seostatud seda investeeringuprojektide otsustusprotsessiga ega seotud ka tulemusnäitajate süsteemiga.

Uuringute tulemusena välja töötatud tulemuslikkuse mõõtmise süsteemid erinevad riigiti/organisatsiooniti detailides, kuid hõlmavad reeglina järgmisi valdkondi – juurdepääs infrastruktuurile; liikuvus (liiklussagedus); transpordi sotsiaalmajanduslikud mõjud; mõjud inimeste elukvaliteedile; transpordi keskkonnamõjud ja ressursikasutus; tee ja teerajatiste tehniline seisukord; liiklusohutus; efektiivsus. Ühine joon nendele süsteemidele on see, et nad hõlmavad kogu teedevõrku, mida konkreetne asutus haldab.

Eestis kuulub teehoiu korraldamine riigimaanteedel Maanteeameti kompetentsi. Ka Eestis kogutakse hulgaliselt informatsiooni tee seisukorra, liiklussageduste ja –olude, liiklusõnnetuste, liiklejate liikluskäitumise jms kohta. Lisaks eelpoolmainitud HDM-IV-le on kasutusel teisi lahendusi, nt teekatete seisukorra hindamise süsteem EPMS.

Allolevalt jooniselt on näha, et ka Eestis, sarnaselt teiste riikide praeguseks osaliselt muutunud praktikale toimub tegeliku tulemuse ja investeerimisprojekti koostamisel kasutatud eelduste võrdlemine kuni tee või teerajatise garantiiperioodi lõpuni. Edasise teabekogumise käigus võimalikele hälvetele enam tähelepanu ei pöörata, mistõttu juba tekkinud vead võivad korduda tulevikus elluviidavates projektides.

Joonis. Tee-ehitusprojektide hindamise senine praktika Eestis.

Seega on tagasisidestamisel oluline osa investeerimisprojektide hindamisel teehoius. Antud asjaolu arvesse võttes esitasid autorid projektipõhiste tulemusnäitajate nimistu, mida rakendatakse kogu tee või teerajatise kasuliku eluea vältel. Näitajate valikul on lähtutud maailma parimast praktikast, kusjuures erilist tähelepanu on pööratud tee seisukorra näitajatele ning arvesse on võetud Eesti kliimaatilisi tingimusi. Autorid eeldasid, et näitajad on kas Maanteeameti olemasolevatest

andmebaasidest kättesaadavad, või nende kogumise ja analüüsimise alustamine ei too kaasa olulisi täiendavaid kulusi. Viimane osutub võimalikuks eelkõige tänu info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate kiirele arengule. Autorid leiavad, et projektipõhiste tulemusnäitajate kasutamisel on võimalik oluliselt tõhusamalt kasutada teehoiu piiratud ressursse, valides Eesti tingimustesse tehniliselt kõige sobivamad ja vastupidavamad lahendused.

HALDUSTERRITORIAALSETE REFORMIDE SOTSIAALMAJANDUSLIKUD EESMÄRGID¹

Sulev Mäeltsemees, Michael Kull, Mikk Lõhmus, Jüri Ratas
Tallinna Tehnikaülikool

Haldusterritoriaalne reform on meil olnud aktuaalne teema kogu iseseisvumise taastamise järgsel ajal. Õigupoolest – vastav eesmärk püstitati juba enne taasiseseisvumist. Nimelt võttis ENSV Ülemnõukogu 8. augustil 1989. aastal vastu väga põhimõttelise tähendusega otsuse “Haldusreformi läbiviimisest Eesti NSV-s”, kus sätestati: „*1. Lähtudes IME koondkontseptsioonist ja seadusest „Eesti NSV isemajandamise alused“ ning vajadusest tagada üleminek kehtivalt haldussüsteemilt omavalitsuslikule haldussüsteemile, viia vabariigis 1990.–1994. a. läbi haldusreform, mis hõlmab:*

- 1) rahvavõimu vabariigisisese detsentraliseerimise omavalitsuslikele juhtumistasanditele ning riikliku ja omavalitsusliku juhtimise kindlapiirilise eristamise;*
- 2) territoriaalse haldusstruktuuri reorganiseerimise...”*

Tagantjärele võib öelda, et esimene eesmärk täideti, teine eesmärk jäi aga täitmata. Aeg-ajalt võib kuulda kriitikat, et olulisel määral nõukogude ajal kujunenud haldusterritoriaalse korralduse muutmiseks õige aeg jäi kasutamata ning nüüd (XXI sajandil) olevat see palju raskem ülesanne. Kahtlemata on ülesanne raske, aga võib ka kindlalt väita, et kui 1990. aastate algul oleks piirireformiga hakatud tegelema, siis oleks kohalik omavalitsus sisuliselt jäänud taastamata. Miks aga nüüd haldusterritoriaalset reformi pole suudetud läbi viia, siis autorite arvates on põhjus pigem selles, et keerulist ülesannet püütakse lihtsustatult, kohati lausa primitiivsete võtetega lahendada.

Avalikkuses on haldusterritoriaalse reformi eesmärke tahtlikult või teadmatusest kitsapiirilisel ja kohati isegi vääralt kajastatud. Palju on räägitud-kirjutatud sellest, kuidas saavutatakse kokkuhoidu halduskuludes, sh ametnike arvu olulise vähendamisega, kuidas suured (kuni senise maakonna suurusel!) vallad aitaksid vähendada ääremaastumist, luua töökohti, parandada elanike teenindamist. Paraku võib sügavalt kahelda selles, et üksnes piirireformiga neid eesmärke saavutatakse. Selle ilmeka kinnituse saab, kui tutvuda Läti 2009. aasta piirireformiga, mille käigus ja järgselt mitte midagi ei muutunud kohaliku omavalitsuse toimimise sisus.

Seevastu võib aga tuua häid ja järgimist väärivaid näiteid välisriikidest, kus haldusterritoriaalne reform on läbi viidud koos põhimõtteliste muudatustega avaliku halduse, sh kohaliku omavalitsuse toimimises. Eriti hea näide selles osas on Taani, aga ka Soome kavandatav haldusterritoriaalne reform ja selle ettevalmistamine peaks meile asjakohaseks tegevuseks palju õpetlikku pakkuma.

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Wirtschaftliche und soziale Ziele der kommunalen Gebietsreform“ findet der Leser auf der beigegeführten CD.

Artiklis analüüsitakse, kuidas on ette valmistatud haldusterritoriaalset reformi mõningates Läänemere regiooni välisriikides. Olulise eesmärgina on analüüsida, milliseid sotsiaalmajanduslikke eesmärke on seejuures taotletud või taotletakse?

Kohaliku omavalitsuse organite suunitlus peaasjalikult kohaliku majanduse arendamisele kerkis jõuliselt esile XIX sajandil. Siis kujunesid välja tänapäevalgi alternatiivsetena tuntud riigistatud (riikliku) kohaliku omavalitsuse teooria ja kogukondliku omavalitsuse teooria. Tekkis ka nende teooriate modifikatsioon, edasiarendusi. Kogukondliku omavalitsuse teooria raames kujunes äärmuslikuna välja vaba kogukonna teooria ehk kogukonna loomulike õiguste teooria. XIX sajandi keskpaigas leidis toetust selle teooria asemel ühiskondlik-majandusliku omavalitsuse teooria. Ka see teooria lähtus riigi ja kogukonna vastandamisest, kuid kohaliku omavalitsuse põhituduse põhjendamisel ei toonud see teooria esiplaanile mitte kogukonna õiguste loomulikkust ja võõrandamatut iseloomu, vaid kohaliku omavalitsuse organite tegevuse valdavalt majandusliku olemuse. Ühiskondlik-majandusliku teooria kohaselt on kohalik omavalitsus kohalike majandusajade juhtimine. Selle teooria rakendamise Eestile eriti lähedase näitena võib tuua 1864. aasta Vene semstvokorralduse. Venemaal kaotati sellised omavalitsused, mis põhinesid riiklike ja ühiskondlike asjade eristamisel 1890. aastate algul.

Kahetsusväärselt on kohaliku omavalitsuse toimimise majanduslikke eesmärke absolutiseeritud ka iseseisvuse taastanud Eesti Vabariigis. Ignoreeritakse tõsiasi, et kohaliku omavalitsuse toimimise eesmärgid on ka avaliku võimu teostamine ja demokraatia tagamine.

Kohaliku omavalitsuse organite tegevuse oluline eesmärk on kahtlemata kogukonnale vajalike sotsiaalmajanduslike teenuste tagamine. Viimast tuleb selgelt eristada taoliste teenuste osutamisest avalike teenustena. Sageli äriühingutest valda või linna juhtima valitud isikud on asunud seisukohale, et kohaliku omavalitsuse organite probleem on üksnes avalikud teenused ja kui need õnnestub nt erastada (AS Tallinna Vesi müük 1990. aastate lõpul jne), siis pole ka nende teenustega kohaliku omavalitsuse organitel enam muret. Tuleb aga rõhutada, et valla- või linnavolikogu ja –valitsuse jaoks on oluline tagada elanikele elutähtsad teenused (veevarustus, kanalisatsioon, ühistransport jne) sõltumata sellest, kas neid teenuseid osutatakse ise (munitsipaalomandis ettevõtte kaudu), ostetakse sisse mõnest teisest kohaliku omavalitsuse üksusest (eriti levinud üldhariduses), osutatakse naabritega koostöös (nt 2012. aasta seisuga ühistranspordikeskused Harju, Järva ja Jõgeva maakonnas) või erastatakse (sh antakse rendile nagu Tallinna Soojus jms).

Äärmuslik näide kohaliku omavalitsuse kui majandusüksuse absolutiseerimisest on ilmnunud ettepanekutest, et vald/linn peakski olema juhitud nagu äriühing (aktsiaselts). Näiteks kirjutati artiklis „New Yorgi meer juhib linna kui äriettevõtet” (Postimees 04.01.2002): „Aastavahetusel New Yorgi uue linnapeana ametisse astunud miljardärst meediamogul Michael Bloomberg alustas üleele oma esimest tööpäeva mitte uhkes üksinduses linnapea kabinetis istudes, vaid linnavalitsuse hoone suures saalis, mis on jagatud väikesteks boksideks, nagu tema meediasfirma uudistetoimetus. Linnapea ise teeb tööd nagu teisedki ühes neist väikestest

boksidest...“ Sellest sõnumist saame järeldada seda, et New Yorgi linnapea kasutas üksnes oma büroo siseses töökorralduses varasemas ajakirjaniku töös otstarbekaks osutunud avatud tööruumideks jagamist. Mitte kuidagi ei saa sellisest tegevusest lugeda välja, et linna juhitakse kui äriettevõtet.

Juba 1980. aastate lõpust on meil olnud aga head võimalused saada aja- ja asjakohast informatsiooni Soome kohaliku omavalitsuse sisulise ja tema haldusterritoriaalse korralduse arengu kohta. Sellest tegevusest (reformi taktikast, eesmärkide sätestamisest jne) on meil palju kasulikku õppida. Kuid ühe väga olulise tähelepanekuna tuleb koheselt tõdeda, et muudatused, mida Soomes on ellu viidud või ka üksnes kavandatud, on olnud eelnevalt väga põhjalike sotsiaalmajanduslike analüüsidega ette valmistatud. Midagi analoogilist toimus meil 1939. aasta vallareformi ette valmistades.

1990. aastatel oli Soomes tähelepanu keskpunktis regionaaltasand, paljuski ka 1995. aastal toimunud Euroopa Liiduga liitumise tõttu, sest siis hakkasid kehtima Euroopa Liidu regionaalpoliitika (struktuurivahendite jagamise) põhimõtted. Soome Siseministeeriumi tellitud 2002. aastal valminud uurimistöös märkisid professorid Jari Stenvall ja Krister Ståhlberg ning dotsent Anita Niemi-Liljahti, et „*muudatuste arvu ja ulatuse poolest olid 1990. aastad Soomes regionaalhalduse aastakümne*.“ Samal ajal tegeldi ka kohaliku omavalitsuse haldusterritoriaalse korralduse süvaanalüüsides, muuhulgas korrelatiivse sõltuvusega valla elanike arvu ja erinevate kulude (tervishoiu-, haridus-, haldus- jms kulude) vahel. Selgus, et teatud sotsiaalmajanduslike teenuste (nt üldhariduses) osutamisel kaasnevad suurema valla väiksemad kulud ühe inimese kohta, kuid teatud teenuste (nt lasteaedade) puhul on olukord hoopis pöördvõrdeline. Muuhulgas ilmnes ka, et valitsemiskulud ühe inimese kohta vähenevad kuni teatud valla suuruse piirini (ca 15-20 tuhat inimest) ja seejärel hakkavad taas kasvama.

Oluliselt aktiveerus Soomes kohaliku omavalitsuse ja tema haldusterritoriaalse korralduse võimalik/vajalik reformimine 2000. aastatel. Põhjuseid oli mitmeid: demograafilised muutused, ränne maalt linnadesse, elanikkonna vananemine, eelarvelised võimalused ning teenuste kvaliteet kohtadel. 2005.aastal käivitati uus haldusreformi programm (PARAS), mis andis valdadele (sh linnad) võimaluse liituda teise valla (teiste valdadega) või hakata tegema tihedamat koostööd. Lihtsamad liitumised toimusidki, kuid ligi kolmandikul valdadel polnud veel 2011. aastaks seisukohta, kuidas oma toimimist ümber korraldada. Valdade arv vähenes selle perioodi käigus 432-lt 336-le. Keskmise valla suurus tõusis 12 000 inimeselt 16 000-le.

Sellise arengu tulemustega ei olnud rahul 2011. aastal moodustatud Soome uus valitsus, kes pakkus 2012. aasta veebruaris välja radikaalse haldusreformi projekti. Kui eelneval perioodil oli Soomes (erinevalt nt Taanist ja Rootsist) aktsepteeritud üksnes kohaliku omavalitsuse üksuste vabatahtlikku ühinemist, siis nüüd võeti suund ka riigi keskvoimu initsiatiivil valdade ühendamisele. Soome valitsuse tegevusprogrammi kohaselt määratleti halduspoliitika järgmised eesmärgid:

- 1) tagada tarbija jaoks kõrge kvaliteedilised ja võrdsed kohaliku omavalitsuse teenused kogu riigis;
- 2) luua eeldused valdade majandust tugevdavale arendustegevusele ja kogukonna üleshituse tugevdamisele ning
- 3) kindlustada valdade omavalitsust ja kohalikku demokraatiat

Haldusterritoriaalse reformi rakendamisel peetakse Soomes ka uue reformikava puhul tähtsaks demokraatlikkuse põhimõtet, mis peab kajastuma seadustes. Reformi edukaks realiseerimiseks on vajalik ülesannete seadusjärgne delegeerimine ja ülesannete täitmise rahastamise tagamine. Soomes läbi viidud uuringutest järeldub, et haldusterritoriaalse reformi peamised raskused on seotud demograafiliste muutustega, kohaliku omavalitsuse üksuste majandusliku arenguga, teenuste osutamise eeldustega ja vajadusega parandada haldusvõimekust.

2012. aasta veebruaris avalikustatud Soome haldusterritoriaalse reformi kava sai kõigest mõni kuu hiljem (mais 2012) olulise täienduse. Soome valitsus teatas, et ei toetata valdade sunniviisilist ühendamist. Teates märgiti, et eelistatakse vabatahtlikku koostööd, mis on olnud ka siiani Soome tee kohaliku omavalitsuse üksuste osas.

Artiklis on analüüsitud ka Taani 2008. aasta haldusterritoriaalse reformi ettevalmistamist, läbiviimist ja tulemusi. Tulemustest väärib eriti esiletõstmist see, et regionaalse tasandi ülesannete maht ja rahastamine vähenes oluliselt, sest neid jagati kohaliku tasandi (kohaliku omavalitsuse) ja kesktasandi vahel.

Tuleb mõista, et mitte ükski teine reform ei nõua nii suurt ja aeganõudvat inimestele põhjendamise vajadust (rahvalalgatuslikku tegevust) kui haldusterritoriaalne reform. Kahtlemata on igasuguse reformi peaküsimus – mis on eesmärgid? Enamuse meie haldusterritoriaalse reformi ettepanekute võimaliku realiseerimise eesmärkidena on märgitud paremat avalike teenuste osutamist, ametnike arvu vähendamist ja sellega ka halduskulude kokkuhoidu ning asustuse jätkuva kontsentreerumise ja ääremaastumise protsessi pidurdamist.

Analüüsides Põhjamaadest eelkõige Soome ja Taani tegevust haldusreformi eesmärkide püstitamisel, siis võib välja tuua järgmised olulisemad järeldused:

1. Põhjamaades on kohalik omavalitsus eeskätt heaoluriigi elluviimise instrumendiks ja kohalik omavalitsus heaoluriigi teenuste tagajaks. Sellega seonduvalt on kõikide haldusreformide eesmärgiks olnud avalike teenuste tagamiseks sobivate teenuspiirkonna põhiste kohaliku omavalitsuse üksuste moodustamine ning selle käigus kompromissi otsimine ühest küljest demokraatlikkuse ja subsidiaarsuse ja teisest küljest nende teenuste kõige soodsama tagamise vahel.
2. Põhjamaade kohaliku omavalitsuse põhilised tegevusvaldkonnad on seotud hariduse ja mitme sotsiaalsektori valdkonna (tööhõive, sotsiaalhoolekanne, tervishoid) ülesannetega ja teenuste tagamisega. Haldusreformide eesmärgid on seega seotud just nende „pehmete valdkondade“ arendamisega ja teenuste kättesaadavuse parandamisega.

3. Haldusreformide olulisteks eesmärkideks on olnud põhimõte, et võimalikult suures mahus avalikke ülesandeid täidetakse kohalikul tasandil, elanikud saavad vahetult valida otsustajaid ning sellega luuakse paremad võimalused ka kohaliku demokraatia tagamiseks.
4. Haldusreformide ettevalmistusprotsessis on olulisel kohal pikaajaliste rahvastiku arengu tendentside arvestamine (20 -30 aasta perspektiivis prognoosimine) ja sellega kohaliku omavalitsuse üksuse pikaajalise jätkusuutlikkuse tagamine.

Haldusreformides ei ole olnud eesmärgiks omaette kulude kokkuhoid, vaid pigem kulude otstarbekam kasutamine ja teenuste kättesaadavuse parandamine. Seejuures näitab Taani kogemus, et reformi esimeses etapis tuleb arvestada sellega, et kulud teenustele isegi suurenevad, kuna ühinemisel ühtlustuvad teenuste tasemed kõrgemal nivool. See on kindlasti vastuolus Eestis paljude riigi tasandi poliitikute ja ka kõrgemate ametnike väidetuga, et haldusreform toob kindlasti kaasa kulude kokkuhoiu.

Kui lähtuda Põhjamaade haldusreformi kogemusest, siis Eestis tuleks reformi eesmärgi seades lähtuda nendest kohaliku elu ülesannetest, mille osatähtsus valla või linna eelarves on kõige suure. Seega peaks Eesti haldusreformi eesmärgid olema seotud haridusvaldkonna (kui suurima eelarvekuluga valdkonna) arendamisega.

Haldusreformide eesmärkide sõnastamisel tuleks peatuda veel kahel aspektil. Esiteks väärib tähelepanu aeg, mis kulub reformide ettevalmistamiseks, selgitamiseks ja läbiviimiseks. Kõik need protsessid Põhjamaades on aega võtnud aastaid ning sellega on tagatud ka reformide tulemuslikkus, st eesmärkide saavutamine.

Omaette vajab käsitlemist kohaliku omavalitsuse üksuste koostöö temaatika. Koostöö iseenesest ei ole muidugi eesmärgiks, vaid vahendiks eesmärkide saavutamiseks. Eestis on avaldatud arvamusi, et erinevate kohaliku omavalitsuse vahelised koostöömodelite arendamine ei ole vajalik, piisab linnade-valdade ühendamiseest. Jälgides Põhjamaade reforme, siis seal on koostöömodelitel olnud haldusreformi läbiviimisel väga oluline osa- koostööpiirkonnad olid ühinemiskiirkondade aluseks ning varasem koostöökogemus oli väga oluline hilisemas õnnestunud ühinemisprotsessis. Pole vähetähtis märkida, et OECD on oma raportis Eesti riigivalitsemise kohta (OECD 2011) rõhutanud, et koostöö on üks peamisi viise kohaliku omavalitsuse võimekuse suurendamiseks, kusjuures edukas koostöökogemus on üks eeldusi ka võimalikuks edukaks liitumiseks.

Eestis on haldusreformi ettepanekutes püütud kogu riigile kahetsusväärselt läheneda ühtse malliga. Ometi tuleks haldusreformi eesmärgi püstitades ja vastavalt ka lahendusi otsides läheneda maakondadele (eriti nt Harjumaa, Hiiumaa ja Ida-Virumaa) nende spetsiifika arvestades. Eraldi lähenemist vajab pealinnaregiooni areng, mida on ka artikli autorid varem analüüsinud.

HUVIDE KONFLIKT TUULEENERGIA TOOTMISES: NÕUDLUS TUULEGENERAATORITE VABA RANNIKU JÄRELE¹

Margot Mürsepp, Üllas Ehrlich
Tallinna Tehnikaülikool

Tuuleparke rajatakse laialdaselt nende väidetava keskkonnasõbralikkuse tõttu, võrreldes energia tootmisega fossiilsetest kütustest. Riiklikul tasandil on taastuvate energiaallikate rakendamine oluline energiatootmises teistest riikidest sõltumatuse tagamiseks ning ka energiaturul hindade reguleerimiseks. Negatiivseid mõjusid (näit. looduse esteetilise jt. psühho-sotsiaalsete väärtuste kahjustamine, negatiivsed välismõjud liikidele ja ökosüsteemi teenustele), mis kaasnevad alternatiivsete energiaallikate rakendamisega, ei teadvustata, uurita ega avalikustata sama tihti, kui eeldatavaid positiivseid tulemusi.

Edukaimad riigid tuuleenergia tootmises omavad ligi 30 aastast kogemust nimetatud valdkonnas, samal ajal, kui vaid paarkümmend aastat tagasi taasiseseisvunud Eesti omab vaevu kümneaastast kogemust. Tuuleenergia on üks ökonoomsematest energia tootmisviisidest Eestis. Arenguplaanid selles valdkonnas lähiaastateks on aga ambitsioonikad. Seniste saavutuste ning riikliku poliitika uurimine ning kohandamine on vajalik, et tagada jätkusuutlik ning efektiivne areng.

Taastuvate energiaallikate kasutamise olulisust tutvustas laiemale avalikkusele Kyoto protokoll, mis ratifitseeriti 2002. aastal. Kyoto protokolliga leppisid Euroopa Liidu (EL) 15 asutajariiki kokku kasvuhoonegaaside piiramises, eesmärgiga vähendada kahjulike ainete emissioonist tingitud väidetavat kliima soojenemist. Lisaks on EL-is kinnitatud kliima muutuste vähendamise strateegia (*Strategy on Climate Change*), mille meetmete abil loodetakse piirata kliima soojenemist 2°C-ga. Strateegiaga on seatud eesmärgiks suurendada energia efektiivsust EL-is 20 protsendi võrra ja suurendada taastuvate energiaallikate kasutamist energiatootmises 20 protsendini 2020. aastaks, võrreldes 1990. aasta tasemega.

Tuuleenergia turumahu suurendamist ei saavutata üksnes ressursikasutuse optimeerimisega. Erinevate riikide kogemus on näidanud, et edu nimetatud valdkonnas saavutatakse erinevate strateegiliste tegevuste koosmõjul. Seadusandluse kohandamine, selge riiklik strateegia ja legislatiivne raamistik, rahaline toetus ning avalikkuse kaasamine planeerimisprotsessi on olulisteks teguriteks nii edu tagamisel kui vastava pakkumise ja nõudluse loomisel.

Taani 30 aastane kogemus antud valdkonnas tõstab esile selgete riiklike eesmärkide seadmise, legislatiivse raamistiku loomise kohalikele omavalitsustele ja arendusfirmadele ning elanike kaasamise planeerimisse. Hierarhiline planeerimisprotsess loob keskkonna, kus uute projektide elluviimine on võimalik

¹ Fulltext article “Conflicting Interest in the Production of Wind Energy: Public Demand for Shores without Wind Turbines” can be found on the CD attached.

vaid silmas pidades riiklikke eesmäkke. Kohalikele omavalitsustele ning eraettevõtjatele on ette antud ranged piirangud, milledest mööda hiilimine on raskendatud. Avalikkus on kaasatud tuuleparkide planeerimisse mitmes etapis: enne maakasutusplaneeringu koostamist, esitamist ja kinnitamist regionaalsel, maakondlikul ning kohalikul tasemel.

Eestis seevastu jätab seaduslik raamistik palju otsustusruumi just kohalikele omavalitsustele. Koostöö omavalitsuste ja arendusfirmade vahel on määravaks maakasutuse määramisel. Riik on kaasatud protsessi seeläbi, et load tuuleparkide rajamiseks väljastatakse riiklike asutuste poolt. Planeeringuid koostavad aga kohalikud omavalitsused oma parema äranägemise järgi. Puudub konkreetne riiklik arengustrategia, mis suunaks regionaalseid üksusi koos töötama.

Vajaka jääb ka avalikkuse teadvustamisest tuuleparkide planeerimise eel, jooksul ja enne plaanide kinnitamist. Avalikkuse informeerimine uutest rajatavatest tuuleparkidest on kohustuslik vaid juhul, kui rajatav tuulepark võib ohustada Natura 2000 ala või kui tuuleparki soovitakse rajada avamerele. Viimastel juhtudel infomeeritakse avalikkust rajatavast tuulepargist kohaliku ajalehe kaudu. Elanikke ei kaasata aga planeerimisprotsessi proaktiivselt ning seetõttu ei ole arvestatud ega arvestata jätkuvalt tuuleparkide rajamisel nende potentsiaalsete negatiivsete mõjudega elanike heaolule.

Ka tuuleenergia arendamise mõjusid loodusele ei ole planeerimisprotsessis praktiliselt arvestatud. Samuti ei ole kaasatud avalikkust planeerimisprotsessi. Nimetatud kaks puudujääki planeerimisprotsessis on omavahel tihedalt seotud, sest just elanike kaasamise abil on võimalik määrata Eesti rannikute looduse väärtust ning määrata inimeste seisukohalt tuuleparkide rajamiseks sobivad alad.

Seni on Eestis tuuleparke rajatud peamiselt rannikule. Eesti suhtelisest väiksusest ja piisava tuuleenergia ebaühtlasest jaotusest tingituna on tuuleparkide rajamiseks sobilik vaid piiratud ala: läänerrannikul ca. 20 kilomeetrine ning põhjarannikul ca. 2-kilomeetrine maariba. Eesti ambitsioonikad eesmärgid antud valdkonnas avaldavad suurt survet maakasutusele rannikutsoonis.

Eesti kogu tuuleenergia potentsiaal on hinnatud 4000 MW-le. 2011. aasta lõpuks rajatud tuuleparkide kogutoodangu potentsiaal oli 184 MW. Hetkel on ehitamisel 3 tuuleparki. 2014. aasta lõpuks on planeeritud rajada tuuleparke, mille koguvõimsus oleks 3824 MW. Sedavõrd märkimisväärne arendustegevus avaldab suurt survet Eesti suure loodusväärtusega ja seni negatiivsetest antropogeensetest mõjust suhteliselt rikkumata rannikule.

Inimtegevusest rikkumata või vähemõjutatud loodust kui keskkonnakaupa hinnatakse kõrgelt nii ökoloogiliste kui psühho-sotsiaalsete (näit. kultuuriline, rekreatiivne, esteetiline) väärtuste poolest. Eesti rannikust on ligikaudu 90% inimtegevusest puutumata ning omab nii kõrget esteetilist kui ka ökoloogilis-bioloogilist väärtust. Tuuleparkide rajamine looduskauile rannikule vähendab lisaks ökoloogilis-bioloogilisele ka märgatavalt ranniku esteetilist ja rekreatiivset

väärtust. Käesoleva uuringu eesmärk on hinnata Eesti täisealise elanikkonna nõudlust Eesti loodusliku, ilma tuulikuteta ranniku järele. Autorite hüpoteesi kohaselt esineb Eesti täisealise rahvastiku hulgas suur nõudlus looduslikus ranniku kui väärtusliku keskkonnakauba järele.

Mitmete uuringute raames on selgitatud välja tegurid, mis põhjustavad elanike hulgas negatiivset hoiakut tuuleparkide rajamise suhtes. Visuaalne reostus on peamine tegur, miks kohalikud on vastu vaatevälja jäävate tuuleparkide rajamisele. Kohalikud toetavad pigem tuuleparkide rajamist avamerel kui rannikule. Samuti toetatakse tuuleparkide rajamist pigem juba inimeste poolt rikutud aladele, mitte looduskaunitesse kohtadesse, nagu näiteks hüljatud militaarialadele.

Eestis on tuulepargid rajatud looduskaunile rannikule, kuna sisemaal ei ole tuult energia efektiivseks tootmiseks piisavalt. Tuuleparkide püstitamist soosivat maakasutust rannikualadel on toetanud riik, kohalikud omavalitsused ja arendusfirmad. Uuringud elanike suhtumisest tuuleparkidesse on aga näidanud, et inimesed ei pruugi toetada loodusväärtuslike alade kasutamist energia tootmiseks. Suured konstruktsioonid, nagu tuulepargid, rikuvad lisaks ökoloogilis-bioloogilistele väärtustele ka looduse psühho-sotsiaalseid väärtusi (näit esteetilist väärtust) ning seeläbi vähendavad inimeste heaolu. Heaolu vähenemine seisneb rahuldamata jäävas nõudluses looduslikus seisundis (ilma tuulikuteta) alade kui keskkonnakauba järele.

Uurimuses „Huvide konflikt tuuleenergia tootmises: nõudlus tuulegeneraatorite vaba ranniku järele“ on arvatud Eesti täisealise elanikkonna nõudluseks loodusliku tuulegeneraatoritevaba ranniku järele 23,4 miljonit eurot aastas. Nõudluse suurus tõestab avalikkuse kaasamise vajalikkust tuulikute planeerimisprotsessi. Eesti elanike vähene kaasatus tuulikute asukohavaliku protsessi on päevakajaline: 86% vastanutest kinnitab, isiklikku maksevalmidust Eesti loodusliku ranniku säilitamise eest ja seega ka nõudlust tuulegeneraatoritevaba ranniku kui keskkonnakauba järele.

Käesoleva uuringu tegemisel kasutasid autorid tingimusliku hindamise metoodikat (*Contingent Valuation Method* – CVM) ja selle alusel rakendatud maksevalmiduse tehnikat (*willingness to pay*, WTP). Uuringus paluti koostatud küsimustikule vastanutel nimetada summa, mida nad on valmis maksma ühekordse maksena (€, neto) aastas Eesti loodusliku ranniku säilitamise eest tuulikutevabana. Lisaks maksevalmiduse määramisele uuriti vastanute suhtumist tuuleenergiasse, roheliste energiaallikate rakendamisesse ja looduskaunite kohtade visuaalsesse reostamisse, paludes uuringus osalenutel vastata kuuale sissejuhatavale küsimusele.

Tuulikute mõju looduskaunitele kohtadele illustreerisid küsitletava jaoks küsimustikku lisatud kaks fotot. Esimesel fotol on esitatud vaade Virtsu rannikule Virtsu-Kuivastu praamilt ilma tuulepargita. Teisel fotol on esitatud sama vaade tuulegeneraatoritega.

Uuringus kasutati 505 täisealise Eesti elaniku vastuseid. Küsitletutel paluti vastata ka oma sotsiomeetriliste näitajate kohta, nagu sissetulek, vanus, haridus ning sugu.

Regressioonianalüüsi abil tuvastati maksevalmiduse sõltuvust sotsiomeetrilistest näitajatest. Nõudlus loodusliku, ilma tuulikuteta ranniku kui keskkonnakauba järele selgitati välja ekstrapoleerides uuringus kogutud andmeid kogu Eesti täisealisele elanikkonnale. Saadud andmete põhjal arvutati ja joonistati täisealise rahvastiku maksevalmidust kirjeldav nõudluskõver. Kasutades nõudluskõverat leiti tarbija lisakasu nimetatud keskkonnakauba tarbimisest ning seeläbi ka nõudlus kauba enda järele.

Uuringus tuuakse välja, et enamus vastanutest ei pea õigeks looduskaunite kohtade kahjustamist rohelise energia tootmise eesmärgil (61% vastanutest). Lisaks kinnitas 63% küsitletutest, et energia tootmisviise, mille läbi kahjustatakse loodust, ei tohiks kategoriseerida roheliseks energiaks. Vastuoluliselt eelmainitud tulemustele leidis napp enamus vastanutest (53%), et tuuleenergia kuulub siiski roheliste energiaallikate hulka. Samuti mainis märkimisväärselt suur osa vastanutest, 44%, et neid ei häiri tuulikute rajamine looduskaunitesse kohtadesse.

Regressioonianalüüs kinnitab, et vanemad inimesed ja naised pooldavad statistiliselt tõenäolisemalt tuulikutevaba ranniku e säilitamist kui nooremad inimesed ja mehed. Maksevalmiduse summa sõltub aga vastanute soost ja haridustasemest: naised ja kõrgema haridusega inimesed kinnitasid statistiliselt suuremat maksevalmidust.

Uuringu tulemused kinnitavad Eesti täisealise elanikkonna suurt nõudlust looduslikus seisundis, ilma tuulikuteta Eesti ranniku järele. Edasist uurimist vajab vastuolu: mis põhjustab positiivset suhtumist tuuleenergiasse, samas, kui looduse esteetika hoidmist peetakse olulisemaks, kui taastuvate energiaallikate rakendamist energia tootmises. Vajadus riikliku sekkumise järele planeerimisprotsessi on aga ilmne, ka avalikkust tuleks kaasata tuuleparkide asukohavaliku protsessi suuremal määral, kui seda on tehtud seni.

EELARVEDISTSIPLIIN, SOTSIAALKAPITAL JA MAJANDUSKRIISIST TAASTUMINE EUROOPA LIIDU RIIKIDES¹

Eve Parts
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

2007.a. alanud majandus- ja finantskriis pani riikide majandused raskesse olukorda – eelkõige kannatas erasektor, kuid väheneva käibe ja kasumite ning kasvanud tööpuuduse tingimustes vähenesid ka valitsussektori maksutulud, samal ajal kui vajadus sotsiaaltoetuste järele kasvas. Olukorra leevendamiseks rakendasid enamiku Euroopa Liidu vanade liikmesriikide valitsused ulatuslikke majandusstiimulite pakette, samal ajal kui Kesk- ja Ida-Euroopa taustaga uued liikmesriigid olid valdavalt ettevaatlikumad (eriti Balti riigid) ning püüdsid pigem eelarvet tasakaalus hoida. Siit tuleneb küsimus erinevate poliitikate rakendamise põhjustest. Ühelt poolt soovid: on loomulik, et inimesed ei lepi kergesti elatustaseme langusega, isegi kui sellel on objektiivsed ja paratamatud põhjused. Teiselt poolt võimalused: ilmselt poleks (vähemalt alguses) Lääne-Euroopas olnud võimalik heaoluga harjunud inimestele selgeks teha kärbeta möödapääsmatust, samas kui Ida-Euroopas ollakse leplikumad elatustaseme languse suhtes – juhul, kui see on riikliku iseseisvuse ja turumajanduse toimimise „hinnaks“. Eeltoodu põhjal võib oletada, et kriisi ajal langetatud majanduslike otsuste taga on ka sotsiaalsed ja poliitilised tegurid. Üheks nendest teguritest võib olla sotsiaalkapital, eriti institutsionaalse usalduse tase ja valitsemiskorralduse kvaliteet.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on selgitada võimalikke seoseid sotsiaalkapitali taseme, fiskaaldistsipliini ja majanduslangusest taastumise edukuse vahel Euroopa Liidu riikides. Konkreetseid uurimisküsimused jagunevad kaheks:

- 1) Kas valitsuste rakendatud abipaketid on kuidagi seotud sotsiaalkapitali tasemega, eriti institutsionaalse usaldusega?
- 2) Kas abipaketid on taganud (majanduskasvu, hõive) kiirema taastumise kriisist?

Teoreetiline raamistik

Euroopa riikide poolt rakendatud fiskaalsed toetuspaketid (otsetoetused erasektorile, laenude kättesaadavuse soodustamine intresside alandamise kaudu, valitsuse täiendavad investeeringud infrastruktuuri ja ekspordi toetamiseks, jne) põhinevad Keinsistlikul majanduskäsitlusel, mille kohaselt aitab kogunõudluse stimuleerimine kaasa lühiperioodi majanduskasvu ja hõive taastumisele nii otseselt kui ka kaudselt, multiplikaatori efekti kaudu. Fiskaalsete stiimulite negatiivseks kaasnähuks on aga (enamasti) kasvav riigivõlg, sest majanduslanguse tingimustes maksutulud kahanevad ning lisaressursid majanduse turgutamiseks tuleb laenata. Üldiselt on aktsepteeritav nn. tsükliliselt tasakaalustatud eelarve järgimine, mille puhul valitsus

¹ Fulltext article “Fiscal Discipline and Social Capital: Evidence from Europe during the Last Economic Crisis and Recovery” can be found on the CD attached.

headel aegadel säästab osa maksutulust, mida saab kasutada ootamatu majanduslanguse korral kulutuste taseme stabiilsena hoidmisel. Kõige selle juures rõhutatakse fiskaalpoliitika jätkusuutlikkuse tagamise olulisust, mida on aga raske saavutada arvestades, et võla finantseerimine vähendab sääste ja seeläbi ka pikaajalist majanduskasvu, mis raskendab omavahendite leidmist laenude tagasimaksmiseks.

Sotsiaalkapitali, eriti institutsionaalse ja üldise usalduse võimalik roll fiskaalse tasakaalu tagamisel seisneb eelkõige selle rahvast ühendavas olemuses – kõrge usalduse tase (eriti usk, et valitsus teeb parimaid otsuseid rahva heaolu huvides) võimaldab kergemini ellu viia vajalikke, kuigi vahel ka valulikke reforme.

Empiirilised tulemused ja järeldused

Töö empiirilises osas on vaatluse all aastad 2007-2010, mil langetati otsused kriisist väljumise poliitikate kohta ja toimus ka esialgne taastumine. Kasutatavad andmed pärinevad peamiselt kolmest allikast. Majandusnäitajate (eelarvedefitsiit ja avaliku sektori võlg, SKP tegelik ja prognoositav kasv, tööpuudus, inflatsioon) muutused on arvutatud Eurostati andmete alusel (vt. tabel 1). Algandmed indiviidi tasandi sotsiaalkapitali kohta saadi Euroopa Sotsiaaluuringu 3-5 voorust. 15-st algnäitajast konstrueeriti avastava faktoranalüüsi abil kolm sotsiaalkapitali faktorit (kogukirjeldatuse tase 60,8%, KMO=0,91): institutsionaalne usaldus, üldine usaldus ning rahulolu riigi majanduse ja eluga üldiselt. Lisaks sisaldas ESS 5-s küsitlusvoor andmeid majapidamiste toimetuleku ja tööga seotud turvalisuse kohta majanduslanguse perioodil, mis koondati samuti faktoranalüüsi abil kahte koondnäitajasse (kogukirjeldatuse tase 57,8%). Makrotasandi sotsiaalkapitali lähendina kasutati kuute valitsemiskorralduse näitajat (Worldwide Governance Indicators 2012). Sotsiaalkapitali taseme muutusi kirjeldab tabel 2.

Kokku oli empiirilises analüüsis algselt vaatluse all 27 EL liikmesriiki, kuid kuna osade riikide (Austria, Itaalia, Läti, Leedu, Malta, Rumeenia ja Slovakkia) kohta polnud võimalik leida uuemaid sotsiaalkapitali andmeid, siis on tegelik vaatluste arv analüüsi erinevatel etappidel erinev. Graafilise ja korrelatsioonanalüüsi tulemusena selgus, et fiskaalsete stiimulite rakendamine soodustas küll esialgset taastumist kriisist, tuues kaasa kiirema SKP ja tööhõive kasvu perioodil 2007-2010, kuid ei oma olulist mõju keskpika perioodi (2011-2013) kasvuprognoosile. Samal ajal leidis kinnitust eeldatav tugev positiivne seos fiskaalstiimulite suuruse ja riigivõla kasvu vahel, kusjuures viimane mõjutab omakorda negatiivselt nii praegust kui tulevast majanduskasvu. Need tulemused on üldjoontes kooskõlas nii teooria kui varasemate uurimustega, mis rõhutavad, et fiskaalsed stiimulid omavad positiivset mõju majandusele vaid lühiajaliselt.

Tabel 1. Muutused olulisemates majandusnäitajates, 2007-2010

Riik	Fiskaal- tasakaal	Valitsuse võlg	SKP kasv 2008-2010	SKP kasvu- prognoos 2011-2013	Töötus	Inflatsioon
AT	-3.5	11.6	-0.2	5.8	0	5.6
BE	-3.8	12.1	0.4	4.7	0.8	7.2
BG	-4.3	-0.9	0.6	7.7	3.3	21.0
CZ	-4.1	9.7	0.9	4.3	2	8.6
CY	-8.8	2.7	2.7	2.1	2.3	7.6
DK	-7.4	16.2	-5.3	4.4	3.6	7.3
EE	-2.2	3.0	-15.6	15.9	12.2	15.5
FI	-7.8	13.1	-4.7	6.3	1.5	7.6
FR	-4.4	18.1	-1.3	3.6	1.4	5.2
DE	-4.5	18.0	-0.5	5.4	-1.6	4.3
EL	-4.1	37.5	-6.9	-7.5	4.3	11.3
HU	0.9	14.3	-4.7	3.3	3.8	17.4
IE	-31.4	67.7	-10.2	4.6	9.1	-0.2
IT	-3	15.3	-4.8	1.3	2.3	6.3
LV	-7.9	35.7	-20.7	11.4	12.7	20.6
LT	-6	21.2	-11.1	13.9	13.5	18.8
LU	-4.8	12.4	-2.0	5.0	0.4	7.4
MT	-1.2	6.9	4.5	5.5	0.4	9.1
NL	-5.3	17.6	-0.1	3.6	0.9	4.3
PL	-5.9	9.9	10.9	9.6	0	11.7
PT	-6.7	25.0	-1.5	-3.8	3.1	3.3
RO	-4	18.2	-1.4	7.4	0.9	23.3
SK	-5.9	11.4	4.9	7.0	3.3	6.0
SI	-5.8	15.7	-3.4	3.6	2.4	9.2
ES	-11.2	24.8	-2.9	2.8	11.8	6.4
SE	-3.4	-0.5	-0.5	7.7	2.3	7.6
UK	-7.6	35.5	-3.5	3.0	2.5	9.8

Allikas: Autori arvutused Eurostati andmete alusel.

Sotsiaalkapitali ja fiskaaldistsipliini kohta saab analüüsi tulemuste põhjal öelda, et ulatuslikumad fiskaalstiimulid ja nendega seonduv väiksem elatustaseme langus on soodustanud nii üldise kui institutsionaalse usalduse kasvu Euroopas. Samas on korrelatsioonikordajad siiski madalad (alla 0,5), seega väga kindlaid järeldusi teha ei saa. Samuti ei õnnestunud tuvastada statistiliselt olulist seost fiskaalse tasakaalu, majapidamiste toimetuleku ja tööga seotud turvalisuse vahel. Makrotasandi

sotsiaalkapitali näitajate puhul olid seosed fiskaalse tasakaaluga enamasti negatiivsed kuid nõrgad. Tugevaimad korrelatsioonid seostusid seaduslikkuse (rule of law, $R^2=-0,54$) ja vastutavusega (voice and accountability, $R^2=-0,31$).

Tabel 2. Sotsiaalkapitali ja valitsuskorralduse muutused riigiti perioodil 2007-2010

Riik	Muutused sotsiaalkapitalis, 2008-2010 (ESS 4-5)			Muutused valitsuskorralduses, 2007-2010 (järjestuse muutus protsentiilides skaalal 0-100)					
	Institutsionaalne usaldus	Üldine usaldus	Rahulolu valitsusega	VA	PS	GE	RQ	RL	CC
BE	0.072	-0.027	0.103	-0.4	0.5	1.6	-5.2	-0.4	0.6
BG	0.570	-0.209	0.128	-5.7	-1.2	2.6	1.9	1.4	-0.2
CZ	0.233	-0.124	-0.233	-2.6	-0.1	2.3	3.2	3.1	2.5
CY	-0.631	0.425	-0.041	2.6	-6.4	2.1	2.6	2.6	-0.7
DK	-0.164	0.028	-0.177	1.5	-1.7	-1.0	0.5	-1.4	0.0
EE	0.277	0.058	0.106	2.1	0.1	2.2	1.1	-0.8	0.3
FI	-0.146	0.060	0.013	-0.4	-5.7	1.9	5.8	1.4	-1.4
FR	0.057	-0.080	0.032	-1.8	6.4	0.2	0.2	0.5	-2.7
DE	-0.010	-0.007	0.119	-1.8	-9.1	-1.3	0.1	-1.4	1.1
EL	0.307	0.677	0.510	-2.0	-23.4	-4.4	-4.0	-6.9	-10
HU	0.867	-0.178	0.368	-7.8	-0.9	-5.9	-4.1	-4.5	-6.8
IE	0.344	-0.490	0.341	-3.3	-7.9	-4.6	-3.8	-0.9	-0.4
NL	0.077	0.003	0.029	-3.8	6.1	-0.4	0.5	1.5	0.5
PL	0.283	-0.004	-0.090	8.4	14.7	6.2	7.1	7.0	9.6
PT	-0.074	-0.049	-0.080	-5.6	-3.3	3.6	-8.4	0.6	0.7
SI	-0.368	-0.086	-0.170	-5.5	-11.5	1.2	1.8	4.0	-5.5
ES	-0.210	0.121	-0.167	0.7	0.3	-1.2	-2.2	2.5	-0.7
SE	0.294	-0.108	0.347	1.0	-7.5	0.5	2.5	1.4	1.4
UK	0.179	-0.055	0.135	-0.9	-5.9	-0.4	-1.9	1.5	-2.7

Allikas: Autori arvutused Euroopa Sotsiaaluuringu (ESS) ja Maailma valitsemiskorralduse indikaatorite (Worldwide Governance Indicators 2012) alusel.

Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et päris selgeid ja tugevaid seoseid sotsiaalkapitali, fiskaaldistsipliini ja majandusarengu näitajate vahel ei õnnestunud empiirilise analüüsiga saada. Põhjuseks võivad olla nii (seni veel) liialt lühikesed aegread kriisi tagajärgede hindamiseks kui ka riigi- (riikide grupi) spetsiifilised tegurid, eriti sotsiaalkapitali osas. Ühe näitena analüüsitud seoste keerukuse kohta võib nimetada, et range(m) fiskaalpoliitika KIE riikides ning samaaegne ekspansiivne fiskaalpoliitika Lääne-Euroopa riikides võivad mõlemad kaasa tuua sotsiaalkapitali (eriti usalduse) kasvu, kuna elanikkonna ootused on riikide gruppides erinevad. Seega väärib teema veel edasist põhjalikumat riigispetsiifilist analüüsi.

HUVIGRUPPIDE KAASAMINE TULEMUSLIKKUSE JUHTIMISSE EESTI ÜLDHARIDUSKOOLOIDES¹

Kristi Ploom, Toomas Haldma
Tartu Ülikool

Käesolev artikkel uurib erinevate huvigruppide (*stakeholders*) kaasatust tulemuslikkuse juhtimisse Eesti üldhariduskoolides. Meie poolt läbi viidud uuring põhines 303 üldhariduskooli andmetel.

Alates 1980ndate algusest on demokraatlike Lääne riikide avalikus sektoris otsitud võimalusi efektiivsuse (*efficiency*) ehk tõhususe ja mõjususe (*effectiveness*) parandamiseks, et säilitada usaldust avaliku sektori organisatsioonide suhtes. Avaliku sektori institutsioonide tulemuslikkus on mitmemõõtmeline ja interdistsiplinaarne uurimisvaldkond, mis põhineb mitmetel erinevatel teoreetilistel kontseptsioonidel ja lähenemistel.

Mussari (2001) on rõhutanud, et juhtimise detsentraliseerimine avalikus sektoris ning „tulemuskultuuri” või „tulemustele orienteerituse” arendamine on kaasa toonud laiemat tulemuslikkuse juhtimise (*performance management*) instrumentide kasutamise.

Kooli tulemuslikkus (*school performance*), selle hindamine (mõõtmine) ja juhtimine on paljude autorite (Bosker, Scheerens 2000; Ascher, Fruchter 2001; Karatzias, Power, Swanson 2001; Woods, Levačić 2002; Dolton, Newson 2003; Anderson, MacDonald, Sinnemann 2003; Irs, Ploom 2009; Irs, Türk, Vadi 2009; jt) ning hariduspoliitikute jaoks väga oluline teema. Levacic (2008) märgib et kooli efektiivsuse hindamine on keeruline valdkond. Ta väidab, et lihtsate efektiivsus- või tulemusnäitajate nagu kulud ühe õpilase kohta analüüsimine võib anda väga eksitava pildi. Webb ja Vulliamy (1998) arvates on regulaarne tulemuslikkuse jälgimine ja hindamine üha olulisemad detsentraliseeritud kui tsentraliseeritud juhtimise puhul. Ka Eesti haridussüsteemi võib iseloomustada detsentraliseeritud süsteemina. Koolide tulemuslikkuse juhtimine võimaldab koolijuhtidel ja õpetajatel selgemini mõista, millised on prioriteedid ja olulisemad eesmärgid kooli arendamisel, millest saavad kasu nii õpilased, õpetajad ja kool tervikuna. Seega võib kooli tulemuslikkuse hindamist ja juhtimist käsitleda kui üht olulisimat tegurit haridussüsteemi kvaliteedi ja efektiivsuse tõstmisel.

Käesoleva artikli teoreetiliseks aluseks on tulemusjuhtimises ja kvaliteedijuhtimises laialdast rakendust leidnud Demingi pideva parendamise mudel, mis on tuntud ka PDCA (*plan, do, check, act*) tsüklina (Deming 2000). Seda võib käsitleda kui üldist arenguprotsessi juhtimise meetodit, mida saab rakendada väga erinevates valdkondades.

¹ Full text article “Stakeholders Involvement in Performance Management in Public General Schools” can be found on the CD attached.

Demingi mudel käsitleb tulemuste parendamist pideva, suletud tsükliks. Demingi tulemuslikkuse juhtimise (TJ) tsükkel koosneb neljast osast (*ibid.*):

- strateegiline ja iga-aastane planeerimine (planeeri);
- tulemus-eelarvestamine (teosta);
- tulemuslikkuse mõõtmine ja aruandlus (kontrolli);
- tulemustest lähtuv otsustamine (mõjuta).

Ka OECD (2005) määratleb tulemuslikkuse juhtimist kui juhtimise tsükli, kajastades sellega PDCA tsükli mõtet – eesmärgid ja ülesanded on kindlaks määratud, juhid on paindlikud nende saavutamisel, tegelik tulemuslikkus on hinnatud ja aruannetes kajastatud, ning see info suundub otsustesse programmi rahastamise, kujunduse ja toimimise kohta. Koolides võib vaadelda PDCA tsükli süsteemina, mis hõlmab strateegilist planeerimist kooli arengukavade kaudu, tulemuse eelarvestamist kooli tegevuskavade ja vastavate kooli eelarvete kaudu, tulemuslikkuse hindamist välis- ja sisehindamise kaudu ja tulemuspõhist otsustamist nii koolide, KOVide kui ka ministeeriumi tasandil. Otsustusprotsess eeldab aga ka koostööd ja koordineerimist nimetatud otsustustasandite vahel.

Freyer *et al.* (2009, p. 480) toovad edukate TJ süsteemi tunnuste hulgas välja ka järgmised:

1) TJ süsteemide ühildamine organisatsiooni strateegiate ja teiste toimivate süsteemidega; 2) eestvedamise (*leadership*) kohustuse täitmine; 3) huvigruppide kaasatus ja 4) pidev tulemuste seire, tagasiside, levitamine ja õppimine. Neist esimest ja viimast tunnust võib seostada PDCA tsükli juhtimisega ja ülejäänuid huvigruppide koostööga.

Eesmärgiga motiveerida kohalikke hariduse pakkujaid tegutsema õpilaste ja lastevanemate huvides, on suurendatud koolide konkurentsi õpilase pearaha-põhise rahastamise kaudu. Seepärast, et olla jätkusuutlik, peaks iga kool töötama kvaliteedi juhtimise süsteemi kaasabil. Wössmanni jt (2007) poolt PISA 2003 tulemuste põhjal tehtud empiiriline analüüs näitas, et tulemusvastutuse ja autonoomia erinevad tahud on tihedalt seotud õpilase edasijõudmisega koolis.

Avaliku sektori organisatsiooni võib käsitleda kui erinevate huvigruppide koostöövormi. Kooli peamisteks huvigruppideks on ministeerium (haridussüsteemi suunaja ja korraldaja), kohalik omavalitsus (kooli pidaja), töötajad, õpetajad, õpilased, lapsevanemad ja ühiskond. Kooli juhtkond peaks püüdlema juhtida kooli võimalikult efektiivselt nende huvigruppide ootuste täitmise poole. Selle tagamiseks vajab juhtkond mitmekülgset informatsiooni, mis toetaks nii eesmärkide püstitamist kui ka abistaks eesmärgi saavutamise juhtimisel. Iga eesmärk on vajalik määratleda mõõdetavate näitajate abil. See eeldab seoste loomist eesmärgi, kriitilise edutegurite (võimaldajate) ja tulemust kajastavate näitajate vahel. Organisatsiooni tulemuslikkuse hindamise ja juhtimise süsteemi võime vaadata kui organisatsioonilist vahendit selleks, et jälgida, hinnata ja juhtida tulemusi kooskõlas püstitatud visioonide ja eesmärkidega. Nii nagu seda vaatles ka PDCA tsükkel.

Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) poolt 29 OECD liikmes- ja kandidaatriikides (sh Eesti) läbi viidud uuring (2008) näitas, et Eesti üldhariduskoolides on suhteliselt suured otsustusvolitused kooli õppekava, inimressursside juhtimise, arengukavade ja eelarvestamise osas. Lähtudes PDCA tsükli põhimõtetest on koolide tulemuslikkuse juhtimise olulisteks elementideks koolide sise- ja välishindamine. Eelnimetatud OECD uuring (2008) näitas, et koolide sise- ja välishindamise süsteemi on rakendatud vähem kui pooltes uuritud riikides (14 riigis 29st). Seega ei ole koolide tegevuse välis- ja sisehindamine hariduspoliitikas veel väga laialt levinud ning seda valdkonda on ka suhteliselt vähe uuritud. Eestis on nii välis- kui ka sisehindamine õigusregulatsiooni kaudu muudetud kohustuslikuks. Seega võib märkida, et Eesti oma detsentraliseeritud haridussüsteemiga on huvitavaks näiteks uurimaks NPM põhimõtete rakendamist koolides. Siiski kajastavad nimetatud rahvusvahelised uurimused vaid seadusandliku raamistiku võrdlust. Mis koolides tegelikult toimub, seda on märksa keerulisem uurida. Leithwood jt (2004) rõhutavad, et vähe on uuritud, kuidas poliitikaid ja õigusakte on rakendatud kooli tasandil ning kuidas seda arendada, et need enam aitaksid kaasa koolide ja õpilaste tulemuslikkuse parandamisel.

Meie poolt läbi viidud uuring viidi läbi 2009–2010. aastal ja selle käigus andsid oma arvamuse 303 koolijuhti, 2,165 õpetajat, 5,482 õpilast, 1,922 lapsevanemat ja 546 kooli hoolekogude liiget (peamiselt kohalike omavalitsuste esindajad).

Meie uuring keskendus, ühelt poolt, koolide tulemuslikkuse juhtimise aspektide analüüsile toetudes strateegilise juhtimise ja finantsjuhtimise komponentide analüüsile kasutades selleks eelnimetatud PDCA tsükli raamistikku ja teisalt, huvigruppide kaasatuse analüüsile koolide tulemuslikkuse juhtimise arendamisel.

Analüüs näitas, et kooli arengukava on paljudes koolides formaalne dokument ning on ressursside juhtimise ja eelarvestamisega nõrgalt seotud. Samas valdav osa koolijuhtidest ja hoolekogu liikmetest kinnitas, et suuremate kulutuste planeerimisel, eelarve koostamisel ja ressursside kasutamisel koolis lähtutakse arengukavast. Samas ei osanud märkimisväärne osa vastajatest (sh õpetajatest) siiski kooli igapäevaelu ja ressursside kasutamisega seotud küsimusi seostada kooli arengukavaga. Selgus, et ligi veerand küsitletutest ei ole kursis kooli ressursside juhtimist ja arengukava ning nende vahelisi seoseid puudutavate küsimustega koolis. Paraku oli ka koolijuhtide seas selliste vastuste osakaal võrdlemisi kõrge - 10%.

Analüüs näitas, et oluline osa õpetajatest ja hoolekogu liikmetest ei ole kooli arengu planeerimise ja eelarvestamisega seotud küsimustega oma tegevuses kokku puutunud. Nii ei osanud ligi viiendik õpetajatest ja hoolekogu liikmetest määratleda, kas kooli kulutuste planeerimisel lähtutakse arengukavast või mitte.

Analüüsist selgus, et vähem kui kolmandikus koolides suudavad nende reaalsed materiaalsed võimalused tagada arengukavas kirjeldatud eesmärkide saavutamise. Samas 44% vastajatest, sh 36% koolijuhtidest ei osanud anda hinnangut eelarvevahendite piisavuse kohta kooli arengukavas seatud eesmärkide täitmiseks.

Kuid koolijuhid olid ka arengukava kooskõla osas reaalsete võimalustega ülejäänud vastanutega (õpetajad, hoolekogu) võrreldes mõnevõrra optimistlikumad.

Seega oluline osa õpetajatest ja hoolekogu liikmetest ning ka koolijuhtidest ei oma kooli eelarvestamise ja arengukava seoste kohta selget seisukohta, vaatamata sellele, et nii kooli arengukava kui eelarve koostamisel peab Põhikooli- ja Gümnaasiumi Seaduse (PGS) kohaselt olema kaasatud kooli hoolekogu, õppenõukogu ning õpilasesindus. Vastavalt PGSile kinnitatakse arengukava kooli pidaja kehtestatud korras. Arengukava ja selle muudatused esitatakse enne kinnitamist arvamuse andmiseks kooli hoolekogule, õpilasesindusele ja õppenõukogule.

Meie analüüs näitas ka et huvigrupid on kooli ressursside juhtimisse vähe kaasatud, kuid koolijuhid ei näe sellest probleemi. Selle tulemusena puudub koolides tihti teadmine ressursside juhtimise võimalustest ja sellega kaasnevalt puudub ka motivatsioon selle optimeerimiseks.

Valdav enamus koolijuhtidest kinnitavad, et kooli eelarve koostamisel tehakse koostööd kohalike omavalitsustega (KOV). Siiski ligi kümnendik neist ei oska hinnata, kas tehakse koostööd või mitte. Ka hoolekogu osalemise osas kooli eelarve koostamisel andsid koolijuhid ja hoolekogu liikmed erinevaid hinnanguid. Ligemale poolte (41%) vastanud hoolekogu liikmete arvates ei ole neid eelarve koostamisse kaasatud. Koolijuhtidest on samal arvamusel oluliselt väiksem osa – vaid veerand.

Poliitikasoovitused

Meie poolt läbi viidud analüüsid võimaldasid välja töötada mitmed poliitikasoovitused, milliseid oleks autorite arvates mõttekas rakendada koolide tulemuslikkuse juhtimise süsteemide arendamisel ja huvigruppide laiemal kaasamisel sellesse tegevusse.

Esiteks, analüüs näitas, et haridussüsteemi erinevatel juhtimistasanditel kasutatakse erinevaid koolide tulemuslikkuse näitajaid, mis vajavad tasakaalustamist eelkõige finantstulemuslikkuse näitajate kaasamisega. Seetõttu on vaja HTM suunamisel välja kujundada kooli tulemuslikkuse hindamise ja seda iseloomustavate näitajate süsteem hariduse strateegiliste dokumentide ning koolide välis- ja sisehindamise meetodidate abil.

Teiseks on vajalik välja töötada koolide tulemuslikkuse hindamise rakenduspõhimõtted, kus määratletakse tulemusnäitajate monitoorimise ja analüüsi tulemuste ning sellest koolide, KOVide ja HTM asjaomaste osakondade teavitamise kord.

Kolmandaks, koolide arengukavade koostamine peaks olema sisemine soov, mitte kohustus seadusandja ees. Koolide arengukavade analüüs ja kaitsmine võiks toimuda regionaalselt, kaasates sellesse HTM, KOV, maakondade ja ka ettevõtjate esindajad. See võimaldaks muuta arengukavad sisukamaks, kogu piirkonda hõlmavaks ja selle tulemusena ka kogu piirkonna arengu süsteemsemaks.

Neljandaks, õpilaste arvu vähenemise tingimustes vähenevad koolide õppetegevuse finantseerimise vahendid, mis toob kaasa surve KOVide rahaliste vahendite kasutamiseks. Sellega kaasneb kooli kulude struktuuri muutus. Nendes tingimustes on vajalik riiklikult arendada koostööd KOVidega nii koolivõrgu optimeerimisel kui ka klasside minimaalsuuruste ja arvude määratlemisel. Rangemad nõuded tuleks kehtestada õppetulemuslikkuse tagamisele ning vastutus selle eest peaks olema nii KOVil kui koolil.

Vaja on tagada riigipoolne kvaliteetne koolivõrgu seire, et varakult avastada tulemustelt ja jätkusuutlikkuselt nõrgemaid koole ning jõuliselt rakendada vajalikke meetmeid olukorra parandamiseks.

MAJANDUSKRIIS JA MAJANDUSPOLIITIKA EESTIS¹

Olev Raju
Tartu Ülikool

Kriisi üldiseloostus

2008 aastal (tegelikult juba 2007 lõpus, vt. tabel 1) algas Eestis tema ajaloo suurim majanduskriis. Majanduskriisi iseloomustatakse kahe põhilise näitajaga: tema pikkusega ja languse ulatusega. Majanduskriisi ulatust Eestis (ja tema võrdlust teiste EL liikmesriikidega) analüüsida võimaldavad põhilised andmed on toodud tabelis 1.

Majanduslangus jt negatiivsed ilmingud Eestis osutusid suurteks, ületades tublisti EL keskmisi. Eestist (2008 -5,1%, 2009 -13,9% ja 2010 I kvartal veel -2,6%) suurem oli SKP langus vaid Lätis, veidi väiksem Leedus.

Tabel 1. Majanduskriisi ulatust iseloomustavad näitajad Eestis 2007-2010 (%-des võrreldes eelneva perioodiga)

Periood	2007				2008			
	I	II	III	I	I	II	III	IV
SKP	9,8	7,6	6,4	4,5	0,4	-1,4	-3,3	-9,9
Maksutulud	27,6	28,4	18,6	18,2	10,2	5,7	7,1	-2,8
Keskmine palk	20,1	21,2	12,9	20,2	19,5	15,2	14,4	6,9
Tööpuudus (%)	4	3,9	4,1	4,1	4,2	4,0	6,2	7,6
Periood	2009				2010			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
SKP	-15,1	-16,5	-15,6	-9,7	-2,4	1,7	3,1	6,2
Maksutulud	-10,1	-12,1	-13,6	-10,9	5,7	-2,2	-1,0	2,2
Keskmine palk	-1,5	-4,4	-5,9	-4,9	-2,3	-1,7	-0,7	3,9
Tööpuudus (%)	11,4	13,5	14,4	15,5	19,8	18,6	15,5	13,6
Periood	2011				2012	kava		
	I	II	III	IV				
SKP	11,4	12,7	9,8	4,0		2,0		
Maksutulud	1,6	9,8	5,9	3,9		7,5		
Keskmine palk	4,4	4,2	6,5	4,1		4,4		
Tööpuudus (%)	11,4	12,7	9,8	11,0		11,2		

Teistes riikides oli langus juba märksa väiksem (neist suurim Iiri 2008 -3,5% ja 2009 -7,6%). Kreekas langus kestab, kuid seisuga 01.01.2012 oli selle summa ikkagi väiksem kui Eestis; rääkimata EL keskmisest langusest (-4,2%). Parimad riigid, nagu näiteks Poola, on aga kogu aeg olnud plussis.

¹ Full text article “Estonian Economy and Economic Policy during the Economic Crisis” can be found on the CD attached.

Kriisi tugevust iseloomustab ka tööpuudus. Suurima tööpuudusega riigid 2009 olid Läti (17,1%), Eesti(13,8%) ja Leedu (13,7%), EL keskmise 8,9% juures. Alates 2010 on olukord muutunud segasemaks – majandusstruktuurilist tulenevate tendentsidele EL tööturul on lisandunud Kreeka jmt riikide finantsprobleemidest tulenev. 2010 keskmine tööpuudus EL oli 10,0%. Leedule (18,3%), Lätile (18,2 %) ja Eestile (16,2%) lisaks oli suure tööpuudusega riikide „edetabelisse“ lisandunud Kreeka (17,9%). Viimased andmed tööpuuduse kohta (detsember 2011) näitavad, et sügavas kriisis olnud Balti riigid on hakanud kosuma, tööpuudus aga on kõrge neis riikides, kus on finantsprobleemid (EL keskmine 10,0%, Hispaania 23,0%, Kreeka 21,0%, Portugal 14,6%, Läti 14,5% ja Eesti 11,7%). Olgu veel lisatud, et mõnes riigis, nagu Saksamaal, tööpuuduse kriisiperioodil ei suurenenudki.

Kriisi ulatust iseloomustab majanduslanguse kestvus. SKP kasvutempo oli miinusemäärga Eestis 9 kvartalit, enamikus EL riikides 4 - 6 kvartalit. Meid „lööb“ selle näitajaga ära Läti, (10 kvartalit) ning ilmselt ka Kreeka, kus langus algas hiljem, aga tõusu pole veel näha (siin on languse põhjus küll teine). Mis aga puutub kriisieelse taseme saavutamisse, siis SKP osas kulub selleks Eestis ilmselt kuskil 4 - 5 aastat, hõive osas ilmselt kauem. Igatahes pole ükski tõsiselt võetav allikas julgenud viimast arvu pakkuda.

Eestit tabanud majanduskriisi iseloomustab hästi ka võrdlus varasemate kriisidega, eriti maailma rängima majanduskriisi, 1929-1932 aasta Suure Depressiooniga. Selle aja statistika ja majanduse struktuur olid praegusest erinevad, mistõttu ei tohi võrdlust küll absolutiseerida, kuid vahed on nii suured, et räägivad siiski selget keelt. Neil aastatel vähenes Eesti SKP 5%, põllumajandustoodang, mis oli sel ajal ülioluline, aga isegi kasvas. Vahe SKP viimaste aastate summaarse miinusega üle 23% on suur. Maksimaalseks töötute arvuks pakuti sel perioodil 16 000 (Mitte 160 000 N. B.!) Võrreldes praeguse arvuga, millele tuleks lisada veel need tuhanded, kes otsivad tööd välismaalt, on vahe igatahes suur. Isegi kui arvestada talumajanduse dominantia sel perioodil, ei ole pilt mitte praeguse kriisi kasuks. Ka kriisi kestus (langus kestis alla 1,5 aasta) oli lühem. Eeltoodu näitab 2008 – 2010 aasta majanduskriisi sügavust Eestis.

Majanduspoliitika kriisiperioodil

Riikide poolt kriisiperioodidel kasutusele võetavate abinõude eesmäärke võib rühmitada kaheks: majanduse elavdamine ja riigi enda finantssuutlikkuse tagamine. Abinõude efektiivsus on seda suurem, mida õigeaegsemalt nad on kasutusele võetud ja mida täpsemalt nad on suunatud just antud kriisi tekkepõhjuse ületamisele.

Eestit on alates 2007 märtsist juhtinud sisuliselt üks ja sama valitsus. Valitsuse majanduspoliitilised seisukohad on kõige selgemalt ära toodud iga aasta II kvartalis avaldatavas Riigi eelarvestrateegias (vt tabel 2). 2007. aasta eelarvestrateegia on otseselt eelmiste aastate ülikiire majanduskasvu (SKP kasv 2005 10,5%, 2006 11,4%) eufooriast lähtuv ja ohumärkide täieliku ignoreerimise vaimus. Püstitatakse ülesanne jätkata majanduse ülikiiret kasvu (SKP keskmiselt 7,5% aastas, hoida tööpuudus 4,4% taseme). Eriti ülioptimistlik on riigieelarve tulude prognoos -

aastaks 2010 juba 109,2 miljardit krooni (tegelik oli 84,5 miljardit, sellest maksud 63,4 miljardit krooni). SKP maht vastavalt 216,6 miljardit ja 242,5 miljardit krooni. Sellise ülioptimismi baasil loodetakse iseenesliku kiire arengu jätkumisele ja strateegia majanduspoliitika osa on üldsõnaline.

Tabel 2. Valitsuse majandusstrateegia alusproгноosid ja nende võrdlus tegelikuga 2007-2012

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
GDP kasv						
Proгноos 2007	9,2	8,3	7,7	7,5	7,4	-
Proгноos 2008	-	3,7	6,4	6,8	6,5	6,3
Proгноos 2009	-	-	-8,1	-3,5	2,9	5,4
Proгноos 2010	-	-	-	1,0	4,0	4,2
Proгноos 2011	-	-	-	-	4,0	4,0
Tegelik	6,9	-5,1	-13,9	2,4	8,1	-
Tööpuudus (%)						
Proгноos 2007	4,8	4,3	4,4	4,4	4,4	-
Proгноos 2008	-	4,3	5,1	5,5	5,5	5,3
Proгноos 2009	-	-	12,2	15,6	15,4	13,5
Proгноos2010	-	-	-	15,5	13,9	11,9
Proгноos2011	-	-	-	-	13,5	11,4
Tegelik	4,7	5,5	13,8	17,2	10,9	-
Inflatsioon (THI)						
Proгноos 2007	4,9	5,2	4,4	3,6	3,3	-
Proгноos 2008	-	9,0	5,3	3,6	3,5	3,4
Proгноos 2009	-	-	0,4	-0,6	1,3	2,2
Proгноos 2010	-	-	-	1,1	2,0	2,4
Proгноos 2011	-	-	-	-	4,5	2,8
Tegelik	6,7	10,6	0,2	0,7	5,0	-

Valitsuse järgmine majandusstrateegia avaldati 2008 aasta mais. Siin on eelkõige veidi vähendatud konkreetseid arve seoses juba toimiva majanduskriisiga (SKP kasvutempo oli sel perioodil tegelikult juba miinusmärgiga). Sellises situatsioonis on valitsuse poolt 2009 aastaks prognoositud arvud (SKP +6,4, tööpuudus 5.1%) ülioptimistlikud ja lähtuvad ilmselt tekkiva kriisi ulatuse mittetajumisest. Seetõttu sisuliselt puuduvad ka kriisivastased abinõud; majanduspoliitiline programm kordab suures osas eelmise aasta oma. Kuid lisandunud on üks: üleminek eurole. Selleks vajalikest 5 tingimusest oli Eestil kindlalt täidetud 2 - valuuta stabiilsus (valuutakomitee süsteem tagas selle) ning madal riigivõla tase. Inflatsiooni vähenemine kriisiperioodil tööpuuduse suure kasvu ja palkade kärpimise tingimustes oli prognoositav. Pikaajalise krediidi intresse arvutatakse riigi võlakirjade alusel. Nende tase Eestis ületas veidi Maastrichti kokkuleppes nõutut. Mis puutub eelarve tasakaalu, mis sel ajal oli juba suur probleem (sama aasta suvel oli valitsus sunnitud tegema negatiivse lisaeelarve), siis majandusstrateegilistes kavades maikuus

räägitakse isegi eelarve ülejäägist 1% ulatuses. Mingeid erakorralisi abinõusid eelarve tasakaalustamiseks strateegias ei kavandata.

2009 aasta maikuus esitatud valitsuse majandusstrateegia on loomulikult teises laadis. 2008 aasta lõppes vaatamata negatiivsele lisaeelarvele konsolideeritud eelarve puudujäägiga 7,3 miljardit krooni; SKP miinus, mis algas 2008 aasta II kvartalis oli 2009 aasta I kvartalis juba 15,1%. Sellistes tingimustes ei olnud loomulikult võimalik jätkata majandusstrateegiat eelmiste aastate stiilis. Kuna riigis jätkas sama valitsus, oli tal võimalik valida kahe variandi vahel - tunnustada 2 viimase aasta prognooside ekslikust ja ülioptimismi majanduspoliitilistes prognoosides või juhtida tähelepanu mujale. Lähenevate valimiste tingimuses valis valitsus teise tee. Põhieesmärgiks kuulutati üleminek eurole ning kogu majanduspoliitika allutatakse sellele. Nagu juba eespool toodud, oli Eestil raskusi kahe kriteeriumi täitmisega.. Seda kuskil kirja panemata - abinõu ei kajastu ei strateegias ega riigieelarve seletuskirjas - kasutas valitsus asjaolu, et riigi võlakirju oli väga vähe ja ostis need välja. Seega õnnestus see kriteerium, vähemalt formaalselt, täita. Iseasi, kuidas selline rahamassi vähendamine majanduskriisi haripunktis mõjus makromajanduslikult. Eelarve tasakaalu kriteeriumi täitmiseks püstitati loosung - eelarve defitsiit ei tohi olla suurem kui 2,9% SKPst. Selle elluviimiseks kõigepealt kärbiti riigi kulutusi (peatati ajutiselt juurdemaksud pensionifondidesse, vähendati omavalitsuste eelarveid, kärbiti palku jne) Nii 2008 kui 2009 tehti aasta keskel negatiivsed lisaeelarved. Maksupoliitikas mindi maksude suurendamisele: käibemaksu soodusmäär tõsteti 5%lt 9%le, vähendati nii maksustatud kaupade loetelu ning suurendati VAT tavamäär 18%lt 20%le. Suurendati oluliselt aktsiise ja vähendati tulumaksusoodustusi. Suurte pingutuste hinnaga eelarve defitsiit hoiti allpool 3% SKP ning Eesti liitus euroga 01.01.2011. Küsimus on aga selles, milline oli nende abinõude makromajanduslik mõju.

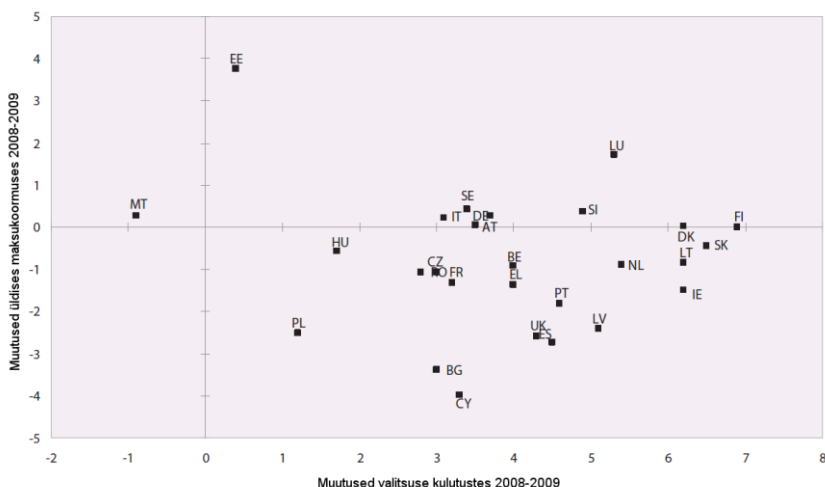
2010 aastal majanduskriis taandus, seda eelkõige tänu ekspordi olulisele kasvule. 2010 aasta prognoos ja tegelikud arvud on erinevad, kuid eri näitajate osas nii + kui – märgiga. Ka 2011 aasta prognoosid on tegelikust tunduvalt erinevad; 2012 aastaks pakutud arve on valitsus juba korduvalt korrigeerinud. See näitab kas kaugeltki mitte täpset pilti tegelikest protsessidest prognooside koostajatel või ebatäpseid prognoose (ilmselt teatud ulatuses mõlemad, kuid selle vaatlemine ei kuulu käesoleva kirjutise raamesse).

Majanduskriis ja eelarve

Oluline on kriisi korral vaadelda tema mõju riigieelarvele. Sõltuvad ju riigieelarve suurusest, struktuurist jt karakteristikutest oluliselt riigi võimalused sekkuda majanduskriisi. Eesti puhul on majanduskriisi tugev mõju eelarvele seotud kõigepealt Eesti riigieelarve tulude struktuuri omapäraga kus domineerivad tarbimismaksud ja tööjõumaksud. Need annavad kahepeale kokku pea 90% eelarve tuludest. Sellise struktuuriga eelarve laekub hästi majanduse tõusu aastatel ja halvasti majanduslanguse ning tööpuuduse kasvu perioodidel.

Nagu juba toodud, seadis valitsus endale eesmärgiks eurole üleminekuks vajalike kriteeriumite täitmise. Selleks tuli tagada eelarve defitsiit mitte üle 3% SKP-st. Kuna eelarved lähtusid üloptimistlikes majandusproгноosides, siis jäid laekumiste mahud oluliselt alla kavandatule. Nii oli 2008 eelarve algselt 79,4 miljardit krooni, täitmine 70,4, 2009 aasta eelarve kava 77,2 ja täitmine 63,8 miljardit krooni. Sellises olukorras tagas valitsus eelarve tasakaalu negatiivsete lisaeelarvetega.

Teiseks abinõuks oli maksude suurendamine. Selle tulemusena osutus Eesti ainsaks riigiks EL, kus oluliselt tõusis maksukoormus, kuid praktiliselt ei suurenenud eelarve tulud (vt joonis 2).

Eraldi analüüsimist vajab negatiivsete lisaeelarvete makromajanduslik mõju. Kogu selle mõju analüüs on keeruline ja ei mahu käesoleva kirjutise raamesse. Küll on lihtsam vaadelda negatiivsete lisaeelarvete mõju eelarve enda edaspidistele laekumistele. Eestis võeti vastu esimene negatiivne lisaeelarve 2008 aastal mahus tulud -6,1 miljardit krooni ja kulud -3,2 miljardit krooni. 2009 aasta I lisaeelarve vähendas tulusid 9,6 miljardit krooni ja kulusid 6,6 miljardit krooni. 2009 II lisaeelarve vähendas tulusid 3,9 miljardit krooni ja kulusid 2,6 miljardit krooni.

Selleks, et analüüsida, palju selline kärbe vähendab tulevaste perioodide laekumisi, tuleb need kulud jagada mitmeks. Maksete vähendamine EL eelarvesse või siis relvastuse ost välismaalt mõjutavad praktiliselt ei mõjuta Eesti riigieelarve tulude edasisi laekumisi; samal ajal kui kõige vaesematele makstud lisaarhade kärpimine, mis läheks ruttu esmatarbekaupade ostuks, oleks andnud eelarvesse käibemaksu, aktsiiside jne näol kiiret tagasilaekumist. Analüüsiks jagasin eelarve kulude kärped algselt neljaks.

Esiteks. Oi lähedase otsese tagasilaekumisega summad (maksed EL eelarvesse, relvade jne ostud välismaalt jms).

Teiseks. Investeeringud jms, mis annavad riigieelarvesse küll tagasilaekumise, kuid kaudselt. Investeeringud, need on millegi ostud, aga ka töötasud nende ostude töökorda saamiseks (ehitaja palgad, montaažikulud jne). Siit tulevad tagasilaekumised käibemaksuna ka aktsiiside ja tollimaksudena) ostudelt, sotsiaalmaksuna palkadelt ning käibemaksu ja aktsiisidena väljamakstud töötasude kasutamisel (oriienteeruv tagasilaekumise koefitsient 0,4).

Kolmandaks tulusiirde. Need on eriilmelised. Põhiliselt lähevad nad omavalitsustele, kus neid kasutatakse väga erinevateks väljamakseteks, millede hulgas domineerivad tegelikult järgmise, 4 grupi, maksed (tagasilaekumise orienteeruv koefitsient 0,5).

Neljandaks. Otsesed väljamaksed majapidamistele. Siin domineerivad need maksed, millest saadud raha inimesed kulutavad dominantselt sisetarbimises (pensionid jms). Siit tulevad tagasilaekumised sotsiaalmaksudena (selle maksuga maksustatavalt osalt väljamaksetest), eelkõige aga käibemaksu ja aktsiisidena väljamakstud raha kulutamisel (tagasilaekumise koefitsient 0,3).

Lihtne aritmeetika näitab, et eelarve kärped vähendasid laekumisi 2008 aastal mitte vähem kui 2,8 miljardi krooni võrra ja 2009 aastal mitte vähem kui 10,5 miljardi krooni võrra. Selle summa ulatuses jäid järelikult tegemata ka avaliku sektori kulutused. Vaatamata teatud tinglikkusele kulude jaotumises 4ks ning möödapääsmatult ligikaudsetele iga grupi tagasilaekumise koefitsientidele on allpool saadud tulemus nii ühene, et ka maksimaalselt võimalik viga ei saa anda vastupidist tulemust. Pealegi on tagasilaekumise koefitsiendid mudeli kalibreerimisel pigem ala- kui ülehinnatud.

Järeldused

1. 2007-2010 aasta majanduskriisi (SKP langus kokku üle 23%, tööpuuduse kasv pea 20%ni jne) oli Eestis sügav; sügavam kui pea kõigis teistes EL liikmesriikides; samuti märksa rängem kui 1929-1932 aasta Suur Depressioon.

2. Eesti valitsus hilines kriisisituatsioonile hinnangu andmisega. Kriisi vastase võitlemise asemel kuuluti eesmärgiks nr 1 üleminek eurole. Maksude tõstmine ja eelarve oluline kärpimine kriisi haripunktis võimaldasid küll täita eurole ülemineku kriteeriumid, kuid ei aidanud kaasa kriisi ületamisele.

3. Eesti eelarvepoliitika erines sel perioodil kõigi ülejäänud EL liikmesriikide omast.

4. Eesti eelarve vähenemine kriisi ajal oli suur seoses tarbimis- ja tööjõumaksude suure osakaaluga eelarve tuludes. Sellises olukorras tegi valitsus 3 negatiivset eelarvet üldsummas 19,6 miljardit krooni. Need võimaldasid küll eelarvet tasakaalustada, kuid vähendasid tulevaste perioodide laekumisi eelarvesse vähemalt 13,3 miljardit krooni.

ÜLEVAATE EESTI TÖÖSTUSE MAJANDUSAJALOOOLISE ARENGU OLULISEMAST ASPEKTIDEST¹

Matti Raudjärv²
Tartu Ülikool

Sissejuhatus

Tööstuse probleematika on aktuaalne, kuna Eestis puudub täna arvestatav tööstuspoliitika. Sellele on korduvalt tähelepanu juhtinud nii ettevõtjad kui majandusteadlased. Samas tuleb tunnistada, et vaatamata kõigile arengutele paljudes teistes valdkondades, harudes (olgu siis selleks finantsid, teenused, transiit, turismindus, vahendus jt), tuleb jätkusuutliku ja eduka riigi rahvamajanduse aluseks ikkagi eeskätt tootmise ja tööstuse olemasolu ning arengut pidada.

Käesoleva artikli eesmärgiks on ülevaate andmine Eesti tööstuse arengu etappidest erinevatel perioodidel ning sealjuures mõnede olulisemate regionaalsetele ja majanduspoliitilistele mõjutustele tähelepanu pööramine. Uurimisülesanneteks on püüda eristada ja tuua välja majandusajaloolised perioodid ja neid iseloomustavad aspektid Eesti tööstuse arengus.

1. Tööstusettevõtluse areng Eestis kuni suurtööstuse tekkeni (...–1858):

Eeldused tööstuse ja eriti suurtööstuse tekkeks Eestis loodi varasemate väiketööstuste, sh eriti tekstiiliettevõtete tegevuste kaudu. Suurt rolli etendasid siin ka Vene impeeriumi kasvavad vajadused mitmesuguste tööstustoodete järele. Seda tööstuse arengu perioodi Eestis võib iseloomustada kui suhteliselt juhusliku arengu ja otsingute ajajärku, mis lõi aga eeldused ja pani kindlasti aluse edasisele süsteemsemale ja kompleksemale tööstuse arengule.

2. Suurtööstuse teke ja areng Eestis (1858–1918):

Suurtööstuse teket Eestis märgib Kreenholmi Manufaktuuri valmimine Narvas 1858. aastal. Suurtööstuse teke perioodil kujunes Eesti peamiseks tööstuskeskuseks pealinn Tallinn, kus tekkisid ja arenesid ettevõtted paljudest tööstusharudest. Tööstuse kõrval arenesid ka teiste rahvamajandusharude ettevõtted. Tööstuse arengule olulise tõuke Tallinnas, eriti aga just metalli- ja masinatööstuse arengule, andis Peterburi ja Paldiski vahelise raudtee valmimine 1870. aastal. Eesti olulisemateks ja suurimateks tööstusharudeks kujunesid XIX sajandi lõpuks järgmised: tekstiilitööstus, masina- ja metallitööstus, puidutööstus, paberi- ja tselluloositööstus. Samas laienes ka ehitusmaterjalide tööstuse tegevus. Toimus tootmise kontsentratsioon, Eesti muutus Venemaa jaoks

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Entwicklungslinien der estnischen Industrie“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

² PhD Matti Raudjärv, Tartu Ülikool (regionaalne Pärnu Kolledž), c/o Kose tee 79, 12013 Tallinn, Estland-Estonia; taasiseseisvunud Eestis esimese majanduspoliitika õppetooli asutaja (Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonnas 1992), selle esimene juhataja ja professor. Email: mattir@hotmail.ee; matti.raudjarv@ut.ee; www.mattimar.ee.

oluliseks tööstuskeskuseks, kuna mitmed tööstusharud andsid suure osa kogu Venemaa toodangust.

Käsitletud perioodi võib suurtööstuse tekkimise ja laienemise kõrval ka oluliseks rahvusvahelistumise tõusuks lugeda, kuna Vene kapitali kõrval kasvas oluliselt läänepoolse väliskapitali juurdevool. Samas, seoses laialdase sõjatööstuse ettevõtete võrgu asutamisega Eestisse loodi tuleviku jaoks Eestile ohtlik olukord – paljud sõjalisel rünnakul ja purustused näiteks Teise Maailmasõja perioodil olid vähemalt osaliselt tingitud vaenlaste huvist Eestis ka sõjatööstuse objekte rünnata ning võimalikult suuri kahjustusi tekitada. Eesti linnades said seeläbi sageli olulisi ja korvamatuid purustusi ka teised rahvamajandusettevõtted ja paljud tsiviilobjektid. Hukkusid paljud tsiviilelanikud ning inimesed elasid üle ränki kannatusi ja kaotusi.

3. Tööstuse areng iseseisvunud Eesti Vabariigis (1918–1940): 24. veebruaril 1918 kuulutati välja iseseisev Eesti Vabariik. Seni Vene toorainele ja turule orienteeritud tööstus kujundati ümber vastavalt kohalikele oludele ning ekspordi orienteeritusega peamiselt Lääne-Euroopa turgudele. Seejuures asendati suurettevõtted väiksemate tööstusettevõtetega. Iseseisvunud riigi rahvamajanduse ja tööstuse arengu veidi enam kui paarikümne aastast perioodi iseloomustab Vene kapitali taandumine, läänepoolse kapitali laienemine, omakapitali ja rahvusliku tööstuse oluline kasv, väikeettevõtluse märkimisväärne areng ja laienemine ning eestimaise tooraine (maavarad, põllumajandussaadused jt) järjest suurenev kasutamine, seda ka ekspordi suurendamise eesmärgil.

4. Eesti tööstus Teise maailmasõja päevil (1940–1945): 16. juulil 1940 okupeeris Nõukogude Liit Eesti Vabariigi. Sama aasta augustiks oli läbi viidud tööstuse natsionaliseerimine ja väliskaubanduse ümberkorraldamine. 1940. aasta lõpukuudel viidi Eestis sisse käsumajandus. 22. juunil 1941 puhkenud sõda Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel tõi kaasa Eesti tööstuse osalise evakueerimise Venemaale ning seejärel Saksamaa tsiviilvalitsuse poolt juhitud paigalejäänud tööstuse ümberkorraldamise sõja- ja sõjaväevarustust tootvateks ettevõteteks. Eesti kandis sõja käigus suuremaid kaotusi kui teised Nõukogude Liidu liiduvabariigid, kuna Eestisse oli kontsentreerunud suhteliselt palju tööstust sh eriti sõjatööstust. Purustatud said paljud tööstushooned, suurimaid kaotusi kandis Narva.

Sõjaperioodi iseloomustas Eestis eeskätt kohaliku tööstuse ja ressursi ärakasutamine okupatsioonivõimude poolt ning mingist riigi rahvamajanduse ja tööstuse arengut tagavatest tegevustest siin loomulikult ei saa rääkida.

5. Nn. sotsialistlik industrialiseerimine Eestis (1945–1985): Pärastsõjaaegse industrialiseerimise alus Nõukogude Liidus oli sotsialismi ülesehitamise idee. Perioodi võib jaotada kaheks: intensiivne (1945–1970) ja raugev (1970–1985) sotsialistliku industrialiseerimise etapp. Eestile suruti peale tema väiksust ja tooraine nappust arvestamata loomuvastane ning ebaratsionaalne majandusmudel. Ka Eestis kehtestati tsentraliseeritud käsumajandus ning viisaastakute süsteem. Seda perioodi (aga samuti järgnevat aega kuni Eesti taasiseseisvuseni) võib aga eeskätt ka Nõukogude okupatsiooni- ja käsumajandusaegseks industrialiseerimiseks nimetada.

Eesti NSV tööstusega tegelesid vahetult niisugused ministeeriumid, nagu: Ehitusmaterjalitööstuse Ministeerium /ETM/ (ministeeriumi alluvuses oli 13 tööstusettevõtet), Kergetööstuse Ministeerium /KM/ (23 tööstusettevõtet), Liha- ja Piimatööstuse Ministeerium³ /LPM/ (19 tööstusettevõtet), Metsa- ja Puidutööstuse Ministeerium /MPM/ (16 tööstusettevõtet), Toiduainetööstuse Ministeerium /TTM/ (18 tööstusettevõtet). Need ministeeriumid, kellele olid allutatud suurem osa Eestis asuvatest vastavast toodangut valmistavatest ettevõtetest⁴, olid Moskvas dubleeritud vastavate üleliiduliste ministeeriumidega (Moskvas asuvad ministeeriumid tegelesid kõigi 15 liiduvabariigi vastavate ministeeriumide tegevuse koordineerimisega ja mõnedes küsimustes kaudselt ka kohalike ettevõtetega). Lisaks oli Eestis veel üks tööstustooteid valmistavate ettevõtete ministeerium, nimelt Kohaliku Tööstuse

³ Siiski tekkis ka käsitletaval perioodil mõningaid paindlikke võimalusi regioonide, antud juhul Eestis liha- ja piimatööstuse ettevõtetes majandustegevuse nn oma hindamissüsteemi rakendamiseks. Näiteks, normatiivse puhastoodangu näitaja (NPT) kasutamine eeskätt tööstusettevõtete majandustegevuse mõõtmisel ja hindamisel oli üheks võimaluseks, mille alusel Nõukogude Liidus 1970. lõpuaastatel ja 1980. esimesel poolel loodeti rahvamajanduses paremini uut loodud väärtust väljendada. Eesti liha- ja piimatööstuse ettevõtetes käesoleva artikli autori poolt tehtud majandusanalüüs näitas, et Eesti ettevõtetes liha- ja piimatoodete valmistamiseks tehtud kulutused erinevad märkimisväärselt üleliidulistest vastavatest tootmiskuludest (erinevused olid nii tooraine kvaliteedis kui ka tootmiskorralduses ja muus majandustegevuses). Seetõttu ei peegeldanud nn üleliiduliste puhastoodangu normatiivide alusel mõõdetud majandustegevus Eesti ettevõtetes tegelikust. Objektiivsuse ja otstarbekuse eesmärgil tuli arvesse võtta neid erinevusi põhjustanud regionaalseid põhjuseid, tingimusi ja isearasusi. Põhjalik majandusanalüüs, mis omakorda tugines ka Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna professori majandusdoktor Uno Mereste poolt välja töötatud originaalsele majandusliku efektiivsuse maatriksanalüüsile, võimaldas autoril tõestada ja näidata NSV Liidu Liha- ja Piimatööstuse Ministeeriumi ja NSV Liidu Piikliku Plaanikomitee ametnikele ning vastavatele Eesti NSV ametkondadele (tihedas koostöös ettevõtete ja ministeeriumiga), et Eestis on mõistlik regionaalseid tingimusi arvestavaid puhastoodangu normatiive kasutada. Sellest tulenevalt hakkasid kõik Eesti liha- ja piimatööstuse ettevõtted kasutama käesoleva artikli autori poolt soovitatud ja tema juhendamisel välja töötatud regionaalseid puhastoodangu normatiive, samal ajal kui kogu ülejäänud Nõukogude Liidus kasutati nn üleliidulisi normatiive. Viimased ei võimaldanud ettevõtete majanduslikku tegevust ja efektiivsust adekvaatselt peegeldada, mistõttu tulemused kujunesid arviliselt ebatäpseteks ja sageli isegi ettevõtete tegelikke tootmistulemusi suurel määral moonutatavateks. Eestis kasutatavad regionaalsed puhastoodangu normatiivid võimaldasid ettevõtete tegevusele siiski oluliselt objektiivsema ja tegelikkusele vastava hinnangu anda. Seega oli siin tegemist ühe näitega, kus käsumajanduse tingimustes oli Eestis mõnikord võimalik suurte pingutuste ja tõestamiste tulemusel teiste liiduvabariikidega võrreldes mõneti mõistlikumates tingimustes tegutseda.

⁴ Peaaegu kõigis nimetatud ministeeriumide tegevusvaldkondades tegutsesid ka ettevõtted, kes neile ministeeriumidele ei allunud kuid valmistasid peaaegu sarnast toodangut (näiteks, mõnda liiki ehitusmaterjale, mõningaid õmblustoodete liike, vorsti-singitooteid, kalatooteid, väiksemates kogustes mõõblit ja teisi puidutooteid, mõningaid leiva-saia ja kondiitritooteid ning karastusjookide valikuid jms.). Need ettevõtted-tsehhid-allüksused olid sageli mõnede nn vabariiklike ministeeriumide, põllumajandus- ja kalandusettevõtete (sh kolhoosid, sovhoosid jm), kooperatiivsete ühenduste ja muude institutsioonide-organisatsioonide alluvuses või koosseisus.

Ministeerium /KTM/⁵ (12 tööstusettevõtet; ettevõtted valmistasid eeskätt tarbekaupu, nagu väga laias sortimendis kodukeemiatooteid, kodukaupu, mänguasju, spordivahendeid, turvavöösid autodele-traktoritele, ukسلukke jpm). Sellel ministeeriumil Moskvast vastavat ministeeriumit õnneks ei olnud ja asjaajamine toimus eeskätt Eesti NSV Riikliku Plaanikomitee ja teiste Eestis asuvate käsumajanduslike institutsioonide kaudu, mis oli mõnevõrra lihtsam ja kohati ka vähem bürokraatlikum. Eelnimetatud kuue tööstusministeeriumi alluvuses oli seega 101 ettevõtet ehk enamus Eesti tööstusest. Neile lisandusid nn üleliidulise alluvusega, st otse Moskvast asuvatele ministeeriumidele alluvad tööstusettevõtted (põlevkivi kaevandamine ja -töötlemine, keemiatööstus, energeetika, merelaevandus, elektroonika, masinatööstus jmt), kus mõnes valdkonnas-harus peamiselt mitmesugust otseselt või kaudselt sõjalise otstarbega tooteid, pooltooteid, detaile jms. valmistati.

Seda perioodi võib algusaastatel iseloomustada kui varasemat, st iseseisva Eesti riigi majandust ja selle korraldust alavääristavat ja lammutatavat, seejärel kui rahvuslikku ja kohalikke tingimusi mitteamvestavat tsentraalvõimu poolt genereeritavat ja juhitud tegevust ning keskusest (loe: Moskvast ja üleliidulistest tsentraalsetest riiklikest institutsioonidest) tulenevate otsuste peaaegu tingimusteta täitmise kohustust. Siin hulgas tähendas see ka üleliiduliste institutsioonide (näiteks liidulise vabariiklikud ministeeriumid, mitmed komiteed, näiteks: plaanimise, hindade, materiaal-tehniline varustamine jmt alal), kopeerimist nii Eestis kui teistes liiduvabariikides.

⁵ Vaatamata tsentraliseeritud rahvamajanduse juhtimisele Nõukogude Liidu tegeleti Eestis sel ajal paljudes teadusvaldkondades siiski suhteliselt iseseisvalt. Näiteks, aastatel 1975-1978 töötas Tallinna Polütehnilise Instituudi (tänapäevane Tallinna Tehnikaülikool) majandusteaduskonna teenindusökonoomika kateedri juures toleaeegse kateedrijuhataja majanduskandidaadi dotsent Juhani Väljataga (5.11.1932-28.05.1982) teaduslikul juhendamisel uurimisgrupp (allkirjutanu oli grupijuht, tänases mõistes projektijuht), mille liikmed 1978. aastal Eesti Infoinstituuti üle viidi. Instituudis moodustati isemajandamise osakond (dotsent Juhani Väljataga edutati instituudi direktoriks ja allkirjutanu asus tööle instituudi isemajandamise osakonna juhatajana), kus jätkusid (1978-1982) TPI-s alustatud uurimistööd komplekseteal „Materiaalse stimuleerimise süsteemi väljatöötamine ja selle efektiivsuse mõju ettevõtete majandusliku tegevuse hindamisel“. Uurimistööd nii TPI-s kui Infoinstituudis olid keskendunud Teenindusministeeriumi (TM) ja eeltoodud kuue tööstusministeeriumi (ETM, KM, LPM, MPM, TTM, KTM) kokku enam kui 120 ettevõtte tegevuse uurimisele ja optimaalsete praktiliste soovitusete andmisele. Olemuselt olid tehtud uuringud originaalsed kogu Nõukogude Liidu ning 1980. aastal tunnustati tehtud tööde eest uurimistööde teaduslikku juhendajat dotsent Juhani Väljataga NSV Liidu Rahvamajanduse Saavutuste Näituste hõbemedaliga ning allkirjutanut pronksmedaliga. Aastal 1982 kaitses allkirjutanu oma kandidaadiväitekirja majandusteaduses (PhD; vaata uuringuvaldkonda käesoleva kokkuvõtte eelmisel leheküljel, viide-3) ning uurimisgrupp viidi üle Plaaniistituudi koosseisu, kus moodustati majandusmehhanismi ja majanduslike normatiivide laboratoorium (allkirjutanu kinnitati laborijuhatajaks). Uurimistööd ja konsultatsioonid jätkusid juba Eesti rahvamajanduse, sh tööstuse ja ettevõtete arendamise uutel teemadel (detsentraliseerimine, isemajandamise süvendamine, regionaalse tasakaalustatuse soodustamine jms).

6. Nn Gorbatšovi sula periood Eestis (1985-1991): Sellele perioodile on iseloomulik, et tekkisid ettevõtlusvabaduse alged ja Eestis hakati looma erinevat vormi ettevõtteid (näiteks kooperatiivid, nn väikeettevõtted jmt). Oluliseks tuleb siinjuures pida ka Eesti kergetööstusettevõtete tihedamat koostööd kaubandusega. Paljud ettevõtted asutasid oma toodangu müümiseks suuremates Eesti linnades (näiteks Tallinnas, Tartus, Narvas, Pärnus) nn firmakauplused, viidi sisse rida leevendusi ettevõtete majandustegevuses ning suurendati ettevõtete õigusi, vabadust ja iseseisvust (see oli Nõukogude Liidu oluline majanduseksperiment ettevõtete mõningase iseseisvuse suurendamise suunas, mille läbiviimisega käesoleva kirjutise autor oli vahetult seotud, töötades ENSV Kergetööstuse Ministeeriumi Juhtimissüsteemide Projekteerimis- ja Konstrueerimisbüroos „Mainor“ majandusuuringute ja -meetodite osakonna juhatajana aastatel 1984-1986). Huvitav on siinjuures asjaolu, et üheks eeskujuks väikeettevõtete loomisel Eestis olid tolleaegse Bulgaaria Rahvavabariigi kogemused, kus oli sel ajal hulgaliselt edukalt tegutsevad väikeettevõtteid erinevates rahvamajanduse harudes asutatud.⁶

7. Ettevõtluse ja tööstuse arengud taasiseseisvunud Eesti Vabariigis kahe aastakümne jooksul (1991-2010) ja edasi: Eesti taasiseseisvumise järgsele perioodile on olnud iseloomulik ettevõtete erastamine ja rahvamajanduse ümberstruktureerimine, millega on kaasnenud enamuse varasemate ettevõtete sulgemine, ümberprofileerimine, suurte ettevõtete väiksemateks jagunemine⁷, paljude ettevõtete pankrotid, omanike vahetumine, väliskapitali sisenemine ja investeerimine Eesti majandusse jms. Selle kõrval oli väga suur osa kaasaegsete mikro-, väike- ja keskmiste ettevõtete loomisel. Industrialiseerimisel varasemas mõttes on täna Eestis kindlasti hoopis teine tähendus. Samas on Eesti tööstusettevõtted sageli peamiselt siiski allhanke tegijad teiste riikide ettevõtetele. Rahvusliku tootmise ja tööstuse osakaal võiks oluliselt suurem olla, ka tootearendus ja innovatsioon on ebapiisavad.

Praktiliselt puuduv või hädine-olematu tööstuspoliitika Eestis pole ammu uudis. Kui vaadata näiteks Eesti Vabariigi Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi kodulehel olevat ministeeriumi struktuuri siis selgub, et niisugust struktuuriüksust (või vihjet sellele), mis oleks tööstusega otseselt seotud, ei ole. Ilmselt võib üheks põhjuseks, miks meil tööstusega asjad nii on, pida riigi pikaajalist üliliberaalset majanduspoliitikat. Siit kindlasti ka Eesti tööstuse suhteliselt tagasihoidlik areng taasiseseisvumise perioodil, mida võib arenenud turumajandusriikidega võrreldes ka mahajäämuseks nimetada.

⁶ Nimelt külastas 1986.aasta suvel Bulgaariat Eesti kergetööstuse nelja-liikmeline delegatsioon, mille koosseisus oli ka käesoleva artikli autor. Tutvuti ligi kümne sealse väikeettevõtte asutamistingimuste ja tegevusega. Saadud informatsioon ja kogemus andisid hea võimaluse ka Eestis seejärel väikeettevõtete loomist aktiveerida.

⁷ Käesoleva artikli autor osales juba alates 1980-te aastate teisest poolest aktiivselt majanduskonsultandina mitmete Eesti suurettevõtete majandustegevuse ümberkorraldamisel ja juhtimise detsentraliseerimisel, nagu näiteks õmblustootmiskoondises „Baltika“, nahkgalanteriikombinaadis „Linda“ jmt.

Taasiseseisvunud Eesti tööstusele oli esmalt iseloomulik käsumajandusel turumajandusele üleminek, millega kaasnes kiire erastamine ja ärastamine, omanikuks saamine ning seejärel kohatine arusaamatus – mida ja kuidas oma omanikuõigustega (sh vabadus ja iseseisvusega) peale hakata. Sageli ei osatud ja (või) tahetud tunnistada, et omanikuks olemine on raske ja keeruline, sellega kaasnevad ka kohustused ja vastutus. Nõukogude aegne tööstus lagunes, suured ettevõtted erastati, osa neist ebaõnnestunult ning nad lakkasid eksisteerimast. Toimus ka tööstuse (ja üldse rahvamajanduse) ümberstruktureerimine, seda sageli ka väliskapitali toel. Majandus arenes kiiresti, tekkisid edukad ja ebaõnnestunud inimesed, vahe suurte sissetulekute ja väga väikeste sissetulekutega inimeste hakkas järjest suurenema. Kiirelt hakkas arenema kinnisvaraturg (korterimajad, ühepereelamud, bürood, erinevate harude ettevõtted jms). Algas ülejõu elamine, mida võimendas väliskeskkond ning jõuti majanduskriisini, mis halvendas enamikel inimestel majanduslikku olukorda. Paljud ettevõtted lõpetasid tegevuse või piirasid turgude ahenemise tõttu oma tegevust, seetõttu kujunes töötus kõrgeks (ca iga viies tööealine inimene oli töötu).

Majanduskriis on Eestis kindlasti nii kogu rahvamajanduse ümberstruktureerimise vajadusele kui ka tööstuse edasisele arengule oma väljakutsed seadnud ja suunan andnud. Kas sellest ka positiivseid arenguid tekib, sõltub suuresti inimestest⁸, nii tööandjatest-ettevõtjatest ja töövõtjatest, samuti poliitikute majanduspoliitilistest otsustest ning majanduspoliitiliste institutsioonide tegevusest. Hulk väiketööstusettevõtteid (puidu töötlemine, energeetika, elektroonika jmt) on selle sajandi teise kümnendi algul tänu tootearendusele edu saavutamas. Palju sõltub aga sellest, kuidas Euroopa Liit tervikuna võlakriisist üle saab ning euro stabiilsus tagatakse.

Euroopa Liit, mille liikmesriik on ka Eesti Vabariik, on pikka aega pidanud üheks oluliseks prioriteediks regionaalpoliitikat ja vastavat arengut, samuti on prioriteediks

⁸ Käesoleva artikli autori poolt Tartu Ülikoolis juhendatud mõnede üliõpilaste lõputööde järeldused, meedias kajastatu ning autori paljud isiklikud tähelepanekud ja analüüs on juhtinud tähelepanu asjaolule, et arvestatav hulk Eestis ettevõtlusega tegelevaid ja sellega kokkupuutes olevaid inimesi on sageli ahned, suhteliselt vähearukad (või mõnikord isegi pisut rumalad), arad, edevad, egoistlikud, ülbed ja küünilised (kõik need omadused ei pruugi kindlasti kõik korraga üht isikut iseloomustada). Sellised hoiakud aga pigem pidurdavad kui toetavad positiivsete arengute intensiivsust ettevõtluses ja majanduses. Tänapäevases Eesti majanduspraktikas on äriteeste ja ametnike puhul sageli eestlastele omane nn „talupoja mõistus“ kas oluliselt kahanenud või hoopis kadunud. Sama võib aeg-ajalt ka avaliku elu tegelaste puhul märgata. Eesti riigi institutsioonides ja ka nn kõrgemate ametnike hulgas valitseb sageli senini nõukogulik ja okupatsiooniaegne mentaliteet. Veidi enam kui kahekümnest taasiseseisvumise aastast võib ilmselt vähemalt viimast kolmandikku ajast Eesti majandust pidurdavaks perioodiks pidada, kus valitsevaks on olnud nii Riigikogu kui Valitsuse poolne üliberaalse majanduspoliitika toetamine ning vähene võimekus sisulisi ning pika perspektiiviga arenguid Eesti tööstuse ja kogu rahvamajanduse jaoks välja töötada ning ellu viia. Sellest tuleneva pika perspektiiviga ja eesmärgipärase tegevuse vähesuse tõttu on Eestis viibinud-pidurdunud ka äärmiselt vajalik haldus-territoriaalne reform ning paljud sellega seonduvad rahvamajanduse probleemid.

ka tööstuspoliitika. Eesti Vabariigis aga puudub arvestatav ja tulemuslik regionaalpoliitika, samuti tööstuspoliitika.

Lubamatu ja kurvastav on riigi küündimatus kahekümne aasta jooksul mõistlik ja selgeid arengusuundi näitav tööstuspoliitika välja töötada. Selle vajadusele on sageli tähelepanu juhitud. Näiteks, Euroopa Komisjoni asepresident, ettevõtluse ja tööstuse volinik Antonio Tajani on rõhutanud, et tööstuspoliitika on üks arukat, jätkusuutlikku ja kaasavat majanduskasvu käsitleva strateegia peamisi juhtalgatusi. Uue tööstuspoliitika väljakujundamine nõuab paremat juhtimist ning majanduse aluseks peavad olema tugevad, mitmekülsed ja konkurentsivõimelised tööstusstruktuurid.

On rõhutatud, et nii riiklik, piirkondlik kui kohalik poliitika peaks olema ettevõtjasõbralik. Tuleb välja arendada selline keskkond, kus ettevõtlust, sh tootmist ja tööstust igati ning kõigil tasanditel hinnatakse. Volinik Tajani on ka rõhutanud, et ettevõtlusharidus tuleb muuta õppekavade oluliseks osaks kõigis harjanduse etappides ELi liikmesriikides⁹. Ettevõtlushariduse (ehk isegi üldse majandushariduse) edendamine on ka Eesti gümnaasiumides, keskkoolides ja kutseharidusõppeasutustes lõpuks aktuaalseks saanud. Kindlasti on sellise õpetuse edukaks läbiviimiseks Eestis vaja ette valmistada ka kõrgharidusega majanduspedagooge. Sellise õpetusega on näiteks Saksamaa LV ja teiste ELi kõrgkoolides juba rohkem kui paar aastakümnet tegeletud.⁹ Kindlasti annaks ka see tegevus toetust nii tööstuse kui laiemalt kogu ettevõtluse arengule Eestis. Samuti oleks majandusõpetus koolides oluliseks toeks ka nendele eri tasandite õppuritele, kes näiteks ei lähe kõrgkooli majandust õppima, saades korraliku ettekujutuse majandusprotsessidest nii ettevõtte kui rahvamajanduse tasandil ja seega eelduse elus normaalselt hakkama saada.

⁹ Siinjuures ei saa käesoleva artikli autor märkimata jätta, et töötades 1990. aastate esimesel poolel Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonnas arendusprodekaanina, tehti tema initsiatiivil ettepanek tollaegsele Tallinna Pedagoogilisele Instituudile (tänapäev Tallinna Ülikool) koostööks kõrgharidusega majanduspedagoogide ettevalmistamisel. Paraku oli Eesti kõrgkoolides sel ajal väga palju struktuurseid ja sisulisi muudatusi ning nii ajanappuse kui bürokraatlike asjaajamiste tõttu jäi asi soiku. Selle sajandi esimese kümnendi keskel tõstatas autor sama küsimuse uuesti, et Tartu Ülikooli pedagoogika teaduskonna ja Pärnu Kolledži koostöös käivitada majanduspedagoogika magistrikava. Koostöös jõuti ka kolmevariandilise õppekavani (st olid õppimise variandid ning õppima asujatel oli võimalus valida õppekava, sõltuvalt sellest, millises valdkonnas on varem haridus omandatud, kas a) varem on omandatud majandusharidus ja magistriõppes on põhirõhk pedagoogilisel osal; b) varem on omandatud pedagoogiline haridus ja magistriõppes on rõhuasetus majandusõppel või c) varem on omandatud haridus mingis muus valdkonnas ja magistriõppes õpitakse nii majandus- kui pedagoogikaosa). Paraku jäid asjad seisma nii raha (mõeldav oli vaid tasuline õpe!) kui ülikooli ja haridusministeeriumi mõnede oluliste bürokraatlike seisukohtade taha. Ilmselt oleks aeg see küsimus uuesti tõstatada, sest kõrgharidusega majanduspedagoogide koolitamine üldharidus- ja kutsekoolide tarvis on muutunud järjest aktuaalsemaks! Sellega viivitamine teeb meie noorte haridusele ja rahvamajandusele vaid korvamatut kahju ning suurendab kulutusi tulevikus.

Kokkuvõtteks

Ettevõtlus tööstuses väikeettevõtete ja töökodade kujul hakkas Eestis tekkima ja arenema rohkem kui 200 aastat tagasi ning tööstus on selle ajaga teinud läbi arengu, mis on lahutamatult seotud Eestis valitsenud poliitiliste tingimuste ja majanduspoliitiliste otsustega. Arenguid võib tinglikult vähemalt kuude-seitsmesse-kaheksasse perioodi jaotada (siin artiklis on autor eristanud kaheksa perioodi). Eestis on tööstus valdavalt olnud koondunud eeskätt Tallinnasse,¹⁰ tema lähiümbrusse ja teistesse Põhja-Eesti linnadesse-asulatesse. Vähemal määral ka Eesti suurematesse linnadesse-maakonnakeskustesse ja nende lähiümbrusesse. Üksikud või vaid mõned tööstusettevõtted on esindatud ka teistes maakondades. Tööstuse paigutused Eestis on valdavalt olnud seotud nii sobilike geograafiliste ja kohalike maavaraliste tingimustega ning muu tooraine olemasoluga, traditsioonidega, kogemustega, kuid olnud sõltuvad ka vastava perioodi majanduspoliitilistest otsustest, seda nii riiklikul kui kohaliku omavalitsuse tasandil. Oma koht suhteliselt väikeste tööstusettevõtete tekkel ja paiknemisel on olnud ka aktiivsetel inimestel ning kohalikul initsiatiivil, seda küll siiski aga eeskätt vabamajanduse perioodidel.

Regionaalselt pole taasiseseisvunud Eestis kardinaalseid positiivseid muutusi tööstuse osas eriti toimunud. Sageli võime rääkida osalisest taandarengust (seda eriti kuuekümnendate-seitsmekümnendate aastate ja taasiseseisvumise algaastate vahelisi perioode võrreldes ja eeskätt tööhõive seisukohast lähtudes), mis on kaasa toonud inimeste tööotsingute suurenemise väljapoolt Eestit ja liikumise maapiirkondadest linnade suunas. Vajadus regionaalpoliitiliste muutuste järele on Eestis aga olemas, et kindlustada inimestele töö kõigis asustatud regioonides, sh eeskätt maapiirkondades. See aitaks Eestis kaasa ka regionaalsele tasakaalustatud arengule, rääkimata Eesti kogu rahvamajanduse kompleksest edukusest.

¹⁰ Enamik siin artiklis nimetatud tööstusliku tootmise ja industrialiseerimisega seotud asukohti (asulaid, linnu) on võimalik leida käesoleva kokkuvõtte ja artikli (CD-I) lõpus esitatud Eesti Vabariigi haldusjaotuse kaardil. Vaid mõningaid mittelinnaalasi asulaid (näiteks Aseri, Toila jt) ei ole kaardil tehnilistel põhjustel näidatud, kuna kaart oleks läinud liigse tiheduse tõttu kirjuks ja seega ebaselgeks. Eestis on 15 maakonda, Tallinn kui riigi pealinn on ühtlasi ka Harju maakonna keskuseks.

Lisa.

Eesti Vabariigi haldusjaotus käesoleval ajal (maakonnad, maakonna keskused ning teised linnad)

EESTI MAJANDUSKRIISI BRUTOPALGA DÜNAAMIKA ASPEKTIST HINNATUNA¹

Janno Reiljan
Tartu Ülikool

Kuni majanduskriisini näis, et Eesti majanduspoliitika tagab kiire arengu. Eesti kuulus EL kõige kiiremini kasvavate majanduste hulka. Majanduskriis tabas aga Eestit väga raskelt, mis sunnib majanduspoliitikat veidi laiemalt käsitlema. Eestis tõsteti esiplaanile finantskapital, mida peavad teenima nii inimesed kui ka kogu ülejäänud majandus. Finantskapital lõi omaltpoolt inimestele ja ettevõtetele sissetoodud laenu raha abil illusiooni majanduskasvu ja heaolu saavutamise võimalusest ilma investeeringuteks sääste kogumata. Laenu rahaga ülespuhutud buum koos sellele järgnenud majanduslanguse sügavusega sunnivad Eesti majanduspoliitika aluseid ja neist tulenevaid arenguperspektiive uuesti hindama.

Inimesi seob majandusega nende poolt teenitav palk, mille muutused annavad inimestele vahetult märku nii majanduse positiivsetest kui ka negatiivsetest arengutest. Palgal on kahtlemata tähtis vahetu mõju majapidamiste heaolule. Vähemtähtsad ei ole aga ka palgaga seotud maksudest rahastatavad sotsiaalkaitse kulud. Avalike teenuste pakkumise ja regionaalse arengu seisukohalt on aga suur tähtsus kohalike omavalitsuste eelarvesse suunataval üksikisiku tulumaksu osal, mis moodustab Eestis keskmiselt ca 50% kohalike omavalitsuste eelarvetuludest. Eeltoodust tulenevalt analüüsitakse käesolevas artiklis Eesti teed majanduskriisi ja selle tagajärgi empiirilisel brutopalga arengute alusel.

Artikli eesmärgiks on hinnata Eesti majanduspoliitika aluseid majanduskriisi kontekstis ja brutopalga arengut kriisi eel ja ajal nii üldiselt kui ka tegevusalade lõikes. Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse järgmised uurimisülesanded:

- analüüsida Eesti arengu eduloo väidetavaid majanduspoliitilisi põhjusi;
- analüüsida Eesti majanduspoliitikat majanduskriisi kontekstis ja hinnata selle tegelikke väljawaateid;
- tuua teoreetiliselt välja tööjõukulude koht rahvusvahelise kaubanduse mudelites;
- analüüsida brutopalgaga seotud üldisi arenguid ja sektoraalseid erinevusi Eesti majanduses kuni majanduskriisini ja kriisi ajal.

Eestil nagu teistelgi EL keskmisest arengutasemest kaugemale maha jäänud riikidel tuleb leida arengustrateegia mahajäämuse vähendamiseks ja kõrgelt arenenud riikide "kinnipüüdmiseks". Majanduse areng näiski selleks lootust andvat. Majanduskasv oligi terve aastakümne Eestis EL keskmisest kiirem: aastatel 1995-2004 oli SKP aasta keskmine reaalkasv 6,1% ja aastatel 2000-2004 koguni 7,2%. Inflatsioon oli langenud 1993.a ligi 90%-lt 1,4%-ni 2003.a. Kiire riigivara erastamine tõi Eestisse märgatava hulga välisinvesteeringuid. Madalale maksukoormusele vaatamata

¹ Full text article "The Path to and Lessons from the Economic Crisis in Estonia: Employee Compensation Development" can be found on the CD attached.

suudeti Eestis riigieelarve ülejääk saavutada ja keskvalitsusele reserve koguda. Kesk-Euroopa konkurentriikidest oluliselt madalama palga algtaseme tõttu suudeti saavutada oluline tööviljakuse tõus. Eesti poole võrra EL keskmisest tasemest (suhtena SKP-sse) väiksemad sotsiaalkulutused ei kutsunud ühiskonnas esile märkimisväärsel rahulolematust.

Endogeensed kasvuteooriad rõhutavad teadus- ja arendustööle (T&A) rajanevat innovatsiooni kui põhilist majanduskasvu allikat. See lähenemine kujundas riigi arengu perspektiivide käsitlust ka Eestis. Innovatsiooniveduriks kujunemise eesmärk ei vastanud aga Eestis ei reaalsele arengupositsioonile ega kohale süvenevas integratsioonis EL-ga. Arenenud riikide poolt vaadatuna pidi Eesti kujunema allhangete tegijaks rahvusvahelistele suurettevõtetele.

Välisinvesteeringud on Eestisse tulnud eelkõige siseturgu teenindavatesse valdkondadesse, mitte eksportkaupu loovasse tootmissektoris. Tagajärjeks on Eestis teenitud tulu üha suurem väljavool. Põhjuseks on järgmised asjaolud:

- Eesti väga lihtne kõigile sektoritele ühetaoline maksusüsteem on atraktiivne eelkõige Eesti turgu hõivavatele ja teenindavatele rahvusvaheliselt mittekaubeldavate kaupade ja teenuste pakkumisele suunatud investeeringutele. Innovaatilisi eksportkaupu tootvale kapitalile selline maksusüsteem atraktiivne ei ole.
- Eesti väikese turu teenindamiseks vajalikud investeeringud on väliskapitalil paljudes valdkondades (finantsvahendus, kommunikatsioon, kaubandus jt) suures osas tehtud ja nii puudub teenitud kasumile Eestis rakendus. Eestis teenitud kasumid otsivad üha enam rakendusala Eestist väljaspool asuvatel uutel turgudel.
- Kuna Eestis maksustatakse ainult dividendidena jaotatud kasum ja väliskapitalil rajanevad ettevõtted on leidnud Eestis teenitud kasumi maksuvaba väljaviimise kanalid, siis voolabki Eestis teenitud kasum maksuvabalt välja.
- Ei ole leitud ühtki olulist argumenti innovaatilise eksporttootmise või koguni rahvusvaheliste suurfirmade T&A Eestisse ületoomiseks. Praeguse väliskapitali struktuuri juures ei ole loota märkimisväärselt tehnoloogilist ja teadmiste ülekandumist Eesti eksportivatele ettevõtetele.

Madal palgatase on kahtlemata atraktiivne lihttöõjõudu vajavatele ettevõtjatele, kuid välismaised ametiühingud sallivad seda hädapärast ainult valdkondades (allhangetes), milles odav tööjõud ei konkureeri otseselt arenenud riikide kõrgepalgalise ja kõrgelt kvalifitseeritud tööjõuga. Sotsiaalkulude madalat taset võib teatud piirides käsitleda majanduslikku konkurentsivõimet tõstva tegurina. Samas on Eesti ühinenud Euroopa Sotsiaalharta, mis esitab inimeste sotsiaalse kaitse tagamisele küllaltki kõrged nõuded. Samuti on mitmed „vanad“ EL liikmed teravalt tõstatanud nn sotsiaalse dumpingu probleemi, mis takistavat EL majandusliku integratsiooni süvenemist.

Palkade ja sotsiaalse kaitse kulude kasvu surve olukorras tuleb arengu jätkusuutlikkuse tagamiseks saavutada produktiivsuse kiirem kasv. See on võimalik

ainult innovatsioonile toetudes. Innovatsioonile toetuvale arengustrateegiale üleminekuks on aga vaja sihipärast, süsteemset ja pikaajalist meetmete kompleksi nii innovatsioonisüsteemi komponentide (haridus, teadus, arengustegevus, intellektuaalse omandi kaitse jms) ja nende sisemiste seoste arendamiseks kui ka ettevõtete innovatsioonistrateegiasse (klastrite väljaarendamine, koostöövõrgustike loomine, arendusprojektide initsieerimine, innovatsiooniprojektide toetamiseks jms) kaasamiseks.

Riigi arenguperspektiivi hindamisel on oluline roll täita riigi konkurentsivõimel. Konkurentsivõime üheks tähtsamaks aspektiks on tööviljakus või selle pöördväärtusena tööjõu kulu toodanguühiku kohta. Tööjõukulu on määrava tähtsusega just rahvusvahelises hinnakonkurents, milles Eesti töömahukas toodang põhiosas osaleb. Samas ei tohiks riik hinnakonkurents, edu saavutada madalate palkade ja sotsiaalse kaitse kulude ning halbade töötingimuste arvel. Seega ei peitu konkurentsivõime allikas mitte tööjõukulude vähendamises, vaid tööjõu rakendamises innovatiivsete kõrge kapitali- ja kasumimahukusega toodete ja teenuste tootmisel.

Rahvusvahelise kaubanduse mudelites oli tööjõukulu algselt ainsaks konkurentsivõimet määravaks teguriks. Vaatlusel riigi toodang on nende mudelite kohaselt rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline juhul, kui selle riigi palgataseme suhe konkurentide palgatasemega on madalam selle riigi tööjõu tootlikkuse suhtes konkurentide tööjõu tootlikkusega. Tootmises rakendatakse tööjõu kõrval ka teisi sisendeid ja käesolevaks ajaks on välja arendatud mitmetegurilised rahvusvahelise kaubanduse mudelid (nt Porteri loodud riigi konkurentsivõime "teemant"), et arvesse võtta tooteühiku kogukulud. Samas on tööjõukulu ka mitmetegurilistes rahvusvahelise konkurentsivõime mudelites ikka tähtsaimal kohal. Käesolevas artiklis käsitletaksegi Eesti rahvusvahelist konkurentsivõimet tööjõukulude aspektist.

Eestis loodud nominaalne SKP (jooksvates turuhindades) ja töötajatele makstud brutopalka kogusumma dünaamikast ilmneb, et aastast 1995 kuni 2003. aastani edestas SKP kasvutempo brutopalka kogusumma kasvutempot. Seejärel paaris aastaks mõlema kasvutempo võrdsustus. Eestisse EL-ga liitumise järel tulvanud laenukohast tingitult kasvas aga järsult nõudlus tööjõu järele, mille tulemusena tõusis üheltpoolt kiirenevas tempos töötajate palgataseme ja teiselt poolt võeti tööle üha madalama tööviljakusega töötajaid. 2008. aastal SKP realselt juba kahanes ja ainult inflatsiooni tõttu nominaalselt veel veidi kasvas. Samal ajal jätkus brutopalka kogusumma kasv endises tempos ja edestas vaatlusaluse perioodi kokkuvõttes SKP kasvu: 2008. aastaks oli nominaalne SKP võrreldes 1995. aastaga kasvanud 5,82 korda, brutopalka summa aga 5,93 korda. Majanduskriisile ei suudetud adekvaatse tööjõu rakendamise ja palgapoliitikaga reageerida. 2009. aasta majanduslangus SKP ja brutopalka proportsiooni ei muutnud: SKP oli võrreldes 1995. aastaga 5,01 korda suurem, brutopalka summa aga 5,16 korda suurem.

Kõrge inflatsioonitaseme tingimustes (kuni aastani 2002) jäi tööjõukulu (töötajate brutopalka ja sotsiaalmaksude) kasvutempo pidevalt maha SKP kasvutempost ja

tööjõukulu kogumahu suhe SKP suhtes pidevalt langes. Tööjõuga seotud kulutuste osa SKP-s langes väga oluliselt: 1995. aasta 52,4%-lt 44,2%-ni 2002. aastal, st seitsme aastaga enam kui 8 protsendipunkti võrra. Tööjõuga seotud kulude osatähtsus stabiliseerus sellel madalal tasemel kuni 2006. aastani. Buumist tingitud suur nõudlus tööjõu järele tõstis aga tööjõuga seotud kogukulutuste taseme 51,2%-ni SKP-st, st kahe aastaga 7 protsendipunkti võrra. 2009. aasta järsus majanduslanguses jõudis tööjõukulu suhe SKP-s 51,6%-ni – sellest aspektist jõudis Eesti tagasi 1990. aastate keskpäiga olukorda.

Brutopalga suhe SKP-ga tegi läbi sisuliselt ülaltooduga sarnase arengu: 40,3%-lt 1995. aastal jõuti 2005. aastaks 33,5%-ni ja 2009. aastal 38,4%-ni. Kuna sotsiaalkindlustuse maksetele lisandus viimastel aastatel töötuskindlustumaks (1,4%), siis kujunes brutopalga suhte osas SKP-ga vahe 2008. ja 1995. aasta tasemete vahel suuremaks võrreldes vahega tööjõuga seotud kogukulude taseme näitaja tasemetes. Netopalga kogusumma suhe SKP-ga arenes aga veidi teistmoodi: 31,8%-lt SKP-s langes see suhe 27,1%-ni SKP-s 2002.-2003. aastal, kuid 2009. aastal moodustas see 32,7%, st ligi protsendipunkti võrra enam kui 1995. aastal. Põhjuseks oli üksikisiku tulumaksumäära alandamine 26% 21%-ni.

Tööjõuga seotud kogukulutuste osatähtsust SKP-s võib pidada küllaltki oluliseks rahvusvahelise konkurentsivõime teguriks. Seejuures tuleb aga arvestada riigi arengutasemest tulenevat toodetavate kaupade ja teenuste iseloomu. Kapitali- ja teadusmahukate kaupade tootmisel on tööjõukulude osatähtsus väiksem, töömahukate lihtsate kaupade tootmisel peaks aga tööjõukulude osatähtsus olema suurem. Eesti kuulub rahvusvahelises tööjaotuses peamiselt tööjõumahukate odavate allhangete pakujate hulka, mistõttu muudel võrdsetel asjaoludel peaks siin tööjõuga seotud kulude suhe SKP-ga olema EL keskmisest suurem.

Võrreldes Eesti tööjõuga seotud kulutuste suhet SKP-ga EL keskmisega ja lähimate naabritega kui partnerite ja konkurentidega võib vaatlusaluse perioodi tinglikult jaotada kolmeks:

- Kuni 2006. aastani valitsesid suhteliselt stabiilsed, kuigi riigiti erinevad tendentsid. EL-s tervikuna ja vaatlusalustest riikidest Rootsis toimus tööjõuga seotud kulutuste ja SKP suhte langus, Soomet ja Eestit iseloomustab selle näitaja stabiilsus ning Lätis ja Leedus valitses tõusutendents.
- 2007.-2009. aastate buum ja kriis üldjuhul tõstsid tööjõukulude suhet SKP-ga: Eestis ja Lätis järsult (need riigid jõudsid 2008. aastal Soome tasemest kõrgemale), Soomes mõõdukalt ja Rootsis ning eriti Leedus suhteliselt tagasihoidlikult.
- Kriisi järel prognoositakse üldise arengutendentsina tööjõuga seotud kulude ja SKP suhte langust. Sisuliselt oodatakse teatud mõttes varasemate riikidevaheliste proportsioonide taastumist. Erandlikult suutis ainult Läti saavutada oluliste palgamäärade kärbetega kriisiaastal 2009 tööjõuga seotud kulude ja SKP suhte olulise languse. EL-s tervikuna ja ka vaatlusalustes riikides valitses aga selle näitaja osas tõusutendents või stabiliseerumine.

Kõige enam on buumi-kriisi tulemusena tööjõuga seotud kogukulutuste osas muutunud Eesti rahvusvaheline konkurentsipositsioon. 2006. aastal oli Eesti EL keskmisel tasemel olevast Soomest 2 protsendipunkti ja Rootsist 4 protsendipunkti madalamal tasemel, Läti ja Leedu lähenesid aga jõudsalt Eesti tasemele. 2009. aastal oli aga Eestis tööjõuga seotud kulutuste suhe SKP-ga sisuliselt Soomega võrdne ja EL keskmisest tasemest ligi 2 protsendipunkti kõrgemal. Rootsist jääb Eesti küll ligi 4 protsendipunkti madalamale, kuid Lätist on Eesti 4 ja Leedust koguni 7 protsendipunkti kõrgemal. Läti ja Leedu püüavad ilmselt säilitada madalate tööjõukuludega riigi staatust, Eestil muutub see aga vahetus konkurentsisis oma Balti naabritega üha raskemaks. Loomulikult on Eesti SKP ja seega ka tööjõukulud inimese kohta nominaalselt EL keskmisest ja eriti Rootsist ja Soomest oluliselt madalamal (Eurostat andmetel oli lisandväärtus turuhindades inimese kohta 2009. aastal Eestis 8900 Eurot, Rootsis 27100 Eurot ja Soomes 27900 Eurot), seega jääb Eesti Põhjamaadega võrreldes ikkagi odavate allhangete pakkujaks. Läti ja Leeduga võrreldes peab Eesti aga pakkuma kõrgemale palgatasemele vastavat oluliselt suuremat tootlikkust ja/või kvaliteetsemat teenust.

Ettevõtete rahvusvahelist konkurentsivõimet ei mõjuta ainult töötasude ja sellega seotud sotsiaalmaksete tase, vaid ka muudest maksudest tulenev koormus. Sellest aspektist vaadeldakse SKP kujunemist sissetulekumeetodil ja ettevõtete, majapidamiste ja avaliku sektori osa selles. Töötajate sissetulekuks on nende netopalk. Ettevõtete osaks on tootmise ülejääk ja segatulud, põhivahendite amortisatsioon ja riigilt saadud subsiidiumid. Avalikule sektorile laekuvad peale sotsiaalmaksete ka tootmis- ja impordimaksud, millest tuleb maha arvata ettevõtetele suunatud subsiidiumid. Ettevõtete osa SKP-s kasvas 36%-lt 1995. aastal üle 45% 2001. aastaks ja stabiliseerus sellel tasemel 2005. aastani. Buum ja kriis langetasid ettevõtete osa SKP-s sisuliselt tagasi 1995. aasta tasemele. Majapidamiste (töötajate) osa SKP-s langes miinimumini (ca 27%) 2002-2003. aastaks, aga hakkas seejärel (alguses tulumaksumäära alanemise ja hiljem majanduskeskkonna ja tööturu olukorra muutuste mõjul) suurenema, jõudes 2008.-2009. aastaks kõrgemale 1995. aasta tasemest. Avaliku sektori osa SKP-s langes 1995. aasta ligi 33%-lt 2005. aastaks 28%-ni, misjärel tõusis 2009. aastaks 32%-ni. Kokkuvõttes on SKP jaotuses ettevõtlussektori, majapidamiste ja avaliku sektori vahel taastunud ligikaudselt 1995. aasta olukord. Reaalsissetulekute tase on aga sel perioodil Eestis kasvanud enam kui kaks korda. Ettevõtlusele mõneks ajaks kujunenud erakordselt soodsad tingimused on buumis-kriisis kaotsi läinud ja nende taastamine on EL avatud tööjõuturu tingimustes vähetõenäoline. Seda näitab Eesti kogemus majanduskriisis: kadusid peamiselt töökohad, kuid keskmise palga langus oli tagasihoidlik. Majanduskasvu saavutamiseks on ilmselt vaja leida sisuliselt uus strateegia, mis võimaldaks rahvusvahelises konkurentsisis edu saavutada töötajate oluliselt kasvanud sissetulekute tingimustes.

Eestis on aastatel 1995 – 2009 teistest tegevusaladest kiiremini arenenud kinnisvaraarendus ja sellega seotud äritegevused, ehitusvaldkond, hotellid ja restoranid, hulgi- ja jaekaubandus, aga samuti finantsvahendus. Need on tegevusalad, mis loovad rahvusvaheliselt mittekaubeldavaidprodukte siseturule. Keskmisest kiiremini on brutopalga summa kasvanud ka avalikus halduse,

riigikaitse ja kohustusliku sotsiaalkindlustuse valdkonnas, samas kui palgasumma kasvutempo hariduses jääb alla keskmise. Keskmisest kasvutempost kaugele maha jääb aga palgasumma kasv primaarsektoris, aga ka töötlevas tööstuses. Teaduspõhisest innovaatilisest üha kõrgema lisandväärtusega toodete rahvusvaheliselt konkurentsivõimelisest pakkumisest kui riiklikust prioriteedist selliste arengutendentside puhul küll rääkida ei saa. Eesti on spetsialiseerunud odavale allhanketele ja turistidele lihtsate teenuste pakkumisele. Hariduse palgakulude keskmisest madalam kasvutempo tähendab aga, et teadusmahuka innovaatilise tootmise arendamiseks ei suudeta piisava kvalifikatsiooniga töötajaid vajalikul hulgal ette valmistada.

Analüüsides andmeid Eestis loodud lisandväärtuse struktuuri kohta tegevusalade lõikes saame ettekujutuse rahvusvahelise konkurentsivõime arengust. Töötlev tööstus on 15 aastaga kaotanud kolmandiku oma osatähtsusest ja langenud lisandväärtuse loomisel veidi enam kui 14 protsendiga 2009. aastal kinnisvaraarenduse ja sellega seotud äritegevuse (enam kui 21%) järel teisele kohale. Sellega edestab töötlev tööstus ainult napilt hulgi- ja jaekaubandust ning veonduse, laonduse ja side valdkonda. Primaarsektori harud on kaotanud keskeltläbi poole oma niigi tagasihoidlikust osatähtsusest lisandväärtuse loomisel. Ainult monopoolsed elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus on hinnatõusu abil oma osatähtsuse säilitanud. Kokkuvõttes ei saa Eestit enam tööstusriigiks nimetada, sest teenindussektor on selges ülekaalus. Paraku ei ole need teenused kõrget lisandväärtust loovad. Seega on Eesti tõepoolest võtnud sisse meile arenenud riikide firmade poolt ette nähtud vaheprodukti (allhange, teenus) tootja positsiooni. Eesti majanduskasvu perspektiivid sõltuvad seega eelkõige välisnõudlusest allhangete ja teenuste järele, sest majapidamiste suure laenukoormuse tõttu ei suuda sisenõudlus olulist kasvu esile kutsuda. Välisnõudluse osas tuleb Eesti ettevõtetal aga üha enam arvestada Läti ja Leedu konkurentsiga, sest neis riikides on hinnakonkurentsis oluline palgataseme eelis.

Majanduskriis vahetult peamiste tegevusalade osas mingeid olulisi tendentsimuutusi kaasa ei toonud, äramärkimist väärib ainult ehitussektori osatähtsuse märgatav langus. Buumi ajal kiirelt paisunud finantsvahendus pidi "laenumulli" lõhkemisel mõningast kahju kandma ja osatähtsus vastavalt langes. Avaliku sektori tegevusalade osatähtsus suurenes nii buumi kui ka kriisi ajal. Üheks põhjuseks on kindlasti asjaolu, et avalik sektor absorbeerib olulise osa EL toetussummadest, samas ei olnud majanduslanguse tingimustes võimalik kärpida haridus- ja tervishoiukulusid majanduslangusega samas proportsioonis. Kuna majanduskriisi ei toonud kaasa hindade langust ja käivitunud on uus hinnataseme tõus, siis tähendavad kärped hariduses ja tervishoius paratamatult pakutava teenuse kvaliteedi langust, mis pikemas perspektiivis mõjuks negatiivselt rahvusvahelisele konkurentsivõimele. Lühiajaliselt tähendab aga avaliku sektori osatähtsuse tõus SKP kasutamisel Eesti positsiooni nõrgenemist odava allhanke ja teenuse pakkujana. Ka sellest aspektist vaadatuna on arenguedu võimalik ainult uuele strateegiale üle minnes ja majanduspoliitikat oluliselt muutes.

CHANGE IN MONETARY POLICY AND ENLARGING EFFECTS ON THE EUROPEAN DEBT CRISIS¹

Armin Rohde
Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald

Fundamental changes with enormous consequences took place in monetary policy strategy during the last 10 to 15 years especially in leading industrialized countries. You can describe this change from concentrating monetary policy on developments of the quantity of money, based on monetarism thinking, in the times before to focusing strictly on developments of interest rates and interest rate levels, based on Neo.Keynesian thinking, nowadays. This change in monetary policy can be analysed in the case of the European Central Bank (ECB) too. In the middle of the year 2003 the ECB changed the two pillars of its monetary policy strategy and banished the role of quantity of money as the up to then most important indicator of inflation pressure into the second pillar, which means, that developments of the quantity of money would have only minor importance for predicting inflation dangers. It can be shown too that since the end of the year 2004 the ECB concentrated its monetary policy on stabilizing short term money market interest rates, i.e. minimizing the so called EONIA-Spread (that means the deviations of the short term money market interest rate, the euro overnight index average, from the key interest rate of the ECB, the rate of the main refinancing operations). In doing so, the quantity of central bank money the ECB has to provide has become an endogenous variable. This shows that the ECB's monetary policy is concentrated on steering interest rates and not on steering quantity of money anymore.

This change in monetary policy is one important reason for expansions of the European debt crisis since 2010. Within this new monetary policy regime, interest rate levels on the one hand and the transmission of interest rate policy measures to the interest rates of the other financial markets on the other hand, have become a very important role in central banking policies of today. For example rising long term interest rates in one or two countries of the European monetary union, while holding the key interest rate on a low level, are in the sense of the ECB disturbances of the interest rate transmission process which needs to meet if necessary by unconventional measures. On the other hand, to guarantee a sure and strict transmission of interest rate policy measures, which have its starting point on the short-term money market, and which should radiate to long-term interest rates on the capital market the ECB, if necessary, uses outright monetary transactions in secondary markets for sovereign bonds in the euro area. The main reason for acting in that manner is to avoid rising of long-term interest rates and to guarantee low levels of interest rate in the sovereign bonds markets.

Under such circumstances rising interest rates, especially rising of the long term interest rates, are viewed as harmful not only for monetary policy but also for the

¹ Den vollständigen Text des Artikels „Wandel in der Geldpolitik und Ausweitung der Europäischen Schuldenkrise“ findet der Leser auf der beigefügten CD.

general economic development. For the general policy rising long term interest rates are harmful because the indebted countries get difficulties to bear their debt services. So it is not surprising that in the case of rising long term interest rates monetary policy as well as general policy actors are calling for countermeasures. It is interesting to see, that today in the Euro currency area interest rate levels of 6% to 7% are viewed as absolutely intolerable or as no longer financially viable for indebted countries.

But this view is neglecting how high interest rates had been in the past, without disturbing the economic development of the European problem countries of today. In comparison: In Germany the average yield of capital market bonds amounted 7.35% from 1970-1999. The average yield of government bonds in Italy amounted 11.57% from 1984 – 1996 and 12.4% during that period in Spain. The average yield of bonds with ten years of maturity in Greece amounted 19.6% from 1989-1995. It is worth to mention that these high interest rate levels took place at the background of monetary policy strategies of that time, which are quite different than monetary policy strategies of today

But independent of the monetary policy strategies: At the background of this data it is not justified to see interest rate levels of 6% to 7% as an unmistakeable proof of severe debt service problems of indebted countries. In the paper it is argued that a change of mind in judging or in underestimating the bearability of debt services of indebted countries can be put down to the fact that monetary policy changes its strategy from not concentrating on developments of the quantity of money anymore to the focus of steering interest rates within the whole spectrum of financial markets. And as that kind of monetary policy strategy is concentrating on low interest rate levels especially to overcome economic crisis situations a new assessment of interest rate levels among economists and politicians came into force. In so far one main reason for enlarging effects on the European debt crisis can be found in changes of monetary policy strategy.

DIE KONSTRUKTION UND DIE ANALYSE DIE MODELLE DER MASSENEINSCHÄTZUNG VON WOHNIMMOBILIEN IN RIGA UND DAUGAVPILS¹

Oksana Ruzha, Svetlana Ignatjeva
Daugavpils Universität

Die Masseneinschätzung Immobilien ist einer am meisten klassisch für die Sphäre der Wirtschaft der Aufgaben, in den die ökonometrische Modellierung erfolgreich verwendet wird. Im Rahmen des vorliegenden Artikels sind drei Modelle für die Einschätzung des Marktwertes der Wohnung angeboten. Für die Forschung wurde der Markt der Wohnfläche der zwei Städte studiert: der Hauptstadt Lettlands Riga und des regionalen Zentrums – der Stadt Daugavpils. Die statistische Analyse der gegebenen Verkäufe für 2010-2011 Jahre hat zugelassen, die den Preis bildenden Faktoren Wohnimmobilien, wie auf dem regionalen Niveau, als auch auf dem Niveau des Baus und des Objektes Immobilien zu wählen und die folgenden Schlussfolgerungen zu machen.

- Wohnimmobilien ist der einzige wirtschaftliche Vorteile, deren Wert nicht nur von den Konsumeigenschaften des konkreten Objekts, sondern auch von den Eigenschaften des Standortes hängt. Apartments in Riga sind teurer als in Daugavpils. Apartments im Zentrum der Stadt sind teurer als in anderen Bezirken.
- Die Auswirkungen der einzelnen Faktoren, die die Kosten einer Wohnung bestimmen, in Riga und Daugavpils sich in unterschiedlicher Weise manifestiert. Daher ist es zweckmäßig, den Einfluss von Faktoren auf die Bildung des Wertes der Wohnungen in diesen Städten getrennt durchzuführen.
- Solcher Faktor wie den Wohnkomplex leistet den bedeutsamen Einfluss auf den Wert der verkauften Wohnfläche, wie in Daugavpils, als auch in Riga. Aus allen Wohnkomplexen der Stadt ist das Stadtzentrum der besondere Wohnkomplex wo die Wohnungen teurer in der Regel sind.
- Solcher Faktor wie den Typ des Projektes des Gebäudes leistet auch den bedeutsamen Einfluss auf den Wert der Wohnungen. Bedeutsam teurer als andere sind die Vorkriegswohnungen und die Wohnungen im Haus des Baus von 1935 bis 1960.(Stalinzeit)
- Solche Faktoren wie das Material der Wände des Gebäudes, der sanitären Anlagen, das Planieren der Zimmer sind fähig, den Wert der Wohnung zu beeinflussen, aber sie sind mit solchem Faktor wie den Typ des Projektes des Gebäudes in der Regel verbunden.
- Der Bedeutsame Einfluss auf den Wert der Wohnung leistet ihren technischen Zustand. Die gute Reparatur in der Wohnung ist bedeutsam begabt, ihren Wert zu vergrößern.

¹ Fulltext article “Construction and the Analysis of the Models of Mass Appraisal of Residential Real Estate in Riga and Daugavpils” can be found on the CD attached.

- Einer der wichtigsten Faktoren, die den Wert der Wohnung bestimmen, ist ihre Fläche. Eng verbunden mit diesem Faktor ist die Zahl der Zimmer in der Wohnung.

Die Modellierung wurde unter Ausnutzung der Korrelation und Regression und Clusteranalyse durchgeführt. Additive und multiplikative Modelle sind vorgestellt und analysiert. Sie sind auf den Basis der Regressionsgleichung und das Modell Cluster-Analyse gebaut und auf der Methode der parallelen Schnitte gegründet.

Die Formel für die Berechnung des Marktwertes der Wohnung wird wie die Angleichung des pluralen linearen Rückschritts herausgeführt, wo als die abhängige Variable die Summe der Schenkung auftritt, und als die unabhängigen Faktoren solche Faktoren, die fähig sind, auf den Wert der Wohnung zu beeinflussen.

Als Algorithmus der Ausnahme der unabhängigen Variablen war die Methode Stepwise verwendet. Das ist die schrittweise Methode, die zuerst aufnehmend in die Angleichung des Rückschritts alle unabhängigen Variablen, und dann alle Variablen, wessen Korrelation mit dem Kriterium das Niveau der Bedeutsamkeit höher als die aufgegebene Schwellenbedeutung hat. Von der Hauptidee dieser Methode ist die Veränderung des Anteiles des Einflusses der unabhängigen Variablen auf das Kriterium beim Erscheinen in der Angleichung anderen unabhängigen Variablen. Wenn der Einfluss irgendwelchen aufgenommen Variablen viel zu schwach wird, wird sie aus der Angleichung ausgeschlossen.

Es war die Formel daraufhin bekommen:

*Den Marktwert(f1)= Die Fläche *B+B1+B2+B3+C* (Formel 1)

Tabelle 1. Die Koeffizienten des Rückschritts (Formel 1)

	<i>Daugavpils</i>	<i>Riga</i>
<i>B</i>	238	817
<i>B1 (Den Wohnkomplex = Das Zentrum)</i>	3329	9764
<i>B2 (Den technischen Zustand =Ausgezeichnet)</i>	2859	10580
<i>B2 (Den technischen Zustand = Gut)</i>	924	5571
<i>B3 (Den Typ des Gebäudes = Bis zu dem Militär)</i>	1236	9735
<i>C</i>	-4178	-21966

Die positiven Koeffizienten sagen bei den unabhängigen Variablen darüber, dass sie die Bedeutung der abhängigen Variabel vergrößern. Jedoch lässt das Verhältnis der Koeffizienten nicht folgern, dass dieser oder jener Faktor auf die abhängige Variable einwirkt. Um dieses Problem zu erlauben werden die standardisierten Koeffizienten des linearen Rückschritts (β), die widerspiegelnden privaten Korrelationen abhängig und unabhängiger der Variablen verwendet. Unter der privaten Korrelation wird die Einwirkung verstanden, die auf die abhängige Variable durch eine unabhängige Variable bei den fixierten Bedeutungen anderer

unabhängigen Variablen geleistet wird (unter Berücksichtigung des Einflusses der Letzten). Je mehr korreliert die vorliegende unabhängige Variable mit anderen unabhängigen Variablen, desto weniger ist absolute Größe ihres Koeffizienten β .

Tabelle 2. Die standardisierten Koeffizienten des Rückschritts (Formel 1)

	<i>Daugavpils</i>	<i>Riga</i>
β	0.659	0.604
β_1 (Den Wohnkomplex = Das Zentrum)	0.325	0.219
β_2 (Den technischen Zustand = Ausgezeichnet)	0.137	0.230
β_2 (Den technischen Zustand = Gut)	0.094	0.138
β_3 (Den Typ des Gebäudes = Bis zu dem Militär)	0.114	0.215
R	0.879	0.834
R^2	0.773	0.695

Die bekommene Angleichung des Rückschritts analysierend, kann man die Schlussfolgerung darüber ziehen, dass sich der Marktwert der Wohnung von ihrer Fläche klärt. Bedeutsam vergrößern den Wert der Wohnung solche Faktoren wie, den Wohnkomplex, wenn es das Zentrum ist, den technischen Zustand, wenn es ausgezeichnet oder gut ist, und den Typ des Projektes des Gebäudes, wenn es die Wohnung der Vorkriegsperiode oder des alten Typs ist. Der Einfluss des Wohnkomplexes leistet den stärkeren Einfluss auf den Wert der Wohnungen in Daugavpils, und der technischen Zustand und der Typ des Projektes des Gebäudes beeinflussen den Wert der Wohnungen stärker in Riga.

Der Koeffizient der pluralen Korrelation R ist ein Maß der Verbindung der ganzen Gesamtheit der unabhängigen Variablen und abhängigen Variablen. Die Größe R^2 (der Koeffizient der Determination) ist dem Anteil der Dispersion von der abhängigen Veränderung gleich, die vom Einfluss durch die unabhängigen Variablen bedingt ist. So klärt sich 77,3 % (in Daugavpils) und 69,5 % (in Riga) die Dispersion der Variable der Summe der Schenkung von der vereinten Einwirkung den Variablen die Gesamtfläche des Raumes, den Wohnkomplex, technischen Zustand., den Typ des Projektes des Gebäudes.

Das Multiplikationsmodell, das auf der Methode der Regressionsanalyse gegründet ist, stellt das Werk der Charakteristiken und ihrer Gewichte dar. Also können die Charakteristiken einander kompensieren, was die Nutzung der verbundenen miteinander Parameter ermöglicht. Das Modell ist genauer als das additive Modell.

$$\text{Den Marktwert (f2)} = \text{Total space}^B * B_1 * B_2 * B_3 * C \quad (\text{Formel 2})$$

Tabelle 3. Die Koeffizienten (Formel 2)

	<i>Daugavpils</i>	<i>Riga</i>
<i>B</i>	1.15	1.3
<i>B1</i> (Den Wohnkomplex = Das Zentrum)	1.44	1.3
<i>B2</i> (Den technischen Zustand =Ausgezeichnet)	1.36	1.42
<i>B2</i> (Den technischen Zustand = Gut)	1.16	1.21
<i>B3</i> (Den Typ des Gebäudes = Bis zu dem Militär)	1.08	1.23
<i>C</i>	78.78	125.26

Der Koeffizient der Determination des aufgebauten Modells für R2Дaugавпилса 0,84, für Riga - 0,75. In der Praxis als annehmbare Bedeutung dieses Koeffizienten nimmt sich die Bedeutung größer 0,7 vor.

Die Methode der Schnitte – die Methode der Konstruktion der Modelle der Masseneinschätzung der Objekte Immobilien, die auf der Methodologie der Cluster Analyse gegründet ist. Sie vermutet die Zersetzung der bewerteten Gesamtheit der Objekte auf die Gruppen, die die allgemeinen Merkmale haben, den Verbleib des einheitlichen Gruppenwertes innerhalb jeder Gruppe und die Berechnung der Koeffizienten des Modells aufgrund des Vergleiches gruppen- Werten. Die parallelen Schnitte – die Zersetzung des Ausgangsabrufes auf die Reihe der gleichartigen Gruppen der Objekte nach den individuellen Gruppenmerkmalen.

Die Modelle der Einschätzung des Marktwertes der Objekte Wohnimmobilien, gegründet auf die Cluster Analyse, werden im Rahmen des Ausdruckes realisiert

$$\text{Den Marktwert (mm)} = V * K1 * K2 * K3 \quad (\text{Formel 3})$$

Hier V – der grundlegende Satz des Wertes (der Wert des Quadratmeters der Gesamtfläche des grundlegenden Objektes der Einschätzung);

K1 - Der Koeffizient der Lage;

K2 - Der Koeffizient des technischen Zustandes;

K3 - Der Koeffizient als der Bau.

Als grundlegender Satz des Wertes V übernimmt der mittlere nach allen Objekten des experimentalen Abrufes Preis des Quadratmeters der Gesamtfläche der Wohnung. Die Bedeutung des Koeffizienten der Lage der zweckbestimmten Zone K1 wird wie die Beziehung des mittleren Preises des Quadratmeters der Gesamtfläche aller sich in dieser Zone befindenden Objekte des Abrufes zum mittleren nach dem ganzen experimentalen Abruf Preis des Quadratmeters gerechnet. Als eines der zweckbestimmten Zonen heben sich die zentralen Bezirke der Städte heraus, alle übrigen Bezirke werden in die zweite Zone vereinigt. Für die Berechnung der Bedeutungen des Koeffizienten des technischen Zustandes K2 werden die mittleren Bedeutungen der Preise der Objekte in verschiedenem technischem Zustand zuerst ausgerechnet, und dann rechnet es ihre Beziehung zum mittleren Preis aller betrachteten Objekte Immobilien aus. Für die Berechnung der

Bedeutungen des Koeffizienten als der Bau K3 muss man vorläufig den mittleren Preis des Quadratmeters der Wohnungen als Prewar and Stalinist rechnen, sie von anderen abgetrennt, die die zweite zweckbestimmte Gruppe bilden. Die Beziehung der mittleren Preise in den zweckbestimmten Gruppen wird die Bedeutung der gerechneten Koeffizienten geben

Tabelle 3. Die Koeffizienten der Clustermodelle (Formel 3)

	<i>Daugavpils</i>	<i>Riga</i>
V	173	595
K1 (Den Wohnkomplex = Das Zentrum)	1,37	1,37
K1 (Den Wohnkomplex $\neq$ Das Zentrum)	0,87	0,85
K2 (Den technischen Zustand =Ausgezeichnet)	1,24	1,31
K2 (Den technischen Zustand = Gut)	1,14	0,95
K2 (Den technischen Zustand = Befriedigend)	0,92	0,74
K3 (Den Typ des Gebäudes = Bis zu dem Militär)	1,33	1,32
K3 (Den Typ des Gebäudes $\neq$ Bis zu dem Militär)	0,91	0,88

Der Marktwert der Wohnung, der Clustermodell entspricht, kann nach der Formel ausgerechnet sein.

Die Analyse der Qualität der gebrachten Modelle lässt zu, die Schlussfolgerung darüber zu ziehen, dass die Anwendung Regressionsmodellen bei der Lösung der Aufgaben der Masseneinschätzung der Objekte der Wohnimmobilien im Rahmen des vergleichenden Herangehens eine perspektivische Entwicklung der Bewertungspraxis ist. Jedoch muss man bei der Bildung der Modelle der Bewertung den Kompromiss zwischen der Komplexität der Einschätzung und der Genauigkeit des Ergebnisses suchen. Wie die vorgestellten Berechnungen vorführen, sind genaue Kennziffern drei betrachteter Modelle miteinander vergleichbar. Der vielseitigste und genau ist die multiplikative Regressionsmodell. Jedoch muss man für ihre Konstruktion die Computerversorgung und einiges Wissen der mathematischen Statistik haben.

Als Alternative der Regressionsanalyse kann die Analyse bei der Bildung der Modelle der Bewertung das Herangehen der Cluster Analyse – die Methode der Schnitte (die Gruppierungen) verwenden. Vom theoretischen Standpunkt die Methode der Schnitte "grober" der Methode der Regressionsanalyse, aber für ihn ist die Einfachheit und der nicht hohe Arbeitsaufwand charakteristisch. Für die Versorgung der statistischen Glaubwürdigkeit der in der Arbeit bekommenen Formel können in sie die zusätzlichen Koeffizienten, die die Faktoren vorstellen, beeinflussend auf den Wert der Objekte Immobilien beigefügt sein.

ÜLIKOOLIDE JA ETTEVÕTETE KOOSTÖÖD SOODUSTAVATE RIIKLIKE TOETUSMEETMETE VÕRDLEVALANALÜÜS¹

Kärt Rõigas, Marge Seppo, Urmas Varblane
Tartu Ülikool

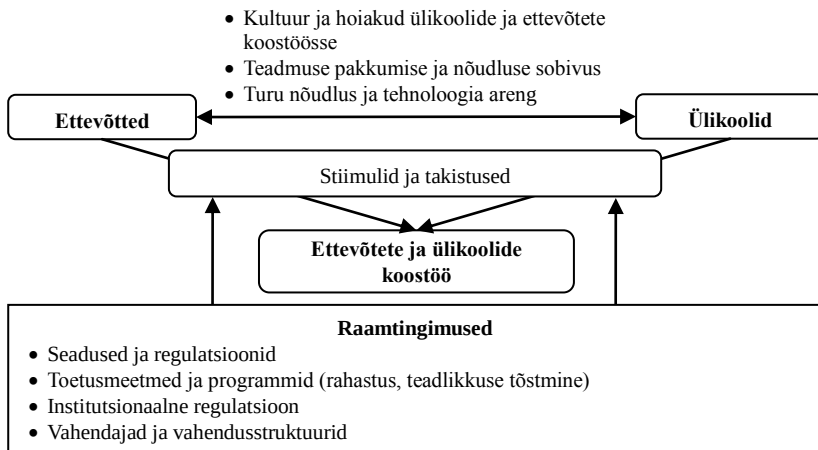
Teadmuse roll konkurentsielise loomisel on järjest kasvanud. Uue teadmuse loomise võime nõuab funktsioneerivat teadmispõhist innovatsioonisüsteemi, mis kombineerib hästi toimiva valitsuse tugevate ülikoolide ja aktiivsete ettevõtetega. Viimastel kümnenditel on välja pakutud mitmeid erinevaid mudeleid teadmiste loomise protsessi ja innovatsioonisüsteemi kohta (*Mode 2*, riigi innovatsioonisüsteem, *Triple Helix*). Kõik need mudelid sisaldavad muutunud arusaamist akadeemilise elu ja ülikooli rollist riigi innovatsioonisüsteemis.

Mode 2 käsitluses toimub teadmuse loomine rakenduse käigus ning võrreldes varasemaga on vähenenud teoreetilise ning ülikoolidest tuleva teadmuse ülemvõim. Teadmust luuakse järjest enam rakendamise kontekstis, kus ühiskondlikud vajadused omavad otsust mõju teadmuse loomisele juba projektide varases algstaadiumis. Riigi innovatsioonisüsteemi käsitlus toodi välja evolutsioonilise koolkonna majandusteadlaste poolt ning põhineb arusaamal, et vaja on süsteemset lähenemist, mis ühendaks erinevaid institutsioone teadmuse ja oskuste loomisel, säilitamisel ja edasi kandmisel.

Etzkowitz ja Leydesdorff pakuvad välja *Triple Helixi* mudeli, kus peamiseks ideeks on ülikoolide, ettevõtete ja valitsuse vaheline tihe koostöö. Kolme osapoolse koostöö on kõige olulisem tegur loomaks soodsaid tingimusi innovatsiooniks teadmispõhises ühiskonnas (Leydesdorff, Etzkowitz 1996 ja 1998). *Triple Helixi* mudeli korral võtavad nii ülikool, ettevõtte kui valitsus lisaks oma tavapärasele rollile aeg-ajalt üle ka teiste osapoolte rolle. Ülikoolid tegelevad ettevõtluse ülesannetega, nagu teadmuse turundus ja ettevõtete loomine, sama ajal arendavad ettevõtte akadeemilist dimensiooni, jagavad omavahel teadmisi ja koolitavad töötajaid. (Leydesdorff, Etzkowitz 1998)

Polt *et al.* (2001) on kirjeldanud ülikoolide ja ettevõtete koostöö hindamiseks sobivat mudelit, kus on välja toodud koostööd mõjutavad olulised tegurid, sh. keskkonna raamtingimused (vt. joonis 1). Riigi eesmärgiks on vähendada turutõrkeid püüdes eemaldada takistusi ettevõtete ja ülikoolide koostöök. Riiklikul tasandil on võimalik läbi erinevate poliitikate kujundamise otseselt mõjutada koostöö stiimuleid ja takistusi. Läbi seaduste ja regulatsioonide, toetusmeetmete, institutsionaalse regulatsiooni ning vahendajate ja vahendusstruktuuride kujundamise kaudu on riigil võimalik toetada ettevõtete ja ülikoolide koostööd. Samas võivad needsamad raamtingimused olla mõningatel juhtudel ka hoopiski koostöö takistajateks.

¹ Fulltext article "Benchmarking of Governmental Support Measures for University-Industry Cooperation" can be found on the CD attached.

Joonis 1. Mudel ülikoolide ja ettevõtete koostöö analüüsimiseks (autorite koostatud Polt *et al.* 2001: 249 alusel).

Viimastel aastakümnetel on paljud riigid pööranud suurt tähelepanu sellise toetusmeetmetiste süsteemi loomisele ja rakendamisele, mis on suunatud ettevõtete ja ülikoolide koostöö parandamisele. Riigiti on toetusmeetmestikud väga erinevad.

Käesoleva artikli eesmärk on võrrelda ülikoolide-ettevõtete koostöö parandamisele suunatud meetmeid Euroopa riikides ning anda Eestile soovitusi vastavate koostöömeetmete arendamiseks. Koostöömeetmetena käsitletakse antud juhul meetmeid, mis on otseselt suunatud ülikoolide-ettevõtete koostöö parandamiseks.

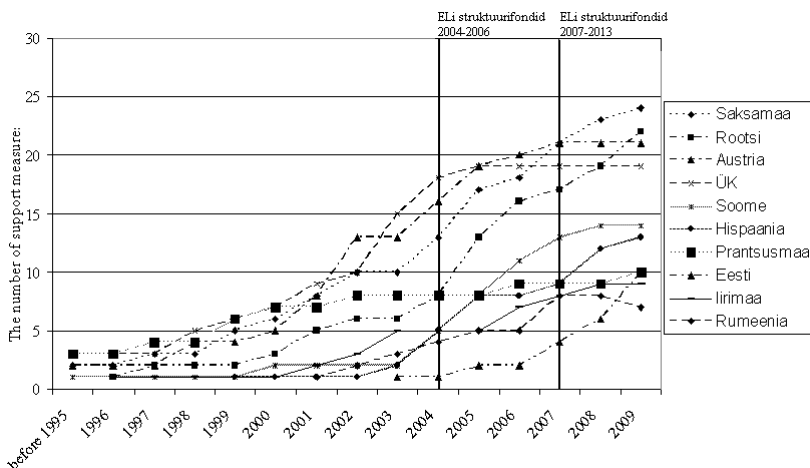
Hindamaks ülikoolide-ettevõtete koostöö intensiivsust ülikoolide seisukohast lähtudes, kasutatakse andmeid Euroopa ülikoolide-ettevõtete koostööd kajastavast uuringust (European University-Business Cooperation (Davey *et al.* 2011)), mis viidi läbi aastatel 2010 ja 2011. Informatsioon koostöömeetmete kohta pärineb poliitikameetmete andmebaasidest Pro Inno Europe ja Erawatch (INNO-Policy TrendChart, Policy Measures 2012, Country Pages 2012). Iseloomustamaks ettevõtete seisukohta ülikoolidega koostöö vallas kasutatakse antud artiklis ka innovatsiooniuuringu (Community Innovation Survey, Eurostat 2012) 2006-2008 andmeid. Sisukamate poliitikasoovituste andmiseks on lisaks kasutatud ka Eestis varem läbiviidud otseste välisinvesteeringute (Varblane *et al.* 2010) ja Eesti masinatööstuse (Varblane *et al.* 2011) uuringute tulemusi ning Euroopa Liidu tõukefondide perioodi 2007-2013 teadus- ja arendustegevuse ning kõrghariduse meetmete rakendamise vahelihendamine tulemusi.

Võrdlevanalüüsiks on välja valitud ülikoolide-ettevõtete koostööd kajastavas uuringus kõrgeimate hinnangutega riigid: Iirimaa, Ühendkuningriik, Rootsi, Saksamaa, Hispaania, Soome, Rumeenia, Austria, Prantsusmaa, millega

kõrvutatakse Eesti tulemusi. Uuringu tulemused baseeruvad ülikoolide poolt antud hinnangul – kui suurel määral tehakse koostööd ettevõtetega. Antud töös võtsid autorid vaatluse alla need riigid, kelle punktisumma oli kõrgeim järgmistes koostöö valdkondades: ühine teadus- ja arendustegevus (T&A) ning T&A tulemuste kommersialiseerimine.

Ülikoolide-ettevõtete koostöömeetmete intensiivsus ja ulatus varieerub Euroopa riikides suurel määral. Kõige suurem on koostöömeetmete osakaal Rootsis, kus peamiselt toetatakse koostööd T&A raames. T&A on käsitluse all olevates Euroopa riikides kõige enam toetatud valdkond, välja arvatud Prantsusmaal, kus kõige suuremat tähelepanu koostöömeetmete puhul pööratakse teadmussiirdele. Ehkki meetmed on suunatud ülikoolide-ettevõtete koostöö parandamisele, saab enamikul juhtudest toetust taotleda vaid üks osapool (kas ülikool või ettevõtte).

Perioodil 1995-2009 on näha selget kasvutrendi koostöömeetmete arvus (vt. joonis 2). Suurim on meetmete arvu kasv olnud Rootsis, Saksamaal ja Austrias. Meetmete arvu kiirem kasv on seotud EL-i struktuurifondide rakendusperioodidega 2004-2006 ja 2007-2013. Eriti kehtib see uute liikmesriikide kohta. Näiteks alustati Eestis koostöömeetmete rakendamist koos struktuurifondide perioodiga 2004-2006.

Joonis 2. Ülikoolide-ettevõtete koostööd soodustavate meetmete arv (autorite koostatud andmebaasi Policy Measures 2012 alusel).

Rootsis, Saksamaal ja Austrias on koostöömeetmeid kõige rohkem, samuti tehakse nendes riikides ülikoolide-ettevõtete vahel rohkem koostööd (toetudes CIS 2006-2008 andmetele). Eestis, Iirimaa ja Rumeenias on koostöömeetmeid valitud riikidest kõige vähem ning samuti on madalam ka ettevõtete hinnang ülikoolide-ettevõtete koostööle. Siinkohal on erandiks Soome, kus tehakse aktiivselt koostööd ülikoolide ja ettevõtete vahel, kuid kus koostöömeetmete arv teiste riikidega

võrreldes on keskmine. Teine huvitav aspekt Soome koostöömeetmete puhul on kohustusliku koostööga meetmete madal osakaal. See annab märku sellest, et Soome on väga hästi kasutanud teisi poliitika instrumente, mis ei ole otseselt suunatud ülikoolide-ettevõtete koostööle, kuid mis on parandanud ülikoolide ja ettevõtete koostööd.

Innovatsiooniuringu ning ülikoolide-ettevõtete koostöö uuringu andmete kombineerimine võimaldab vaadelda ülikoolide-ettevõtete koostööd mõlema osapoole seisukohast lähtudes. Käesolevas võrdluses on Eestis ülikoolide ja ettevõtetevaheline koostöö nõrk nii ülikoolide kui ka ettevõtete nägemuses. Siit võib järeldada, et koostöömeetmed ei ole siiani ülikoolide-ettevõtete koostöö parandamisel edukad olnud. Kuigi Rumeenias ja Hispaanias hindavad ülikoolid oma koostööd ettevõtetega kõrgemaks, siis ettevõtete nägemuses on ka seal koostöö nimetatud osapoolte vahel madal. Eraldi riikidegrupi moodustavad Prantsusmaa ja Rootsi, kellel on samuti head koostöö näitajad. Austria, Saksamaa ja Soome puhul on koostöö näitajad väga head, eriti ettevõtete poolt vaadates. Samuti on Iirimaa head koostöö näitajad, kuid seda siiski ainult ülikoolide vaatepunktist.

Vaadeldes täpsemalt toetusmeetmete struktuuri tegevuste kohta, mida nende meetmetega toetatakse, siis on näha, et Iirimaa toetusmeetmestik on tugevalt kallutatud alusuuringute poole. Soome, Saksamaa ja Austria toetusmeetmestikud on kõige paremini tasakaalus – ka eelpool välja toodud tulemused näitavad, et ühest küljest hindavad ülikoolid koostööd kõrgeks ning teisalt näitavad innovatsiooni uuringu andmed, et nendes riikides tehakse ülikoolide-ettevõtete vahel aktiivselt koostööd. Eestis on koostöömeetmed aga pigem nõrgad. Koostöömeetmete parandamisel tuleks hoida tasakaalu probleemi lahendamisele orienteeritud alusuuringute ning võrgustikele ja rakendusuuringutele suunatud meetmete vahel.

Analüüsitud andmete ja varasemate uuringutulemuste põhjal võib Eesti jaoks soovitatavad toetusmeetmete arengusuunad jagada kaheks: strateegilised ja operatiivsed. Artiklis esitatud diskussiooni põhjal võib välja tuua järgmised strateegilise tasandi poliitikasoovitused Eestile:

- Selleks, et vähendada praegust tasakaalustamatust toetusmeetmete finantseerimise, tuleks vähendada sõltuvust Euroopa Liidu struktuurifondidest. Oluline on luua ja arendada programme ka Eesti enda vahendite põhjal, mis võimaldab võtta fookusesse aspektid, mis tulenevad Eesti arenguvajadustest. Ka teistes võrdlusalustes riikides on enamus toetusmeetmetest kaasfinantseeritud muudest, mitte Euroopa struktuurifondide, vahenditest.
- Koostöömeetmetes peaks ettevõtete ja ülikoolide koostöö olema rohkematel juhtudel kohustuslik. Enamuse analüüsitud riikide kogemus näitab, et kohustuslik koostöö on positiivselt seotud ülikoolide ja ettevõtete koostööga ka praktikas. Analüüsides võrdlusaluseid riike, siis näib, et kogu koostöömeetmete arvust võiks umbes 70-80% olla nende meetmete osakaal, kus koostöö on kohustuslik. Samas on tulevikus oluline uurida Soome süsteemi põhjalikumalt, et selgitada välja teised meetmed, mis ei ole otseselt suunatud koostööle, kuid mis tagavad efektiivse koostöö ülikoolide ja ettevõtete vahel.

- Oluline on luua ja arendada toetusmeetmeid, mis suurendaksid ülikoolides turust ja nõudlusest tuleneva teadmuse ning arendustöö hulka.
- Poliitikameetmed peaksid rohkem toetama ka efektiivset teadmuse liikumist ja ülekannet ülikoolide ja ettevõtete vahel.

Operatiivsel tasandil saab välja tuua järgmised soovituselised poliitikameetmete kujundamiseks:

- Eestis on toetusmeetmete rakendamine ülereguleeritud. See tähendab, et kogu toetatavast tegevusest tulenev risk on kantud raha taotlejatele. Toetusmeetmete rakendamisel tuleks kindlasti vähendada bürokraatiat, mis isegi Euroopa Liidu finantseeringute puhul on suurem kui Euroopa Liit tegelikult nõuab. Ühelt poolt muudab bürokraatia ja ülereguleerituse vähendamine toetusmeetmeid efektiivsemaks ning teiselt poolt soodustab see ka rohkem ettevõtteid ning ka ülikooli oma tegevusi soovitud suunas planeerima, toetusi taotlema ning kasutama.
- Rohkem peaks olema toetusmeetmeid, mille puhul võetakse taotlusi vastu jooksvalt, mitte ainult taotlusvoorude jooksul. Selline taotlusprotsess oleks ettevõtetele sobivam, sest alati pole võimalus oodata taotlusvooru väljakuulutamist või vastupidi, pole ettevõtte veel valmis esitama taotlust nõutud aja jooksul. Selleks, et soodustada ettevõtetepoolset kaasatust ning aktiivsust soovitud tegevuses, tuleks kohandada ka taotlusprotsesse ettevõtetele sobivamaks.
- Kindlasti on oluline parandada toetusmeetmete rakendamise ajastust. Tuleks vältida situatsiooni, kus meetet hakatakse ellu viima alles programmi viimastel aastatel, mille puhul jääb eelarve täies ulatuses kasutamata või ei suuda ettevõtteid piiratud omafinantseeringu võime tõttu osaleda rohkem kui ühes toetatavas projektis.

Oluline on meele pidada, et ülikoolide ja ettevõtete koostööd ei toeta ainult spetsiaalsed koostöömeetmed, vaid ka muu riigipoolne tegevus. Ka programmid, mis toetavad ülikoolide ja ettevõtete koostööd kaudselt, on Eesti jaoks väga olulised. Samuti on Eestis väga oluline kujundada positiivset suhtumist ülikoolide ja ettevõtete koostöösse. Selleks, et suurendada nende omavahelist koostööd, on oluline, et osapooled teaksid ning näeksid võimalikke kasusid, mis ühisest koostööst tulla võivad.

Antud uuringu piiranguks võib pidada seda, et nii innovatsiooniuuring kui ka Euroopa ülikoolide-ettevõtete koostöö uuring põhinevad enesehinnangutel. Samuti on antud töös vaadeldud vaid kitsast lähenemist koostöömeetmetele. Antud uuringut saab edasi arendada kaasates analüüsi ka need meetmed, mis toetavad ülikoolide-ettevõtete koostööd kaudselt. Samuti saaks edaspidi analüüsida ka madalama koostöötasemega riike ning nendes rakendatavaid toetusmeetmeid, et saada veelgi parem ülevaade koostöömeetmetest ning nende mõjust ülikoolide ja ettevõtete koostööle praktikas.

POSTITEENUSE TURU LIBERALISEERIMINE EESTIS JA SELLE MÕJU KONKURENSILE¹

Jüri Sepp, Raigo Ernits
Tartu Ülikool

Käesoleva artikli eesmärgiks on hinnata universaalteenuse liberaliseerimise mõjusid väikeriigis Eesti postituru näitel. Infrastruktuurisektorite liberaliseerimine on viimastel aastakümnetel maailmas populaarsust võitnud suund, mis seisneb eelkõige infrastruktuuriteenuse pakkuja monopoli seisundi likvideerimises ja turu avamises ning mille eesmärgiks on seeläbi tekkiva konkurentsi kaudu tõsta pakutavate teenuste efektiivsust ja kvaliteeti. Samas kaasneb liberaliseerimisega ka oht pakutava teenuse mahu ja kvaliteedi languseks ning konkreetse tulemus sõltub vastava turu atraktiivsusest ning tasuvusest. Olukorras, kus tegemist on universaalteenusega, on teenuse mahu ja kvaliteedi säilimine ning hinnatõusu vältimine ka avaliku võimu huviorbiidis. Infrastruktuurisektorite liberaliseerimine kuulub ka Euroopa Liidu ametlike eesmärkide hulka, kus see peaks muuhulgas kaasa aitama ühisturu ja ühtse majandusruumi kujunemisele.

Eesti seadusandlus defineerib universaalteenust kui üldistes huvides osutatavat ja riigi või teatud piirkonna valdava enamiku elanike kasutatavat teenust, milleks on gaasi-, elektri-, soojusenergia-, vee- ja kanalisatsiooni-, jäätmekäitlus- ja sideteenus ning muu samalaadne teenus. Universaalteenuseid peetakse heaoluriikide tähtsaks koostisosaks, mis peaksid võimaldama inimestele täisväärtuslikku majanduslikku ja sotsiaalset tegevust mistahes piirkonnas. Nende teenuste liberaliseerimine nõuab reeglite kohandamist, tagamaks teenusega kaasnevate sotsiaalsete funktsioonide toimimise. Turu avamisega kaasnev konkurentsisurve teenuse pakkujale võib viia kulude ja seeläbi pakkumise mahu või kvaliteedi vähendamiseni. Samas ei ole avatud turu korral enam õigustatud oodata universaalteenuse kulude katmine senise monopolisti poolt läbi ristsubsideerimise ning vajalik on alternatiivsete finantseerimismehhanismide rakendamine. Siinkohal pakub teooria välja eelkõige järgmised kaks võimalikku lahendusteed:

1. Reserveerida kindlaksmääratud regioonide või turusegmentide jaoks monopoliõigused, mis võimaldab universaalteenusega kaasnevad lisakohustused katta läbi ristsubsideerimise.
2. Lisanduvate kulude katmine välisvahendite arvelt, kas otse riigieelarvest või läbi spetsiaalselt selleks otstarbeks loodud tasandusfondide.

Esimene tee tagab lihtsa ja stabiilse finantseerimise, kuid nii jäävad kasutamata mitmed konkurentsipõhise süsteemi eelised, nagu paranenud efektiivsus ja surve innovaatiliste lahenduste otsimisele. Teisalt võib monopoliõiguse kaotamine universaalteenuse osutajale aga tähendada negatiivseid finantsilisi mõjusid: konkurendid võivad kasumlike teenustega osutamisega turul „koore riisuda“, ilma, et nad osaleksid universaalteenuse pakkumiseiga kaasnevate lisakulude kastmisel.

¹ Full text article “The Liberalisation of the Postal Service Market in Estonia and its Effect on Competition” can be found on the CD attached.

Seega paistab, et universaalteenuse säilitamine samaväärsel tasemel, ilma uue finantseerimismehhanismita, olema finantsiliselt võimatu. Seda kinnitavad ka postiteenuse turu varasemalt liberaliseerinud riikide kogemused. Kindlaksmääratud operaator saab universaalteenuse pakkumisega kaasnevad kulud kergesti kaetud, kui ta tõstab hinda või kasutab sama võrku mitme erineva teenuse jaoks. Need eelised jäävad aga väiksemateks, kui konkurentidele on tagatud juurdepääs samadel (mittediskrimineerivatel) tingimustel.

Teine võimalus on vähendada universaalteenuse kvaliteeditaset või vähendada pakutava teenuse hulka. Kuna see pole poliitilistel põhjustel sageli vastuvõetav, pakuvad teooria ja poliitika võimalike alternatiividena välja rea meetmeid, mida riigid võiksid rakendada, tagamaks universaalteenuse pakkumise säilimist vaba turu tingimustes.

- Riigipoolne abi universaalteenuse osutajale läbi subsideerimise või muude finantseerimismehhanismide. Riigipoolse abi kasutamise vastu räägib seeläbi tekkiv pikaajaline surve riigieelarvele ning erafirmade kalduvus finantseerida selle arvelt läbi ristsubsideerimise ka muid pakutavaid teenuseid.
- Maksustada ligipääs võrkudele: turuosalisel peavad universaalteenuse pakkuja maksma tema võrgu kasutamise eest. Alternatiivina võivad turuosalisel üles ehitada omapoolse võrgu ja pakkuja seeläbi teenust täisahela ulatuses.
- Tasandusfondid: universaalteenuse kohustusega kaasnevat koormust finantseeritakse läbi maksude, mis on kogutud kas konkurentidelt või otse klientidelt. Makse võib koguda nii mingi protsendina käibelt, kasumilt või fikseeritud summast. Universaalpostiteenuse finantseerimisel on seda meetodit rahvusvahelises praktikas kasutatud siiski üsna vähe.
- „Osale või maksa“-meetod. Turule sisenemisest huvitatud firma saab ise otsustada, kas osaleda universaalteenuse pakkumises või teenindada vaid kasumlikke valdkondi. Viimase valiku korral tuleb tal aga panustada kompensatsioonifondi, mille kaudu kompenseeritakse universaalteenuse osutaja(te)le kaasnevad täiendavad kulud. Meetodi rakendamine on võimalik nii järglase kui paindliku kujul. Paindliku versiooni puhul saab firma ise otsustada, millises ulatuses universaalteenuse pakkumises osaleda ning osalemise määra sõltub ka makse suurus. Kõnealune meetod teeb atraktiivsemaks konkurentsi pakkumise ka madalama kasumlikkusega valdkondades.

Euroopas ühtset lahendust välja kujunenud ei ole, kuna igal meetodil on omad eelised ja puudused, tulenevalt sellest, kas kriteeriumina kasutada efektiivsust, konkurentsi tugevust, heaoluvõitude suurust, läbipaistvust või paindlikkust. Lisanduvad raskused universaalteenuse täpsete kulude väljaarvutamisel. Milline lahendus on mingis olukorras parim, sõltub iga riigi ja regiooni spetsiifikast ning poliitilistest eesmärkidest.

Euroopa Liidus on alates 1990.aastate algusest aset leidnud postituru järk-järguline liberaliseerimine. Esmane initsiatiiv postituru liberaliseerimiseks 1990.aastate alguses oli kantud siseturu tugevdamise püüdlustest ning selle eesmärgiks oli avada siseriiklikud monopolid konkurentsile, et soodustada, kiirendada, efektiivistada ja innoveerida postiteenust sarnaselt senistele arengutele telekommunikatsiooni- ja energiasektoris, ühendada liikmesriikide võimsused ja parandada piiriülese teenuse kvaliteeti, vastamaks elektrooniliste alternatiivteenuste kasvule. Vastu võetud postiteenuse direktiivid (esimene 1997 ja teine 2002) viisid mitmete postiteenuste, nagu pakettide ja ekspressteenuse, turgude avanemiseni. Esialgu ei käinud see väikesemahuliste saadetiste kohta. Kindlaksmääratud operaator tohtis selles harus edasi tegutseda, kuna mitmetes liikmesriikides kardeti, et liiga kiire liberaliseerimine võib kahjustada avalikku operaatorit, vähendada teenuse kvaliteeti ja viia töökohtade vähenemiseni.

Kolmandas direktiivis otsustati avada postiturg täielikult 1.jaanuariks 2011 ning erandid kuni aastani 2013 lubati vaid uute liikmesriikide, erakordselt keerulise topograafia või paljude saartega ning väikese rahvaarvu ja piiratud geograafilise suurusega riikidele. Et vältida konkurentsimoonutusi avatud turgudel, keelati monopoliseeritud turgudega riikide ettevõtjatel osaleda nende riikide postiteenuse pakkumisel, kes oma turu juba täielikult avanud on. Seni viimane direktiiv sätestab rea paindlikke meetmeid, millede hulgast liikmesriik võib, tulenevalt oma olukorrast, otsustada, kuidas tagada universaalteenuse pakkuja finantsiline tasuvus. Siia kuuluvad nii riigipoolne otsene finantsiline abi, ristsubsideerimine kasumlikelt teenustelt kahjumlikele kui kompensatsioonifondi loomine läbi turulesisenejate või klientide maksustamise.

Postiteenuse liberaliseerimise senised tulemused Euroopas paraku kuigi optimismisisendavateks kujunenud ei ole ning konkurentsi iseloomustavad endiselt riiklike postiettevõtete (endiste seadustatud monopolide) domineerimine, olulised sisenemisbarjäärid ning konkurentide väike arv.

Eesti avas oma postituru, viienda riigina Euroopas, täielikult aprillis 2009, mil loobuti tavakirjadele monopoli reserveerimisest. Tavakirjade turg moodustas tol ajal 75% Eesti postiturust ning seni toimis seal monopolina riigiettevõtte Eesti Post. Teoreetiliselt oli küll võimalik selles harus konkureerida ka varem, kuid reaalselt võis rääkida välistavatest takistustest. Poliitiliselt defineeritud universaalteenuse alla kuuluvad Eestis traditsiooniliselt kuni 2 kg kaaluvad kirjad ja postipakid kuni 20 kg. Kvaliteedikriteeriumi kohaselt peavad 90% kirjadest olema kohale toimetatud hiljemalt järgmiseks päevaks ning geograafilise ligipääsetavuse osas peab igas omavalitsuses olema postiameti üksus, lisaks veel täiendav üksus iga 20 000 inimese kohta. Riigi poolt on kehtestatud on ka ülempiirid universaalteenuste hindadele.

Varasem monopolist Eesti Post on jäänud seni postiturul domineerivaks, olles mõnevõrra vähendanud juurdepääsu universaalteenusele (postkontorite arv on vähenenud 407-lt 351-le. Eesti Post on suutnud kasumlikult majandada peamiselt tänu laiale tootevalikule ning kasumit on toonud seejuures peamiselt erinevad kõrvaltegevused: mitmesugused: logistika- ja finantsteenused.

Kokku tegutses Eestis postiturul 2010. aastal küll 33 ettevõtet, kuid universaalteenuse pakkumise osas oli vaid üks konkureeriv ettevõte (AS Express Post). Seejuures on konkurents isegi väheneva trendiga: 2009.aastal oli turul veel kaks konkurenti. Ka postiteenuste osutajate koguarv muude teenuste osas on peale turu avamise järgset esialgset kasvu jällegi mõnevõrra vähenenud. Seega võime järeldada, et liberaliseerimine ei ole Eestis universaalteenuse osutamisel olulist konkurentsi kaasa toonud. Põhjuseks võib siin ühelt poolt muidugi olla ka elektroonilise kommunikatsiooni võidukäik, kuid teisalt kindlasti ka universaalteenuse pakkumisega kaasnevate lisakulude finantseerimise mudel, mis eeldab ettevõtetelt, kes soovivad universaalteenuse pakkumise osas Eesti Postiga konkureerida, litsenseerimisega kaasnevat maksekohustust kompensatsioonifondi. Muude postiteenuste, nagu ekspressteenuse, reklaami- või ajakirjandusväljaannete postitamine, pakkujatel sellist kohustust ei ole. Kuivõrd universaalteenuse osas on Eesti Posti konkurentide turuosa alla 10%, ei ole mõeldav universaalteenuse osutamise Eestis Postile kaasnevate lisakulude täiilik katmine konkurentide poolt. Siit jõuame artikli teise järelduseni: kompensatsioonifond tänastes tingimustes ei ole jätkusuutlik ega isegi mitte toimiv mehhanism universaalteenusega kaasnevate lisakulude finantseerimiseks. Lahendustena võib siin välja pakkuda otseseid toetusi riigieelarvest, universaalteenuse kvaliteedi ja ligipääsuvõimaluste langetamist tarbijate jaoks või universaalteenuse hinna tõstmist.

Eesti Posti positsiooniga turul on seotud veel üks spetsiaalne takistus tegusa konkurentsi tekkeks postiturul. Kuigi postiseadus kohustab konkurentidele võimaldama mõistliku (kulupõhise) hinnaga juurdepääsu postivõrgule kui olulise vahendile, on Eesti Postil siin oluline turuvõim ja lahenduse leidmiseks on käimas kohtuprotsess Eesti Posti ja konkurentsiameti vahel. Siit tuleneb artikli kolmas järeldus: vertikaalne integratsioon toimib sihiliku konkurentsipiiranguna. Probleemi lahendusena võiks siin pakkuda vertikaalset desintegratsiooni energia- ja gaasimajanduse eeskujul.

On mõisteta, et kujunenud olukorras on nii Eesti Post kui tema ainus konkurent universaalteenuse pakkumise osas huvitatud ühinemisest. Selleks on juba esitatud ka konkurentsiametile vastav taotlus. Siit tuleneb artikli neljas järeldus: postituru liberaliseerimine on viinud turu remonopoliseerumiseni. Kõnealune ühinemine tähendaks pea sajaprotsendise turuosaga ettevõtte teket ajakirjandus- ja reklaamitoodete turul ning tavakirjade kättoimetamise turul, tuues konkurentsipotentsiaali kaotsimineku näol enim kahju ajakirjandustoodete kättoimetamise turul, kus ühinemissooviga ettevõtted seni pea võrdset turuosa omavad. Vaid ekspressteenuste turul ei kaasneks kavandatava ühinemisega tarbija jaoks olulist kahju.

ENERGIA-INTENSIIVSUS PÕHJA-EUROOPA RIIKIDE MAJANDUSARENGUS: ÕNNISTUS VÕI NEEDUS?¹

Marko Viiding, Liina Joller
Tartu Ülikool

Mitmete teadusuuringute tulemused on kinnitanud elektritarbimise ja majanduskasvu vahelist tugevat positiivset seost, kuid see kehtib vaid teatud majandusarengu tasemeni. Arenenud tööstusriikide puhul võib seda olulisel määral mõjutada ka energia- ja keskkonnapoliitika, mis on suunatud energiakasutamise efektiivsemaks muutmisele nii läbi majandusstruktuuri muutmise kui ka läbi olemasolevas struktuuris energia-efektiivsemate tootmistehnoloogiate kasutuselevõtu. Erinevate riikide keskkonna- ja energiapoliitika on küll mõnevõrra erinev, kuid üldiselt lähtutakse suurematest rahvusvahelistest kokkulepetest – Kyoto protokoll, Euroopa Liidu 20-20-20 strateegia ning muud direktiivid. Peamiseks energiapoliitika eesmärgiks on riigi majanduse energiaintensiivsuse vähendamine, mis tagaks majandusliku heaolu jätkuva suurenemise samal ajal kui energiatarbimine selle tagamiseks ei suurene või isegi väheneb. Seega on autorid tõstatanud küsimuse: kas Põhja-Euroopas on energiaintensiivne majandus õigustatud?

Käesolevas artiklis keskendume oma analüüsis seitsmele Põhja-Euroopa riigile Põhja- ja Baltimaades (Norra, Taani, Rootsi, Soome, Eesti, Läti, Leedu). Kuigi tegu on palju omavahel koostööd tegevate riikidega, siis laiemalt vaadates nad ka konkureerivad omavahel nii regioonisiselt kui globaalsel turul. Siit tulenevalt on elektrienergia kättesaadavus ning hind ka üheks oluliseks konkurentsieelise allikaks. Kõik nimetatud riigid v.a. Läti ja Leedu kauplevad elektriga börsil NordPool, aastaks 2015 oodatakse ka Läti ja Leedu ühinemist (ABB, 2012). Arvestades tõenäolist energiahindade jätkuvat kallinemist on oluline uurida energiaressurssi kui võimalikku konkreetse riigi kontekstis tootmist piiravat või soodustavat tegurit.

Warr et al (2010) on väitnud, et majandusteoreetilise lähenemise kohaselt on energia tähtsus võrreldes kapitali- ja tööjõukuludega tootmisfaktorina marginaalne ning siit tulenevalt ei avalda energia hind ega tarbitav kogus märkimisväärset mõju SKP-le. Kuid Payne (2010) on erinevate uuringute tulemusi analüüsides leidnud, et energiatarbimise ja majanduskasvu vahel eksisteerib tugev korrelatsioon. Samuti on ta rõhutanud vajadust energiavaldkonda iga konkreetse riigi või piirkonna kontekstis eraldi uurida, sest tulenevalt riikide kasutuses olevate energia tootmise ressursside suurest erinevusest on keeruline universaalse mudeli loomine.

Vaatamata energia tarbimise kohta tehtud uuringute suurele arvule on need enamasti keskendunud vaid üldistele tarbimistrendidele ning ei ole võtnud arvesse energia hinda ehk energia kui tootmissisendi kulukust ettevõtete jaoks. Käesolevas artiklis oleme kohati kasutanud paralleelselt termineid "energia" ja "elekter", sest kuigi

¹ Fulltext article "Energy Intensity in Northern Europe's Economic Development – Curse or Bless?" can be found on the CD attached.

keskendume empiirilises analüüsis just elektrile, siis laiemalt majanduspoliitilise tausta avamiseks on oluline vaadata seda kui ühte energia liiki. Kui maailmas moodustab elektrienergia keskmiselt 19% kogu tarbitavast energiast, siis NordPool'i riikides on see olnud viimase kümne aasta jooksul keskmiselt 25%, Norras isegi 51% (Eurostat, 2012a).

Majanduse energiantensiivsust mõjutavad kaks olulist faktorit: (1) majanduse üldine struktuur; ja/või (2) sarnase struktuuriga majanduste puhul selle ettevõtete energia kasutamise efektiivsus (nt. kasutatav tehnoloogia). Kõrge energiantensiivsusega majandust saavad endale lubada vaid need riigid, kellel on ligipääs konkurentsivõimelise hinnaga energiaallikatele. Lähtudes keskkonnapoliitikast tuleks seda mõttekäiku veel täpsustada, st ligipääs konkurentsivõimelise hinna ja madala CO₂-sisaldusega energiaallikatele. Kuigi Euroopa Liit peab majanduse energiantensiivsuse vähendamist oma prioriteediks, siis on ka mõistetud, et energiamahuka rasketööstuse teistesse maailma piirkondadesse üleviimine mõjutab negatiivselt EL-i majandust (sh. tööhõivet, tehnoloogilist taset), ega anna sealjuures ka globaalses perspektiivis soovitud tulemust keskkonna paranemisele.

Käesolevas artiklis soovime rõhutada energia olulisust majanduskasvu tagamiseks ning vajadust seda teemat senisest enam süvitsi analüüsida. Autorid on võrrelnud NordPool'is osalevate riikide elektrienergia kasutamise tootlikkust, näidates kui palju SKP lisandväärtust loob iga riik 1MWh tarbimisest. Oleme kasutanud ettevõtte finantsjuhtimises laialt levinud negatiivselt EL-i majandust (sh. tööhõivet, tehnoloogilist taset), ega anna sealjuures ka globaalses perspektiivis soovitud tulemust keskkonna paranemisele.

Viimase kümne aasta analüüs näitas, et energia tarbimine on Põhjala riikides mitteelastne (0,02-0,06), vaid Eestis on see 0,46 – mis on samuti pigem mitte-elastne kui elastne. Elastusnäitajad on põhjendatavad otseselt sellega, et nii majanduse struktuuri muutmine kui ka uute efektiivsemate tehnoloogiate juurutamine on väga pikaajalised protsessid. Niisamuti on pikaajalised ka investeeringud energia tootmisesse ning muutuste sisseviimine kasutatavate energiaallikate struktuuri.

Just energiaallikate struktuuri osas on NordPool'i riikide vahel ka suur erinevus-varieerudes tuule ja hüdroenergiast kuni tuumaenergia ja põlevkivini. Paljunki tulenevalt energiaallikate varieeruvusest ja mitmete taastuvate energiaallikate tootlikkuse sesoonsusest on Põhjamaade ühisturg oma olemasolu igati õigustanud. Samas on tegu ka avatud turuga selles tähenduses, et kõigil osalevatel riikidel on alati võimalus ise enda tarbeks elektrit toota hetke turuhinnast madalama hinnaga. See toob omakorda endaga kaasa keskmiste hindade erinevuse riikide lõikes.

Analüüsi tulemusena selgus, et kõige edukam riik elektritarbimisel on Taani: igast 1MWh tarbitud elektrist suudetakse luua kõige rohkem SKP-d inimese kohta. Samas on oluline tõsiasi, et Norra ja Rootsi elektri tarbimine elaniku kohta, mis on kordades suurem, suudab toota vaid pisut väiksema hulga SKP-d. See on märk

nende majanduste efektiivsest struktuurist. Lätis ja Leedus on samuti head suhtarvud, kuid väga kõrge elektri hind pärsib tootlikkuse suurendamist. Kuigi elektri summaarne tarbimine on tõusnud, siis selle mitte-elastsus näitab, et kulud on tõenäoliselt edasi kantud ja jäetud lõpptarbija kanda. Eesti ja Soome majandused jäävad sarnases arvestuses pingerea lõppu, viidates vajadusele üle vaadata mõlema riigi majandusstruktuuride efektiivsus (seda enam, et Eestis ja Soomes on naabritega võrreldes oluliselt madalamad elektrikulud).

Makromajanduslikus perspektiivis võib järeldada, et energiasuhtelisuse vähendamine on küll positiivne keskkonnakaitse aspektist, kuid puhtalt majanduslikust aspektist vaadatuna ei pruugi seda olla. Kuna antud analüüs on tehtud varasematele andmetele tuginedes, siis tõenäolise elektrienergia hinnatõusu valguses vajab see teema tulevikus kindlasti põhjalikumat uurimist.

KROONIKA

CHRONIK

CHRONICLE

PROFESSOR HERBERT METSA (1931-2008) – TEADLANE JA ORGANISAATOR OMAS AJAS

Sõjajärgse vaakumi Eesti teaduses – eriti just rohkem või vähem ühiskonda puudutataval erialadel – täitis enamuses see põlvkond, kes tänu „õigele“ sünniaastale pääses Saksa okupatsiooni aegsest mobilisatsioonist, olgu see siis otsese armeeteenistuse või abiteenistuse vormis. Jutt on eelkõige aastail 1928-1931 sündinutest. Herbert Metsa on selle generatsiooni eduka teadlase tüüpiline esindaja.

Sündinud 2. jaanuaril 1931 Jõgevamaal, lõpetas ta 1945 Torma Mittetäieliku Keskkooli ja seejärel 1949. aastal Tartu I keskkooli (praegune Hugo Treffneri Gümnaasium). Seega tuli ta nendest keerulistest aastatest, sõjast ja korduvatest koolireformidest hoolimata, kooliga toime aastatki kaotamata. Õpingud jätkusid Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonnas (1949-1954), mille ta lõpetas kiitusega. Herbert Metsa jäi tööle Tartusse – töötades Tartu Tarbijate Kooperatiivi juhatuses – algul juristi ja peatselt aseesimehena.

Tartu Riikliku Ülikooli poliitilise ökonomia kateedrit asus sel ajal vedama, algul sisuliselt, hiljem ka ametlikult, hilisem akadeemik Mihhail Bronštein. Erinevalt paljudest teistest stalinismiajastu kasvandikest ei komplekteerinud ta oma meeskonda poliitilise ustavuse ja tugevalt kommunismile orienteeritud maailmavaate, vaid intellektuaalsete võimete alusel. Õpetades majandusaineid õigusteaduskonnas, suutis ta poliitilise ökonomia kateedri aspirantuuri komplekteerida eelkõige just selle teaduskonna tugevamatest lõpetajatest. Niimoodi sattus ka Herbert Metsa vaatamata oma ankeedis olevale olulisele „plekile“ – isa oli kuulunud aastail 1941-1942 omakaitsekesse – 1956. aastal ülikooli aspirandiks. Järgnes „klassikaline“ liikumine: kandidaadikraad 1963 (Hinnakujundamise küsimused sotsialistlikus tööstuses) ning töö ülikoolis 1961-1974, tõus assistendist dotsendiks.

Herbert Metsa tõsisema teadustöö algust märgib 1966. aastal ilmunud raamat „Isiklik omand ja isiklik tarbimine“. Kuna kandidaadikraadile järgnes ilma pikema vaheajata töö doktoridissertatsiooniga, siis ilmus üksteise järel mitu raamatut: „Töökulud ja nende efektiivsus“ (1970), „Teaduslik-tehniline progress ja IX viisaastak“ (1972), „Kaasaeg ja toodangu kvaliteedi stimuleerimine“ (kaasautorluses, 1974). 1973. aastal kaitses Herbert Metsa doktoritööd teemal „Ühiskondliku tootmise majandusliku efektiivsuse tõstmise probleemid“. Doktoritöö materjalid võimaldasid välja anda veel kaks raamatut: „Ühiskondliku tootmise intensiivistamine ja majandusmehhanism sotsialistlikus ühiskonnas“ (1980) ning „Tootmise arengu kaasaegsed probleemid“ (1984). Kokku avaldas H. Metsa peaaegu 200 mitmesugust teaduslikku publikatsiooni.

Doktoritöö kaitsmine oli sel ajal sisuliselt elutöö. Esitatavad nõuded olid sellised, et pärast kandidaadikraadi kaitsmist kulus selleks keskmiselt 15 aastat tõsist tööd, kaitsti seda kuskil 50-ne aastaselt. Paljude majandusteadlaste (A. Arrak, M. Välja) elutee lõppeski nn „kokku kukkumisega“ vahetult doktoritöö kaitsmise perioodil. Seda rohkem tuleb hinnata H. Metsa tegevust, kes selle kraadini jõudis 42 aastaselt.

Alates 1974. aastast on H. Metsa sisuliselt administratiivtööl. Aastail 1974-1981 töötas ta Tartu Ülikooli teadusprorektorina (ka professori kutse omistatakse talle sel ajal, 1978). Aastail 1981-1985 oli H. Metsa Üleliidulise Töö Teadusliku Uurimise Instituudi Eesti Filiaali direktor. Ülemused Moskvast mängivad selle asutusega, tõstes teda Tallinnast Kohtla-Järvele ja tagasi ning ka ise mitte teades, milliste teemadega antud asutus ikkagi peaks tegelema... Kõik see tekitab olukorra, et ka niisugune jõuline juht nagu H. Metsa ei suuda instituudi filiaali vajalikule tasemele upitada ning lahkub pettununa sellest 1985. aastal. Filiaal jätkab veel mõned aastad teisejärgulise teadusasutusena ja siis likvideeritakse.

Herbert Metsa tuleb tagasi Tartusse. Seekord Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse (praegune Maaülikool). Algul juhatab ta poliitilise ökonoomia kateedrit (1985-1990), seejärel on agraarökonoomika kateedri professor (1990-1992) ning 1992-1996 turunduse õppetooli juhataja, 31 augustist 1996 emeriitprofessor.

Viimastel eluaastatel sundis üha halvenev tervis ja raskendatud liikumine Herbert Metsa aktiivsest tegevusest kaugenema. Herbert Metsa suri 25. mail 2008 ja on maetud Tartusse Raadi kalmistule, sinna kuhu on maetud enamik Tartu Ülikooli õppejõududest..

Herbert Metsa on jäänud meelde eelkõige jõulise ja resoluutse teaduse organisaatorina. Tugeva läbilöögivõimega ja alluvate suhtes väga nõudlikuna meenutas tema juhtimisstiil ehk mõnevõrra Edgar Savisaare oma. Ülikooli teadusprorektorina rajas ta sisuliselt teadusosakonna ning pani aluse lepingulistele uurimistöödele – tolle aja sisuliselt ainukestele grandide põhimõttel tehtavatele uurimistöödele. Ka olid (ja on tänaseni) maailma teadustööde hulgas hinnatud Tartu Ülikoolis välja antud teadustööde kogumikud. Sel ajal tohtis selliseid kogumikke välja anda vaid Moskva ülikõrgete tegelaste loal, mida saada oli keeruline. Seetõttu pandi TÜ kogumikele nimeks „Teaduslikud märkmed“ ning neid sai nüüd avaldada. Märkmetest oli asi väga kaugel, ilmusid tõsised teaduslikud tööd. Kuna nende tiraaž oli administratiivses korras piiratud, siis olid need teadusringkondades väga nõutud väljaanded ja muutusid kiiresti lausa bibliograafilisteks haruldusteks.

1974. aastal saadi Eestis hakkama omalaadse vägiteoga. Kogu majandusteooria õpetamine toimus sel ajal poliitilise ökonoomia kursuse raames. Selle kursuse raamides tuli lisaks majandusteooriale anda pikk põhjendus, miks sotsialistlik majanduskord on maailma parim ja miks viimase NLKP kongressi otsused on maailmaajalooline samm majanduspraktikas. Palju seda tehti ja palju püüti seletada majanduse üldteooriat ja majanduspoliitika teoreetilisi aluseid, sõltus loomulikult õppejõu kvalifikatsioonist ja meelestatusest. Seda õppeainet tohtis õpetada ainult Moskvast välja antud õpikute tõlgete alusel. Need raamatud olid naiivsed,

üldsõnalised ja koosnesid suures osas marksismi klassikute tööde ümberjutustustest ning partei otsuste refereerimisest. Sellised õpikud ei rahuldanud ei üliõpilasi ega vähegi mõtlevamaid õppejõude. Seetõttu kirjutati Eesti õppejõudude poolt 1974. aastal originaalne õpik. Õpiku kirjutamise keelust mindi mööda sel viisil, et pealkirja alla ei pandud mitte sõna õpik, vaid – „loengud“. Loengumaterjalide välja andmise keeldu polnud, veel enam, seda isegi soovitati. See õpik ei korruta niivõrd dogmasid, vaid sisaldab hulgaliselt näiteid, ka Eesti omi, ja arutelusid. Loomulikult on seal ka (minimaalselt nõutava hulgal) klassikute tsitaate ning peatükid algavad ja lõppevad kohustusliku viitega viimastele parteidokumentidele. Õpik oli ainus eesti keelne majandusteooriat sisaldav õppematerjal kuni 1991. aastani. Selle õpiku koostamisest võtsid aktiivselt osa kõik Eesti juhtivad majandusõppejõud, ka professor Herbert Metsa.

Teaduslikud tööd on olulised omas ajas. Aegade muutumisel muutub kiiresti ka nende väärtus. Selle aja tööde juures tuleb arvestada totaalset infosulgu – Eestisse jõudis üldjuhul ainult tugevalt marksistliku suunilusega kirjandus. Lisaks oli kasutada mingi osa enne 1940. aastat ilmunud majanduskirjandust – eelkõige statistikakogumikud ja äärmiselt teoreetilised kirjutised, millede olemusest tsensuur lihtsalt ei saanud aru. Kuna majandusteaduslikud uurimused pidid sel ajal vaatlema eelkõige sotsialistliku plaanimajanduse aktuaalseid probleeme, siis oli kõigist neist vähe kasu. Ka ei peetud heaks tooniks – vastandina kaasajale – keeruliste matemaatiliste mudelite konstrueerimist. Kuna kirjastuste võimsused olid väga piiratud, siis nõuti, et iga raamat oleks korraga nii teadustöö, populariseeriv materjal, õpik kui ka sotsialismi propageeriv vahend. Sellises olukorras tuli leida hea kompromiss nende vahel, tihti ka taasleiutada ratast. Nii mõnigi autor läks kergema vastupanu teed ja tegeles sotsialismi üldistamise ja kriitikavaba apologetikaga, mis tagas teaduskraadid, kuid ei andnud tegelikku teaduslikku tulemust. Õnneks said Tartu Riikliku Ülikooli aspirandid head teadmised teadusliku uurimustöö metodoloogilistest alustest, mis võimaldab anda ka tänapäeval teaduslikku väärtust omavaid kirjutisi.

Praegune ajaline distants on ilmselt juba piisav hinnangu andmiseks, kui palju üks või teine selle aja kirjutis tegelikult sisaldas teadust. Allakirjutanu puutus kokku Herbert Metsa kirjutistega tegelikult juba keskkooli õpilasena. Nimelt oli 1960-tel Tartu ajalehes „Edasi“ („Postimehe“ selle aja nimi) omamoodi juhtkirja kirjutamise võtte. Esileheküljel ilmusid mõnede juhtivate majandusteadlaste kirjutised ühel konkreetsel teemal. Rubriigi nimi oli: „Lugejaga vestleb“. Kirjutise kõrval oli ka sõbralik šarž antud mehest. Ega neid aktiivseid kirjutajaid meenugi rohkem kui kolm, üks neist Herbert Metsa (tagasihoidlikumaid autoreid oli muidugi rohkem). Need artiklid olid just sellised omaaegsed teaduse ja populaarteaduse piirimail olevad kirjutised. Kuid mis oluline, need kirjutised ei olnud marksismi-leninismi loosungite kordamine, vaid mingi konkreetsema küsimuse – palk, toodete kvaliteet, kasvutempod jne – asjalik ja selge käsitus. Eriti on meelde jäänud vaidlus teemal – mis ikka on töö hulk ja kvaliteet ning kuidas seda mõõta. Kas tegu on vahetu töötaja enda kvaliteediga (tänapäeva terminoloogias: inimkapitaliga) või töötaja poolt tehtus kajastunuga (materialiseerunuga)? Ja kummast tuleks lähtuda palga kujundamisel?

Herbert Metsa selgelt teadusliku iseloomuga kirjutistes pakkusid huvi kaks valdkonda. Kõigepealt jõudis ta, loomulikult totaalse infosulu tõttu midagi sellest teadmata, lähedale tänapäevasele mikroökonomilisele positiivse mastaabiefekti eri valdkondade ja protsesside kirjeldamisele. Tema käsitluses olid need nime all – intensiivse arengutee staadiumid ehk etapid: ühiskonna areng saab toimuda vaid siis, kui efekt (avalduge see siis mistahes kujul), on suurem kui selleks juurde võetud ressursside kasv, ehk valemina $\Delta \text{ efekt} > \Delta \text{ sisendid}$. Ka näitas Herbert Metsa, et selline seos tekib kõigepealt seadmete juures, siis tööjõu ja kõige keerulisem on tema tekkimine materjalide juures. Samuti rõhutas ta, et kõigi kolme tootmise sisendi korral see lihtsalt peab tekkima kui üldse soovitakse näha kvalitatiivset arengut. Praegu me räägime ligikaudu samadest probleemidest innovatsiooni küsimuste vaatlemisel (loomulikult teise terminoloogiaga ja uuel kõrgemal tasemel, tihti sisendeid jaotades mitte kolmeks, vaid kaheks - tööjõud ja kapital).

Teiseks tänaseni teaduslikku huvi pakkuvaks valdkonnaks Herbert Metsa uurimustes olid toodangu kvaliteedi probleemid. Täieliku ehk täiskonkurentsi põhilise puudusena vaatleb kaasaja majandusteadus asjaolu, et selle turutüübi juures puudub ettevõtetele huvi toote arenduse vastu. Ka oluliselt täiustatud toode ei taga märkimisväärset turuosa kasvu ja võib olla kulude kasvu tõttu kasumit isegi vähendav. Seega turumehhanismi toime puudlikkuse juures antud küsimuses on tegu tootjate kas huvi puudusega või isegi negatiivse huviga toote arenduse vastu. Herbert Metsa vaatles mitmes oma kirjutises kvaliteedi küsimusi sotsialistlikus plaanimajanduses ning näitab, et olukorras, kus ettevõttele on tagatud kogu plaanilise toodangu realiseerimine vastavalt plaanikomitee jt keskorganite hankekäsunditele kindlate, aastateks fikseeritud hindadega, pole ettevõtete huvi kvaliteedi tõstmise vastu piisav. Pigem on kvaliteedi parendamine tihti seotud ettevõtetele ja töötajatele mittekompenseeritavate lisapingutustega. Pidev tähelepanu juhtimine sellele valdkonnale oli üks põhjusi, kus 1970-te lõpus hakati teatud kõrgema kvaliteediga toodangu nimetuste eest ettevõtetele maksuma väikesi lisatasusid (kvaliteedimärk, H-indeksiga kaubad jne). Loomulikult polnud see H. Metsa ainusaavutus, suuremat rolli mängis siin arusaamine, et NSV Liidus toodetav jääb üha rohkem oma kvaliteedilt maha maailmatasemest.

Kvaliteedi probleemide vaatlemisel kujunes H. Metsa juhtimisel välja väike koolkond, mis tänaseks on küll lakanud olemast. Eelkõige tema juhtivate liikmete (professor Mait Miljan, dotsent Ivan Larin jmt teadlased, aga ka praktikud J. Käi jmt) meie hulgast lahkumise tulemusena.

Mai 2012

Olev Raju
Tartu Ülikool,
kolleeg aastast 1971

**PROFESSOR HERBERT METSA (1931-2008) –
WISSENSCHAFTLER UND
BEDEUTENDER ORGANISATOR SEINER ZEIT**

Herbert Metsa absolvierte mit Auszeichnung die Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Tartu im Jahre 1954. Anschließend arbeitete er als stellvertretender Vorsitzender der Tartuer Verbrauchergenossenschaft.

Michail Bronstein, der spätere Akademiker der estnischen Akademie der Wissenschaften, leitete damals den Lehrstuhl für politische Ökonomie der Tartuer Universität. Seine Mitarbeiter wählte er nach ihren Fähigkeiten, und nicht nach politischer Linientreue aus. So gelang es Herbert Metsa – obwohl sein Lebenslauf wegen der Zugehörigkeit seines Vaters zu einer als sowjetfeindlich eingestuft Organisation in den Kriegsjahren 1941-1942 nicht ganz „sauber“ war –, im Jahre 1956 an der Universität Tartu das Doktorandenstudium zu beginnen. Es folgten die Promotion im Jahre 1963 („Fragen der Preisbildung in der sozialistischen Industrie“) und 1961-1974 die akademische Laufbahn an der Universität Tartu.

1966 erschien von Herbert Metsa das Buch „Individueller Besitz und individueller Verbrauch“ und danach in Folge noch mehrere Bücher und Broschüren: „Arbeitskosten und ihre Effektivität“ (1970), „Der wissenschaftlich-technische Fortschritt und der IX. Fünfjahresplan“ (1972), „Die Gegenwart und die Stimulierung der Produktionsqualität“ (Coautor, 1974), „Die Intensivierung der gesellschaftlichen Produktion und die wirtschaftlichen Mechanismen in der sozialistischen Gesellschaft“ (1980) und „Aktuelle Probleme der Produktionsentwicklung“ (1984). 1973 habilitierte er zum Thema „Probleme der Erhöhung der wirtschaftlichen Effektivität bei der gesellschaftlichen Produktion“. Insgesamt veröffentlichte Herbert Metsa fast 200 wissenschaftliche Beiträge.

Ab 1974 war Herbert Metsa in den Verwaltungen von akademischen und wissenschaftlichen Einrichtungen tätig. In den Jahren 1974-1981 arbeitete er als Prorektor für Forschung an der Universität Tartu (1978 wurde er zum Professor ernannt). 1981-1985 leitete Herbert Metsa in Tallinn und Kohtla-Järve als Direktor die estnische Filiale des wissenschaftlichen Instituts für Arbeitsforschung der UdSSR. 1985 kehrte er nach Tartu zurück, diesmal an die Landwirtschaftliche Universität. Am Anfang leitete er den Lehrstuhl für politische Ökonomie (1985-1990), danach war er als Professor am Lehrstuhl für Agrarökonomie tätig (1990-1992). Vier Jahre bis zu seiner Emeritierung im Jahre 1996 leitete er den Lehrstuhl für Marketing. Herbert Metsa starb am 25. Mai 2008 in Tartu.

Heute sind zwei Bereiche aus seinem wissenschaftlichen Nachlass von Interesse. Zu einem ist seine Auffassung von Prozessen des mikroökonomischen positiven Maßstabeffekts sehr modern. Er hat sie mit dem Terminus „Stadien des intensiven Entwicklungsweges“ beschrieben: Die gesellschaftliche Entwicklung findet nur dann statt, wenn der Effekt größer ist als der Zuwachs der dazu verbrauchten Ressourcen, oder als Formel ausgedrückt: $\Delta \text{Effekt} > \Delta \text{Inputs}$. Herbert Metsa hat

auch gezeigt, dass zur gesellschaftlichen Entwicklung der gleiche Zusammenhang bei allen Inputs entstehen muss.

Der zweite bis heute interessante Bereich der Forschungsarbeiten von Herbert Metsa ist die Qualitätsproblematik. H. Metsa nahm diese Problematik in der sozialistischen Wirtschaft unter die Lupe und bewies, dass in der Situation, wenn ein Unternehmen sicher sein kann, dass seine ganze geplante Produktion zu den Preisen, die die zentralen Planungsorgane für Jahre festgeschrieben haben, absetzen kann, dann besteht kein wirkliches Interesse an der Qualitätserhöhung. Bei den Untersuchungen von Qualitätsproblemen hat er einen kleinen Kreis von gleichgesinnten Wissenschaftlern um sich gesammelt (M. Miljan, I. Larin u.a.).

Herbert Metsa ist in erster Linie als eine starke und durchsetzungsfähige Führungspersönlichkeit bei der Organisation der Forschungsangelegenheiten in Erinnerung geblieben, der seinen Mitarbeitern einiges abforderte. Als Prorektor für Forschung wirkte er maßgeblich bei der Gründung der Wissenschaftsabteilung der Universität mit und schuf die Grundlage zu Forschungsarbeiten auf Vertragsbasis – zu damaliger Zeit waren sie praktisch die einzigen wissenschaftlichen Untersuchungen, die wie heutige Forschungsgrants funktionieren.

Mai 2012

Olev Raju
Universität Tartu

PROFESSOR HERBERT METSA (1931-2008) – A SCIENTIST OF HIS TIME

Herbert Metsa was born on 2 January 1931 and graduated the Faculty of Law of Tartu University with honours degree in 1954. He worked as the vice-chairman of the board of Tartu Consumers' Co-operative.

The leader of the Department of Political Economy of Tartu University was latter Academic Professor Bronstein, who chose stuff by abilities, not by the political loyalty. So, Herbert Metsa became aspirant of University in 1956 in spite of the fact that he had a black spot – his father had been a member of Self-Defence in 1941-1942. Metsa got the Degree of Aspirant in 1963 ("The Problems of Price Formation in Socialist Industry") and he worked in Tartu University in 1961-1974; he was promoted from assistant to an assistant professor.

The first book by Herbert Metsa ("Personal Property and Personal Consumption") was published in 1966. A row of books and brochures followed it: "Expenditure of Labour and its efficiency" (1970), "Scientific and Technical Progress and IX Five-year Period" (1972), "Present Day and the Stimulation of the Quality of the Production" (1974), "The Intensification of Social Producing and Economical Mechanism in Socialist Society" (1980) and "Modern Problems of Producing Development" (1984). Doctor's Thesis "The Problems of Raising Economic Efficiency of Social Producing" was maintained in 1973 by Herbert Metsa. H. Metsa has published almost 200 various scientific publications.

H. Metsa has got administrative job since 1974. He's the science pro-rector of Tartu University (also, the degree of professor is obtained in the same period in 1978). He's the director of the Estonian branch of All-Union Institute of Labour Scientific Researches 1981-1985. In 1985 he come back to Tartu, to Estonian University of Life Sciences. Initially he leads the Department of Political Economy (1985-1990), and afterwards he's the Professor of the Department of Agrarian Economics (1990-1992) and Chairman of Marketing Chair (1992-1996). Professor Emeritus Herbert Metsa died on 25 May 2008 in Tartu.

Metsa would be memorized as a forceful and resolute organizer of science and through his strong clout and very exigent attitude to his subordinates. As the science pro-rector he practically created a faculty and laid the basis for contract researches, which were the only researches of Grand principle of that time.

There are two main fields of Herbert Metsa's scientific researches, which are of interest nowadays. First, he reached very close to describing processes of modern microeconomic positive scale effects. He used the term: stadiums of intensive development way. A development of society could take place only if (whatever) impact is bigger than the growth of the resources used for it; it's impressed by formula: $\Delta \text{ impact} > \Delta \text{ inputs}$. Another field of scientific interest since today in H. Metsa researches are the problems of quality. H. Metsa observes the questions of quality in socialist economy and he demonstrates that the interest of an enterprise to

arise the quality isn't sufficient in a situation, wherein the realization of all the planned production has been guaranteed according to the fixed prices. A small school (M. Miljan; I. Larin etc.) arose from the leadership of Herbert Metsa in the observation of quality problems.

May 2012

Olev Raju
University of Tartu

ARTIKLID TUNTUD EESTI MAJANDUSTEADLASTEST
BEITRÄGE ÜBER BERÜHMTE ESTNISCHE
WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFTLER
LIST OF ARTICLES PUBLISHED ON WELL-KNOWN ESTONIAN
ECONOMISTS

Väljaandes „Eesti majanduspoliitilised väitlused“ alustati kroonika osa kirjutamist alates 2007. aastast ehk 15. aastakäigust. 2008. aastast alustati kroonikas ka meie seast lahkunud tuntud Eesti majandusteadlaste elulugude-teadustegevuste lühikirjelduste avaldamist. Eesmärgiks on aastas üks-kaks (kuni kolm) ülevaadet avaldada, mida reeglina kirjutavad endised kolleegid, õpilased või spetsiaalselt elulugu uurinud inimesed. Ülevaated on üldjuhul kirjutatud ca 5-6 leheküljel eesti keeles (keele valiku teeb ülevaate autor), millele on lisatud valdavalt kuni ühe leheküljelised kokkuvõtted saksa ja inglise keeles (kokkuvõtte on ka eesti keeles kui ülevaade on kirjutatud saksa või inglise keeles). Seni on ilmunud järgmised ülevaated:

Zur Publikation „Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik“ gehört seit 2007, also seit dem 15. Jahrgang, auch ein Chronikteil. 2008 hat man begonnen, in der Chronik auch Kurzbiographien berühmter estnischer Wirtschaftswissenschaftler, die nicht mehr unter uns verweilen, zu veröffentlichen. Geplant ist, dass im Jahr bis drei Kurzbiographien erscheinen, die in der Regel von ehemaligen Kollegen, Studenten oder Autoren, die sich speziell mit einer wissenschaftlichen Laufbahn beschäftigt haben, verfasst werden. Diese Kurzbiographien sind ca. 5-6 Seiten lang. In welcher Sprache der Beitrag geschrieben wird (auf Estnisch, Englisch oder Deutsch), darüber entscheidet der Autor. Wichtig ist, dass die dazugehörige Zusammenfassung in einer anderen der drei genannten Sprachen ist. Bisher sind folgende Kurzbiographien erschienen:

Chronicles have been included in the publication *Discussions on Estonian Economic Policy* since 2007, i.e. since Volume 15. Since 2008 the chronicles have included also biographies and brief descriptions of the scientific activities of well-known Estonian economists who are no longer among us. The aim is to publish one or two (up to three) overviews annually, written by former colleagues or students or people who have specifically studied their biography. The overviews have generally been written on ca 5–6 pages in Estonian (the author of the overview chooses the language) with summaries in German and English mostly on up to one page (or a summary in Estonian if the overview was written in German or English). The following overviews have been published until now:

- **2008:** *Kukk, Kalev; Kukk, Kalle*. Professor **Ragnar Nurkse** (1907-1959) – der ungekrönte König unter den estnischen Wirtschaftswissenschaftlern;
Professor Ragnar Nurkse (1907-1959) – Eesti majandusteadlaste kroonimata kuningas (Kokkuvõtte);
Professor Ragnar Nurkse (1907-1959) – the uncrowned king among Estonian economists (Abstract);

- **2008:** *Raudjärv, Matti*. Dotsent **Juhani Väljataga** (1932-1982) ereda isiksusena Eesti majanduselus;
Associate Professor Juhani Väljataga (1932-1982) als eine unvergassliche Persönlichkeit im Wirtschaftsleben Estlands (Zusammenfassung);
Associate Professor Juhani Väljataga (1932-1982) as a bright personality in the Estonian economic life (Abstract);
- **2009:** *Kalle, Eedo*. Professor **Eduard Kull** (1905-1988) – majandusteadlane ja pedagoog;
Professor Eduard Kull (1905-1988) – Wirtschaftswissenschaftler und Pädagoge (Zusammenfassung);
Professor Eduard Kull (1905-1988) – Economist and Teacher (Abstract);
- **2010:** *Lõokene, Inga*. Akadeemik, professor **Uno Mereste** (27.05.1928-06.12.2009). In memoriam;
Akademiker Prof. Uno Mereste (27.05.1928-06.12.2009). In memoriam (Zusammenfassung);
Academician, professor Uno Mereste (27.05.1928-06.12.2009). In memoriam (Abstract);
- **2010:** *Paas, Tiit; Kaldaru, Helje; Sikk, Juta*. Professor **Heiki Müür** (1932-1996) – uue suuna rajaja nõukogudeaegsete majandusteadlaste koolitamisel;
Professor Heiki Müür (1932-1996) – Gründer einer neuen Richtung für die Ausbildung von Wirtschaftswissenschaftlern in der Zeit der Sowjetrepublik Estland (Zusammenfassung);
Professor Heiki Müür (1932-1996) – the founder of the new direction in education of economists in Soviet Estonia (Abstract);
- **2011/1:** *Lõokene, Inga*. Prof. **Juhan Vaabel** (1899-1971). Akadeemik, dr. jur.;
Prof. Juhan Vaabel (1899-1971). Akademiker, Dr. jur. (Zusammenfassung);
Prof. Juhan Vaabel (1899-1971) Academician, Dr. jur. (Abstract);
- **2011/2:** *Lõokene, Inga*. Professor **Erik Linnaks** (1926-2001), majandusarvestuse tiipteoreetik;
Professor Erik Linnaks (1926-2001), Spitzentheoretiker des Rechnungsweswns (Zusammenfassung);
Professor Erik Linnaks (1926-2001), leading theoretician in accounting (Abstract);
- **2012/1:** *Kumm, Kaupo*. Professor **Vladimir Koslov** (17.02.1928-7.01.2012). In memoriam;
Professor Vladimir Koslov (17.02.1928-7.01.2012). In memoriam (Zusammenfassung);
Professor Vladimir Koslov (17.02.1928-7.01.2012). In memoriam (Abstract);
- **2012/2:** *Raju, Olev*. Professor **Herbert Metsa** (1931-2008) – teadlane ja organisaator omas ajas;
Professor Herbert Metsa (1931-2008) – Wissenschaftler und bedeutender Organisator seiner Zeit (Zusammenfassung);
Professor Herbert Metsa (1931-2008) – a scientist of his time (Abstract)

KAHEKÜMNES MAJANDUSPOLIITIKA TEADUSKONVERENTS VÄRSKAS

2012. aasta 28.-30. juunil toimus Eestis XX rahvusvaheline majanduspoliitika teaduskonverents (mida võib ilmselt ka nn juubelikonverentsiks nimetada) ning traditsiooniliselt jällegi Värskas, teemaks „Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2012“.

Konverentsi temaatika oli kavandatud suhteliselt laialdasena (analoogne on see tegelikult olnud ka varasematel aastatel). Keskenduda oli soovitatud järgmistele majanduspoliitika valdkondadele nagu: 1) ettevõtluspoliitika; 2) ettevõtte strateegia; 3) fiskaal- ja rahapoliitika; 4) keskkonnapoliitika; 5) regionaal- ja kohaliku omavalitsuse poliitika; 6) sektoraalne (rahvamajandusharude) majanduspoliitika; 7) sotsiaalpoliitika; 8) töö- ja sissetulekute poliitika. Nii nagu varasematel kordadel, olid kavas ka mõned teised majanduspoliitika valdkonnad (seekord näiteks majanduskriis, Jaapani ja Ida-Euroopa võrdlus jt).

Konverentsi avamine oli seekord erilisem: peale avasõnavõttu koos lühikese tagasisaatega konverentsiseeria ajaloole seeria initsiaatorilt *Matti Raudjärv`elt* (TÜ), esines sõnavõtuga TÜ majandusteaduskonna eelmine dekaan, tänane ettevõttemajanduse instituudi juhtaja *Toomas Haldma*, kes andis professor Dr. *Armin Rohde`le* (Greifswaldi Ülikool, Saksamaa LV) üle TÜ rektori *Alar Karise* ¹ auaadressi teenete eest nii Tartu Ülikooli kui Eesti majandusteaduse ees. *Armin Rohde* on Eestis korduvalt akadeemiliste loengutega esinenud (sh sügiseti Tartu Ülikoolis toimuva Eesti-Saksa nädala raames, kuhu on kolleegid TÜ Saksamaa Liitvabariigi partnerülikoolidest kutsutud). Samuti on ta mitmeid kordi TÜ majandusteaduskonna doktorantide doktoritööde oponendiks olnud ning Värskas konverentsil on ta aktiivselt koos oma doktorantidega alates 1999. aastast osalenud.

Esimesel päeval toimus kaks istungit. Esimese istungi juhatajatena olid kavandatud *Armin Rohde* ja *Dorothea Greiling* (Johannes Kepleri Linzi Ülikool, Austria)². Ettekandjateks samal istungil olid: *Armin Rohde*, *Frank Ehrhold* (Greifswaldi Ülikool) ja *Toomas Haldma* (TÜ). Sama päeva teist istungit juhatasid *Peter Friedrich* ja *Janno Reiljan* (mõlemad TÜ). Kõik istungi ettekandjad esindasid TÜ-d: *Marge Seppo*, *Alo Lilles*, *Tõnu Roolah*.

Teisel päeval toimus neli istungit, millest esimest juhatasid *Martina Eckardt* (Budapesti Andrassy Ülikool, Ungari) ja *Mathias Wiedmer* (Greifswaldi Ülikool).

¹ Rektor Alar Karis oli viimast päeva ametis 29. juunil 2012. Tartu ülikooli uus rektor Volli Kalm andis ametivande 31. augustil 2012, kui TÜ aulas toimus rektor Volli Kalmu inauguratsioonitseremoonia. Ametiraha andis rektorile üle Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves. Rektori inauguratsioon toimus Tartu ülikooli nõukogu ja senati avatud istungil, mida juhatas TÜ nõukogu esimees Kersti Kaljulaid. Rector magnificus professor Volli Kalm pidas oma rektori ameti inauguratsioonikõne. Lisaks rektorile ja Eesti Vabariigi presidendile pidas tseremoonial kõne ka rector emeritus professor Alar Karis.

² Austerlanna jäi paraku haigestumise tõttu seekord Värskasse tulemata.

Ettekannetega esinesid *Martina Eckardt*, *Clemens Buchen* (TÜ ja Wiesbadeni Majanduse ja Õiguse Ülikool, Saksamaa LV) ja *Detlev Ehrig* ja *Uwe Staroske* (mõlemad Bremeni Ülikool, Saksamaa LV). Ennelõunast teist istungit juhatasid TTÜ esindajad *Mikk Lõhmus* ja *Sulev Mäeltsemees*. Ettekannetega esinesid *Mikk Lõhmus*, *Inara Dundure* (Läti Ülikool), *Ott Koppel* (TTÜ) ja *Marko Viiding* (TÜ). Konverentsi viiendat ja teise päeva kolmandat istungit juhatas *Üllas Ehrlich* (TTÜ). Ettekanded tegid *Margot Müürsepp* (TTÜ), *Aivo Ülper* (TÜ) ja *Maret Kirsipuu* (Eesti Mereakadeemia). Konverentsi viimast, kuuendat istungit juhatas *Mart Sõrg* (TÜ). Istungil tehti kaks ettekannet TÜ esindajatelt (*Katrin Pihor* ja *Raigo Ernits*). Seejärel toimus konverentsi lõpetamine, kus viimasena sai lõppsõna korraldajana *Matti Raudjärv* (TÜ).³

Juubelikonverentsil oli peale ettekannete-diskussioonide järel kavas nii kultuuri-, spordi-, tervise- kui ka loodusprogramm. Konverentsi esimese päeva õhtul toimus rohkete ja maitsvate seto sõokide-jookidega piknik Värskas Sanatooriumi kõrval järve äärsel aasal, kus toreda kolmveerandtunnise esinemise tegi seto rahvariideisse rõivastunud Värskas Rahvamaja lauluansambel. Seejärel pakkus paari tunni vältel nii kontserti kui taustamuusikat Rakvere Linnaorkester puhkpilliõpetaja Jüri Takjase juhatusel. Teise päeva õhtul pärast konverentsitööd oli võimalik soovijail end Värskas SPA-s ka tervislikult turgutada.

Loodusprogrammi raames toimus laupäeval, konverentsi kolmandal päeval, tunnine jalutuskäik giidi eestvedamisel endise Eesti Vabariigi sõjaväe ohvitseride suvise Põhjalaagri territooriumil,⁴ kus osalejad said põhjaliku ajaloolise ülevaate seal toimunu kohta enne ja pärast Eesti okupeerimist Nõukogude vägede poolt. Järgnes huvitav tutvumine Põhjalaagri kõrval asuva Seto Talumuuseumi hoonete ja eksponaatidega muuseumi giidi juhatusel. Loodusprogramm ja konverents lõpetati muuseumi Tsäimajas seto lõunasöögiga ning seejärel sõidutas Värskas Sanatooriumi buss enamiku konverentsil osalenuid Tartusse.

Lisaboonusena kavandati algselt ka kultuuri- ja loodusprogrammi laiendusena konverentsist osavõtjate ekskursiooni Petseri kloostrisse. Kuna Venemaa viisad on kallid (ca 70 eurot!), giidi oli võimalik vaid Pihkvast saada (jällegi kõrge hind!) ning toitlustamine mõneti ebakindel (nõuti ettemaksu, kuid omapoolset lõuna garantiid ei pakutud!), siis otsustasid korraldajad Petseri reisi mitte korraldada, sest ka huvilisi konverentsist osavõtjate hulgas oli vähe (eeskätt kõrge viisahinna tõttu!).

Juubelikonverentsil olid eestlaste kõrval konverentsil osalejateks traditsiooniliselt kolleegid Saksamaa LV ülikoolidest, aga samuti Austriast, Lätist ja Ungarist.

³ Osa ettekannete kohta on avaldatud ka artikkel kolmekeelses rahvusvahelises teadusajakirjas „Eesti majanduspoliitilised välitused / Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik / Discussions on Estonian Economic Policy“ numbrites 1-2012 ja 2-2012 (vastavalt autori (te) poolt valitud saksa või inglise keelsed täisartiklid CD-l ja teisekeelsed kokkuvõtted ajakirja paberkanalil).

⁴ Põhjalaagri säilinud hoonetes toimusid muide meie kolm esimest majanduspoliitika teaduskonverentsi, nimelt aastatel 1984, 1994 ja 1995.

Kuna Värskas on konverents toimunud juba kakskümmend korda, siis järgmised konverentsid korraldatakse paljude osalejate soovil ilmselt mujal. XXI rahvusvaheline majanduspoliitika teaduskonverents, Eestis tuntud kui nn „Värskas konverents“, toimub suure tõenäosusega Jänedal⁵ (ajavahemikul 27.-29. juunil 2013), kus asub 1915. aastal rajatud, tänane ajaloo- ja kultuurimälestisena tuntud mõisakeskus (nn Jänedal loss). Sinna on Tallinnast mööda Piibe maanteed 63 km autosõitu ja kuhu jõuab ka ligi tunnise sõidu järel Tallinna Bussijaamast nii bussi (samuti mööda Piibe maanteed) kui Tallinna Balti Jaamast rongiga (Tallinn-Aegviidu-Tapa liinil). See teeb kindlasti väliskülalistele kohalejõudmise kiiremaks (arvestades ka lennukiga saabumist Tallinnasse). Ülikoolilinnast Tartust ei ole kohalejõudmine samuti ülemäära kauge ega aeganõudev (autoga ligi 150 km ning rongiga ca kaks tundi sõiduaega). Samas jälle võimalus Eestimaa kauni loodusega tutvumiseks!

Tere tulemast järgmisele, XXI rahvusvahelisele majanduspoliitika teaduskonverentsile aastal 2013!

August 2012

Matti Raudjärvi

majanduspoliitika konverentside initsiaator ja peakorraldaja
(Tallinnas Pirta-Kosel, Pärnus ja Lääne-Virumaal Kaasiku talus)

⁵ Esimesed jäljed inimtegevusest Jänedal kuuluvad III aastatuhandesse enne Kristust, selleks on juholeiud – venekujulised kivikirved, mis on eksponeeritud Paides Järvamaa muuseumis. I aastatuhande lõpust pärineb Jänedal muinaslinn, mis on Lääne-Virumaal selle kandi suurim muistne kaitseehitis. Ürikuis on Jänedal küla esimest korda mainitud 1353 (*Gendel*), mil Tallinna piiskop omandas ordu käest sealsed maavaldused. Hiljem erakätesse läinud mõis (mis oli olemas hiljemalt 1510) on kuulunud paljudele baltisaksa suguvõsadele, kellest viimased olid von Benckendorffid. Nende poolt on rajatud tänaseni säilinud mõisa peahoone ning abi- ja kõrvalhooned.

Kultuurilukku on läinud Jänedal viimane mõisaproua Maria Zakrevskaja-Benckendorff-Budberg, kelle elu oli täis seiklusi ja lähedasi suhteid kuulsate meestega nagu R. B. Lockhard, M. Gorki, G. H. Wells jt, mis on heaks materjaliks olnud nii kirjanikele kui filmimeestele. 1934. a. suvel viibis Jänedal kirjanik G. H. Wells, kes lõpetas siin oma memuaaride kolmanda köite.

Jänedal on vahelduv maastik (Kõrvemaa maastikukaitsealasse kuuluv Aegviidu-Jänedal oos, Jänijõgi, Allikaoja, mitu järve) ning vanad mõisahooned kõrvuti omal ajal moodsate ehitistega (1975 rajati mõisa peahoone ehk lossi juurdeehitisena tehnikumi õppehoone) seonduvad üheks Põhja-Eesti kauneimaks maastikuarhitektuuriansambliks. Jänedal asus Eesti vanim põllumajanduse keskeriõppeasutus (asutatud 1918 Tallinnas Põhja-Eesti põllutöökeskkoolina, viidi 1921 Jänedal mõisa ja on kandnud mitmesuguseid nimesid. Aastast 1964 oli sovhoos-tehnikum, kus tootmise põhiharudeks olid tõuveise- ja sordiseemnekasvatuse). 82 tegutsemis-aasta jooksul on kool ettevalmistanud 2308 agronoomi (1918–2000), 51 piiritusemeistrit (1933–43) ja 298 maastikukujundajat (1981–99). Kool lõpetas oma tegevuse 2000. aastal.

Käesoleval ajal töötab endises koolihoones Maamajanduse Infokeskus, siin asub maategevõtjatele tuntud projekteerimisfirma Agorek OÜ ning Jänedal Raamatupidamise ja Nõuandebüroo, samuti MTÜ Abiks Põllumehele, mis on ainus taasiseseisvumise algusest peale järjepidevalt tegutsenud põllumajanduslik nõuandeteenistus Eestis.

Asula, mõisa ja kooli ajaloost saab põhjaliku ülevaate lossis asuvas Jänedal muuseumis. Lossi tornis asub muusika-tähetorn, mis on helilooja Urmas Sisaski töö- ja kontserdiruum ning astronoomiliste vaatluste läbiviimise koht. (joonealuse allikad: ENE, 4.kd. Tallinn: Valgus, 1989, lk.161; Jänedal ajalugu. [http://www.janeda.ee/ajalugu] 24.08.2012).

DIE ZWANZIGSTE WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZ ZUR WIRTSCHAFTSPOLITIK IN VÄRSKA

Die XX. Konferenz, die man mit Recht auch „Jubiläumskonferenz“ nennen kann, fand vom 28.-30. Juni 2012 traditionell wieder in Värksa statt. Das Thema lautete diesmal „Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedstaaten – 2012“.

Die Thematik der Konferenz – ähnlich wie in den früheren Jahren – umfasste mehrere Bereiche. Es wurde empfohlen, sich auf folgende Themengebiete zu konzentrieren: 1) Unternehmenspolitik; 2) Unternehmensstrategie; 3) Fiskal- und Geldpolitik; 4) Umweltpolitik; 5) Regional- und Kommunalpolitik; 6) Sektorale Wirtschaftspolitik; 7) Sozialpolitik; 8) Arbeits- und Einkommenspolitik. So wie bei vorangegangenen Konferenzen, standen auch einige andere Bereiche der Wirtschaftspolitik auf dem Programm (z.B. die Wirtschaftskrise u.a.).

Diesmal bekam die Eröffnung der Konferenz eine feierliche Note: Nach der Eröffnungsansprache von *Matti Raudjärv* (Universität Tartu), der als Initiator der Konferenzreihe auch einen Rückblick gab, ergriff *Toomas Haldma*, der ehemalige Dekan der Wirtschaftsfakultät der Universität Tartu, der heutige Leiter des betriebswirtschaftlichen Instituts, das Wort und überreichte Prof. Dr. *Armin Rohde* im Auftrag des Universitätsrektors *Alar Karis* eine Ehrenurkunde für seine Verdienste um die Kooperation mit der Universität Tartu und um die estnische Wirtschaftswissenschaft. *Armin Rohde* hat zahlreiche wissenschaftliche Vorträge gehalten (z.B. auch während der Estnisch-Deutschen Woche an der Universität Tartu, zu der jeden Herbst Kollegen aus den Partneruniversitäten eingeladen werden). Ebenso ist er mehrmals Opponent bei den Promovenden der Wirtschaftsfakultät der Universität Tartu tätig gewesen. Seit 1999 nimmt er gemeinsam mit seinen Doktoranden aktiv an den Värksa-Konferenzen teil.

Am ersten Tag der Konferenz wurden zwei Sitzungen mit sieben Beiträgen abgehalten und für den zweiten Tag waren vier Sitzungen mit insgesamt zwölf Vorträgen geplant.

Auch die Jubiläumskonferenz wurde von einem Kulturprogramm, sowie einem Sport- und Gesundheitsprogramm und einer Naturwanderung begleitet. Am Abend des ersten Tages konnte man an einem Picknick am Seeufer neben dem Värksa-Sanatorium teilnehmen und sich mit vielen schmackhaften Spezialitäten aus der Seto-Küche verwöhnen lassen. Ein besonderer „Leckerbissen“ war der dreiviertelstündige Auftritt der Gesangsgruppe des Kulturhauses Värksa, die in Seto-Volkstracht auftrat. Danach spielte zwei Stunden lang – zuerst als Konzert, dann als Stimmungsmusik – das Stadtorchester Rakvere unter der Leitung vom Blasinstrumentenlehrer Jüri Takjas. Am Abend des zweiten Tages nach der Konferenzarbeit konnte man nach Wunsch im Wellness-Zentrum Värksa einige gesundheitsfördernde Stunden verbringen.

Im Rahmen des Naturprogramms fand am Samstag, dem dritten Tag der Konferenz, ein einstündiger Spaziergang auf dem Territorium des ehemaligen Sommerlagers

Nord der Offiziere der „ersten“ Republik Estland statt. In den dortigen Gebäuden fanden die ersten drei wirtschaftspolitischen Konferenzen statt, nämlich 1984, 1994 und 1995. Die Teilnehmer bekamen von der fachkundigen Reiseleitung einen gründlichen historischen Überblick über Geschehnisse vor und nach der Besetzung Estlands durch sowjetische Truppen. Es folgte der geführte Besuch im Seto-Bauernmuseum, das sich in der unmittelbaren Nähe des Sommerlagers Nord befindet. Das Naturprogramm und sogleich die Konferenz endete mit einem Seto-Mittagessen in der Museumsgaststätte „Tsäimaja“. Danach brachte der Bus des Sanatoriums Värskla die meisten Konferenzteilnehmer nach Tartu.

Anfänglich war als „Zusatzbonus“ und Erweiterung des Kultur- und Naturprogramms ein Ausflug ins Kloster Põskorje geplant. Aber weil ein Visum nach Russland sehr viel kostet (ca. 70 Euro), eine Reiseleitung nur aus Pskov zu bekommen war (wieder hohe Kosten!) und die Verpflegung unsicher war (es wurde eine Anzahlung gefordert, aber keine Garantie gegeben, dass man das Mittagessen bekommt!), dann haben die Veranstalter entschieden, auf die Reise zu verzichten. Unter Konferenzteilnehmern gab es auch wegen hoher Visakosten wenig Interesse.

Zum Teilnehmerkreis der Jubiläumskonferenz gehörten neben estnischen Wirtschaftswissenschaftlern traditionell Kollegen aus deutschen Universitäten, aber auch aus Österreich, Lettland und Ungarn waren Gäste angereist.

Die Konferenz tagte in Värskla schon das zwanzigste Mal und viele Teilnehmer haben den Wunsch geäußert, den Tagungsort anderswohin zu verlegen. Die XXI. Konferenz wird höchstwahrscheinlich in Jäneda¹ stattfinden (27.-29. Juni 2013). In

¹ Die ersten menschlichen Spuren in Jäneda tauchen im III. Jahrtausend v. Chr. auf – das sind bootsförmige Steinäxte, die jetzt im Järvamaa-Heimatmuseum in Paide zu sehen sind. Aus dem Ende des I. Jahrtausends stammt die alte Bauernburg Jäneda, der größte prähistorische Verteidigungsbau im Landkreis Lääne-Virumaa. Das Dorf Jäneda wurde unter dem Namen *Gendel* 1353 erstmalig urkundlich erwähnt, als der Bischof von Tallinn die dortigen Ländereien übernahm. Der Gutshof Jäneda (deutscher Name: Jendel), seit 1510 urkundlich bekannt, gehörte mehreren deutschbaltischen Adelsgeschlechtern, zuletzt der Familie von Benckendorff. Das von ihnen erbaute Herrenhaus mit dazugehörigen Nebenbauten ist bis heute erhalten geblieben. Kulturhistorisch interessant ist die letzte Gutsherrin Maria Zakrevskaja-Benckendorff- Budberg. Ihr abenteuerliches Leben und ihre nahe Beziehungen zu berühmten Männern wie R. B. Lockhard, M. Gorki, G. H. Wells u.a. haben als Roman- und Filmvorlage gedient. Im Sommer 1934 hielt sich in Jäneda der Schriftsteller G. H. Wells auf, der hier den dritten Band seiner Memoiren vollendete.

Die abwechslungsreiche Landschaft (Naturschutzgebiet Kõrvemaa mit seinen Moränen und Gewässern), alte Gutshofgebäude und neuere Bauten (1975 wurde der Anbau für die landwirtschaftliche Fachschule fertig) bilden ein eindrucksvolles Ganzes. In Jäneda befand sich die älteste landwirtschaftliche Bildungseinrichtung mit Oberschulabschluss in Estland (gegründet 1918 in Tallinn, seit 1921 in Jäneda). Während der 82 Unterrichtsjahre wurden 2308 Agronomen (1918-2000), 51 Spiritusmeister (1933-43) und 298 Landschaftsgestalter (1981-99) ausgebildet. Im Jahre 2000 wurde die Schule geschlossen.

Heute sind im Schulgebäude landwirtschaftliche Info-, Planungs- und Beratungseinrichtungen untergebracht.

der Ortschaft Jäneda befindet sich der im Jahre 1915 erbaute Gutshof, heute ein historisches und kulturelles Denkmal, das in Estland als das Schloss Jäneda bekannt ist. Jäneda liegt von Tallinn 63 km entfernt und ist über die Landstraße Piibe mit dem Auto gut zu erreichen. Auch mit Bus- oder Bahn (Linien Tallinn-Aegviidu-Tapa) ist man nach einstündiger Fahrt an Ort und Stelle. Für die ausländischen Gäste ist die schnelle Erreichbarkeit des Ortes sicherlich von Vorteil, auch wenn man die Ankunftszeiten der Flugzeuge berücksichtigt. Von der Universitätsstadt Tartu aus ist der Weg auch nicht so weit: 150 km mit dem Auto oder zwei Stunden Zugfahrt. Und es ist wieder eine gute Gelegenheit, landschaftlich schöne Orte in Estland kennenzulernen!

Willkommen auf der nächsten XXI. internationalen Wissenschaftskonferenz zur Wirtschaftspolitik 2013!

August 2012

Matti Raudjärv

Initiator und Hauptveranstalter
der wirtschaftspolitischen Konferenzen
(In Tallinn / Pirita-Kose, in Pärnu und
auf dem Hof Kaasiku im Landkreis Virumaa)

Einen umfassenden Überblick über die Geschichte der Ortschaft, des Gutshofes und der Landwirtschaftsschule bietet das Heimatmuseum im Schloss Jäneda. Im Schlossturm befindet sich eine musikalische Sternwarte, die Urmas Sisask, dem auch international bekannten Gegenwartskomponisten, als Arbeits- und Konzertstätte dient hat. (Quellen: ENE, 4. Band Tallinn: Valgus, 1989, S. 161; Jäneda ajalugu. [<http://www.janeda.ee/ajalugu>] 24.08.2012).

TWENTIETH SCIENTIFIC CONFERENCE ON ECONOMIC POLICY AT VÄRSKA

The **20th** conference (that can probably also be regarded as a jubilee conference) was held on 28–30 June 2012 and traditionally again at Värška, on the theme “Economic Policy in the EU Member States – in 2012”.

The conference had been planned with a relatively broad range of subjects (actually, similar to earlier years). It had been recommended to focus on the following areas of economic policy: 1) Entrepreneurship policy; 2) Corporate strategy; 3) Fiscal and monetary policy; 4) Environmental policy; 5) Regional and local government policy; 6) Sectoral economic policy (for different sectors of national economy); 7) Social policy; 8) Labour policy and income policy. Just like at earlier conferences, also some other areas of economic policy (this time e.g. the economic crisis) had been planned.

Opening of the conference was more special this time: after the opening address and a brief retrospect on the history of the series of conferences from *Matti Raudjärv* (University of Tartu) as the initiator of the series, the previous Dean of the Faculty of Economics and Business Administration of the University of Tartu, the current Head of the Institute of Business Administration *Toomas Haldma* took the floor and delivered the Honorary Address from the Rector of the University of Tartu *Alar Karis* to Prof. Dr. *Armin Rohde* (University of Greifswald, Federal Republic of Germany) for his merits to both the University of Tartu and the Estonian economic science. *Armin Rohde* has frequently delivered academic lectures in Estonia (incl. during the German-Estonian Week held at the University of Tartu every autumn to which colleagues from the partner universities of the University of Tartu have been invited). He has also been an opponent to doctoral theses of doctoral students of the Faculty of Economics and Business Administration of the University of Tartu and has actively participated in the Värška Conference since 1999 together with his doctoral students.

Two sessions with seven presentations were held on the first day of the conference and for the second day, four sessions with 12 presentations were planned.

Besides the presentations and discussions, the jubilee conference had also cultural, sports and health, and nature programmes. A picnic with ample and delicious Seto food and drinks was held on the meadow by the lake next to the Värška SPA and the song ensemble of the Värška Culture Centre gave a wonderful concert for 45 minutes in Seto folk costumes. Afterwards, the Rakvere Town Orchestra conducted by the brass band music teacher Jüri Takjas gave a concert of a couple of hours and played background music. On the evening of the second day after the conference work the participants had an opportunity to boost their health in Värška SPA.

The nature programme consisted in an one-hour guided walking tour on Saturday, the third day of the conference, to the territory of the Northern Camp held each summer for officers of the Defence Forces of the first period of independence of the

Republic of Estonia (our three first scientific conferences on economic policy were held in the buildings there, by the way, namely in 1984, 1994 and 1995) where the participants got a thorough overview of the history of the place both before and after occupation of Estonia by the Soviet army. Then followed an interesting visit to the buildings of the Seto Farm Museum next to the Northern Camp, to see its exhibits with the help of the museum guide. The nature programme and the conference ended in a Seto lunch at the Museum Teahouse after which the Värskas SPA bus took most participants of the conference to Tartu.

As an additional bonus also a trip to the Pechora Monastery was planned for the participants of the conference as a part of the cultural and nature programme but as Russian visas are expensive (ca 70 euros!) and the guide was only available from Pskov (at a high price again!) and the organisation of meals was somewhat uncertain (an advance payment was requested without guaranteeing the lunch!), the organisers decided to cancel the trip to Pechora as not many participants were interested in it either (above all due to the high price of the visa!).

Besides Estonian participants, traditionally colleagues from universities of the Federal Republic of Germany but also from Austria, Latvia and Hungary participated at the jubilee conference.

As the conference has been held at Värskas for twenty times already, the next conferences will probably be held at some other place at the request of the participants. The 21st conference will most probably be held at Jäneda¹ (on 27–29

¹ The first traces of human activities at Jäneda date from the 3rd millennium BC according to random findings – boat-shaped stone axes displayed in Järvamaa Museum in Paide. The ancient Jäneda Stronghold dates from the end of the 1st millennium and is the largest ancient defence structure in that area of the Lääne-Viru County. Jäneda Village was first mentioned in ancient documents in 1353 (*Gendel*) when the Bishop of Tallinn acquired the land from the Order. The manor which was later transferred to private ownership (and existed at least in 1510) has belonged to many Baltic German families, most recently to von Benckendorffs. They built the main manor house and other buildings of the manor which have been preserved until now.

The last landlady of Jäneda, Maria Zakevskaja-Benckendorff-Budberg was a prominent figure in cultural history whose life was full of adventures and close relationships with famous men like R. B. Lockhart, M. Gorki, G. H. Wells etc, which has served as a good material for both authors and film producers. In summer 1934 the author G. H. Wells stayed at Jäneda and finished the third volume of his memoirs here.

The landscape at Jäneda is varied (Kõrvemaa Landscape Reserve includes Aegviidu-Jäneda esker, Jänijõgi River, Allikaoja Stream, several lakes) and old manor houses standing next to modern buildings of their time (in 1975 the study building of the Technical School was built as an annex to the main manor house) constitute one of the most beautiful landscape architecture ensembles of North Estonia. The oldest Estonian establishment of secondary specialised education was at Jäneda (established in 1918 in Tallinn as North Estonian Secondary School of Farming, transferred in 1921 to Jäneda Manor and operated under different names. Since 1964 it was a State Farm Technical School where the main fields of production were cattle breeding and seed breeding). During its 82 years of operation the school prepared 2308 agronomists

June 2013) at the manor house called Jäneda Castle built in 1915 and preserved as historical and cultural heritage. It is at the distance of 63 km by car from Tallinn along the Piibe Road – approximately one hour from Tallinn either by bus or by train (Tallinn-Aegviidu-Tapa line). This will surely make it faster for foreign guests to arrive (considering also flights to Tallinn). Travelling from the university city Tartu is not too far or time-consuming either (approximately 150 km by car and ca two hours by train). Another opportunity to see the beautiful nature in Estonia!

Looking forward to welcome you at the next, 21st international scientific conference on economic policy in 2013!

August 2012

Matti Raudjärv
Initiator and main organiser of the
conferences on economic policy
(At Pirita-Kose in Tallinn, in Pärnu and
on Kaasiku Farm in Lääne-Viru County)

(1918–2000), 51 distillers (1933–43) and 298 landscape gardeners (1981–99). The school was closed in 2000.

Rural Economy Research Centre is currently operating in the former school building, also a construction design company Agorek OÜ familiar to rural businesses, and the Jäneda Accounting and Advisory Office, also the non-profit organisation MTÜ Abiks Põllumehele, which is the only agricultural advisory service in Estonia which has been in operation since the time when Estonia re-established its independence.

The Jäneda Museum in the castle provides a thorough overview of the history of the settlement, manor and school. There has been a musical observatory in the castle tower where the composer Urmas Sisask worked and gave concerts and performed astronomical observations. (ENE, Vol. 4 Tallinn: Valgus, 1989, p. 161; Jäneda ajalugu. [<http://www.janeda.ee/ajalugu>] 24.08.2012)

MÕNEDEST MAJANDUSE TERMINOLOOGILISTEST KÜSIMUSTEST NII TEADUS- KUI TAVAKEELES¹

Käesolev kirjatükk ei ole küll otseselt kroonika valdkonda kuuluv, küll aga Eesti ühiskonnas toimuvale ja allakirjutanu poolt pikaajalistele tähelepanekutele tuginev arvamus (seda on õhutanud paljude erialade ja ametite esindajate, sh avaliku elu tegelaste, ajakirjanike, ka teadlaste suulised ja kirjalikud sõnavõtud: Eesti Rahvusringhäälingus, ajalehtedes, ajakirjades, suulistes ettekannetes erinevatel foorumitel jm). Samas on alljärgnevaga seotud nii kõrva kui silma riivav ja ühtlasi muret tekitav, millele on autor ka oma loengutes üliõpilastele korduvalt tähelepanu juhtinud.

Allkirjutanu tahaks siinjuures ühe probleemi tõstatada kuna arvab, et Eestis ei ole nimelt majanduslase (aga mitte ainult) terminoloogiaga kaugeltki mitte kõik korras. Majandusterminoloogia arendamine on oluline nii oma kultuuri kui majanduse arengu seisukohalt. Täna oleme kahjuks olukorras, kus sellele mitte alati piisavalt tähelepanu ei pöörata. Meedias lastakse alatasa viltu, ka avaliku elu tegelased ei paista asjadele tähelepanu pöörvavat. Ja ega majandusteadlased sellest isegi vist alati eriti hooli!? Eriti torkab see hoolimatus silma nooremate hulgas. Näiteks, paljudel teaduskonverentsidel (näiteks Eesti Majandusteaduse Seltsi /EMS/ aastakonverentsidel), ka Värskas toimunud rahvusvahelistel majanduspoliitika teaduskonverentsidel ja mujal) tehakse ettekanded inglise keeles, kuid sageli eesti keeles vastavaid termineid ei tunta ega osata öelda (isegi spetsiaalsetele küsimustele ei pruugi tihti selget vastust saada).²

Allakirjutanu arvates võiks siinjuures mõnede tüüpilisemate ebajuhtumitena kolm välja tuua.

Esiteks:

Väga sageli kasutatakse kui mitte ütelda, et ekspluateeritakse täiesti põhjendamatult sõna „*tööstus*“, mida lisatakse täiendina vist küll täiesti valimatult ja enesele teadvustamata. Siinjuures olgu toodud vaid mõned nä „laias tarbimises“ (seda nii sõnas kui kirjas), olevad nn terminid ja mõisted³:

dopingutööstus, filmitööstus, haridustööstus, kinotööstus, kruisitööstus, kultuuritööstus, loometööstus, loometööstuskeskus, loovtööstus, meediatööstus,

¹ Kuna käesolev kirjutis on seotud esmajoones eesti keelse terminoloogiaga, siis seda ei ole saksas ega ka inglise keelde tõlgitud. Kuigi inglise keelega on sõna „tööstus“ kasutamine eesti keeles antud artiklis tõstatatud terminoloogiaga otseselt ja tihedalt seotud.

² Käesoleval ajal on juba vähemalt Tartu Ülikoolis (loodetavasti ka mujal Eestis) selline nõue, et võõrkeelse doktoritöö puhul peab doktorant ka mahuka (nii vähemalt mõnekümnel leheküljel) eesti keelse, väitekirjast ammendavat ülevaadet andva trükise esitama. See peaks ehk eeldama, et emakeelsele terminoloogiale hakatakse senisest suuremat tähelepanu pöörama. Siit ei maksa aga arvata, et sellise nõude sisseviimisel kõik vastava eriala terminoloogia küsimused lahendatud saavad.

³ Kindlasti ei ole esitatud loetelu ammendav; loetelud siin ja edaspidi on toodud tähestikuliselt järjekorras.

meelelahutustööstus, muusikatööstus, piraatlustööstus (Acta'ga seonduv), show-tööstus, seksitööstus, tehnoloogiataööstus, turismitööstus jt.

Selline käsitlus on ilmselt asjatundmatu, hoolimatu, lohakas jms tegevus ning sama võib ka suhtumise kohta arvata.

Näiteks on ka Eesti majandusteaduse *grand old man*, tänaseks kahjuks juba manalamees akadeemik professor majandusdoktor Uno Mereste (27.05.1928 – 06.12.2009) oma „Majandusleksikoni“ teises osas⁴ sellele tähelepanu juhtinud, käsitledes märksõna „tööstus“.

„Tööstus, industria {tööstussektor} – 1. Institutsiooniline rahvamajandusharu, millesse kuuluvad loodusest tooraineid ammutavad ja neid töötlevad ettevõtted, samuti mitmesuguseid juba töödeldud materjale edasitöötlevad ning esemete või energia voogude kujul toodangut andvad ettevõtted (töötlev tööstus),“ (kursiiv ja lühendus: M.R.)

Uno Mereste jätkab samal leheküljel järgmisest lõigust: *„Inglisekeelse erialakirjanduse kasutamisel ja selle tõlkimisel pälvib tähelepanu, et 1) inglise keeles, eriti Ameerikas on sõna **industry** laialt kasutusel ka paljude niisuguste elu- või tegevusalade kohta, mille pole tööstusega mingit tähenduslikku seost ja mille puhul tuleks seetõttu eesti keeles hoiduda sõna „tööstus“ kasutamisest, nt sõna „turismitööstus“ asemel on kõiki turismifirmasid ühendava üldmõistena parem kasutada sõna „turism“ ehk „turismindus“, „haridustööstuse“ kui kõiki haridusasutusi ühendava üldmõiste tähenduses on parem seni kasutatud „haridus“ või „haridusasutused“ jne;“ ... (kursiiv ja lühendus: M.R.)*

Võib-olla tänapäeval osa inimesi arvab, et keelekasutus pole oluline või, et teeme kõik suvaliselt nii järele kui on näiteks inglise keeleruumis (nõ „vägev värk“!)? Ilmselt võib seda mõneti ka amerikaniseerumiseks nimetada (võrdle: „kadakasakslased“, „pajuvenelased“, nüüd taasiseseisvunud Eesti Vabariigis võiks ehk sellised kategooriad kasutusele võtta nagu näiteks „maltsainglased“, „võsaameeriklased“⁵ vms). Võib-olla tasuks uurimist, üldistamist ja järelduste tegemist?

⁴ Mereste, U. Majandusleksikon. II osa. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2003, lk. 446.

⁵ Oleme taasiseseisvunud Eestis oma rahvamajanduses küllalt suuri edasiminekuid ja arenguid võrreldes okupatsiooniajaga saavutanud, kuid selle kõrval oleme arenenud turumajandusriikidest enamikes valdkondades ikkagi oluliselt maha jäänud. Selle kõrval on aga äärmiselt palju ulatuslikke vaeleinvestusi, valeotsuseid, tegematajätmissi, rumalust, ahnust jms, seega võime Eestis võib-olla mitte niivõrd turumajandusest vaid kohati hoopis võsamajandusest (turumajanduse elementidega) rääkida. Samas võime vist isegi nii arvata, et Eesti ühiskonnas on käesoleval ajal (vast juba kümme aastat), tegemist nõ vaimse seisakuga.

Teiseks:

Teine sõna, mida tihti mõnevõrra ebakorrektselt kasutatakse on „majandus“, näiteks: *biomajandus* (???), *hobumajandus* (???), *jäätmemajandus* (sobilik: jäätmekäitlus), *laomajandus* (sobilik: laondus), *kultuurimajandus* (TV-s Üdi klubis kuuldu), *teenindusmajandus* (sobilik: teenindus), *teenusmajandus*, *teenusmajanduskoda*, *teenustemajandus* (sobilik: teenused), *turismimajandus* (sobilik: turism, turismindus), *võrgustikumajandus* (???)⁶ jne.⁷

Jääb mulje, et sõnakasutaja, lisades sõna „majandus“ on alles siis kindel, et jutt käib ikka tõepoolest tema poolt käsitletavast rahvamajandusharust, ühiskonnaelu konkreetsest, kindlast valdkonnast. Vist arvatakse, et kuulaja-lugeja ei saa muidu aru, millest käib jutt. Samas võib ka nii aru saada, et täiendi „majandus“ lisaja (rääkija, kirjutaja) ei ole endas kindel (st teema pole selge, ei valda piisavalt teemat vms), kas tema jutt ja argumentid on selged ja piisavad ning lisab igaks juhuks kindluse mõttes nimetatud täiendi „majandus“.

Veel „huvitavaid“ tähelepandud sõnu: loomekombinaat (?); loomeettevõtja (Üdi klubi). Kindlasti on paljud veel hulga seda laadi sõnu nii kõnes kui kirjas märganud.

Kolmandaks:

Kolmas ebatäpsus on sõnade „number, numbrid“ äärmiselt sagedane kasutamine seal, kus tuleks kasutada sõnu „arv, arvud“. Sõna „number“ asemel sobib sageli mõistlikumana ka selliste mõistete-sõnade, nagu „hulk“, „suurus“ vms kasutamine. Näiteks väljendutakse sageli ebaõigesti: „palganumber kasvas“, „töölise number jäi muutumatuks“, „majanduskasvu number oli stabiilne“ jpm. Kindlasti oleks õigem kirjutada ja rääkida: „palga suurus muutus“, „töölise arv jäi muutumatuks“, „töötajate hulk vähenes“, või lihtsalt „majanduskasv oli stabiilne“ jmt.

Allakirjutanu sagedastele küsimustele eeltoodud terminite väärkasutamisel on saadud vastused suhteliselt segased, arusaamatud või viidatakse sellele, et nii on

⁶ arusaamatu termin; leitud tudengi referaadist ja kuulnud ettekandest, mida aga üliõpilane arusaadavalt ja selgelt lahti seletada ei osanud.

⁷ Siinjuures juhiks tähelepanu ühele ammu eesti keeles kasutusele võetud mõistele – põllumajandus. Ka siis ei ole ilmselt ehk kõige ratsionaalsem olnud. Võiks kasutada (??) – **põllundus** (!!). Nii mõneski teises keeles terminit põllumajandus otseselt ei kasutata (näiteks, saksa keeles *die Landwirtschaft*; otseses tõlkes – maamajandus/, vene keeles *сельское хозяйство* – pigem võib seda otse tõlkida ka kui külamajandus, maamajandus; *село* – küla; *сельский* ~ ая, ~ ое – maa-, küla-, põllu-; jt). Lisaks: mitmete riikide statistika käsitleb põllumajandust eeskätt kui kaht eraldi haru – taimekasvatust ja loomakasvatust. Eesti keeles oleks ehk ratsionaalne ja õigustatud ka eessõnana *maa-* kasutamine (näiteks, maamajandus /vrdl. nii saksa kui vene keelega/, juba kasutusel olev – maaülikool jm). Võttes eesti keeles kasutusele mõiste *maamajandus*, hõlmaks see nii *taimekasvatust* kui *loomakasvatust*. Samas: mõistet „põllundus“ kasutades on siiski vist mõnevõrra kaheldav alati loota, et selle all vahetult nii taime- kui ka loomakasvatust mõistma hakatakse!? Seega valdkonna terminites ei ole mõistest päris ühemõtteliselt selged, aga võiks selgamaks saada!

tavaks ja laialdaselt kasutusel. Samas üldjuhul siiski nõustatakse, et sõnakasutus võiks täpsem ja õigem olla.

Käesoleva lühikirjutisega soovib autor keelekasutajate tähelepanu sellele juhtida, et me võiks oma eesti keelde (emakeelde) siiski hoolivamalt suhtuda ja ikkagi erialases, aga samuti igapäevases tegevuses täpsemad ja korrektsemad olla. Kindlasti on vaja ka vastavaid keele ja terminoloogia alaseid arutelusid-diskussioone-vaidlusi ning kokkuleppeid ja seejärel loodaks ajapikku korrektset keelekasutust. Samas ei arva allakirjutanu, et tal kõiges siin kirjapandus õigus oleks, küll võiks aga heatahtlikult diskuteerida.

Jaanuar-september 2012

Matti Raudjärv
peatoimetaja
(Tallinnas, Pirita-Kosel; Pärnus;
Lääne-Virumaal Kaasiku talus)

MAJANDUSPOLIITIKA TEADUSKONVERENTSID EESTIS (1984-2013)

WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZEN ÜBER WIRTSCHAFTSPOLITIK IN ESTLAND (1984-2013)

SCIENTIFIC CONFERENCES ON ECONOMIC POLICY IN ESTONIA (1984-2013)

I	1984	Ühiskondliku tootmise intensiivistamise probleemid Eesti NSV-s
II	1994	Majandusteadus ja majanduspoliitika Eesti Vabariigis
III	1995	Majanduspoliitika teooria ja praktika Eesti Vabariigis
IV	1996	Aktuaalsed majanduspoliitika küsimused Euroopa Liidu riikides ja Eesti Vabariigis /I ja II/
Aktuelle wirtschaftspolitische Fragen in den Ländern der Europäischen Union und in der Republik Estland /I und II/
Topical Problems of the Economic Policy in the Member States of the European Union and the Republic of Estonia /I and II/
V	1997	Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja integreerumine Euroopa Liiduga
Die Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Integration mit der Europäischen Union
Economic Policy of the Republic of Estonia and Integration with the European Union
VI	1998	Eesti Vabariigi integreerumine Euroopa Liiduga – majanduspoliitika eesmärgid ja abinõud
Die Integration der Republik Estland mit der Europäischen Union – Ziele und Mittel der Wirtschaftspolitik
Integration of the Republic of Estonia into the European Union – Goals and Instruments of Economic Policy
VII	1999	Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja Euroopa Liit
Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union
Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
VIII	2000	Eesti Vabariigi majanduspoliitika tulemuslikkus ja Euroopa Liit
Wirksamkeit der Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union
Effectiveness of the Economic Policy of the Republic of Estonia and the European Union
IX	2001	Harmoniseerimine ja vabadus Eesti Vabariigi majanduspoliitikas integreerumisel Euroopa Liiduga
Harmonisierung und Freiheit der Wirtschaftspolitik Estlands in EU-Integrationsprozess
Harmonisation and Freedom in the Economic Policy of Estonia integrating with the European Union
X	2002	Euroopa Liiduga liitumise mõju Eesti majanduspoliitikale
Die Integration der Europäischen Union und ihre Wirkungen auf die Wirtschaftspolitik Estlands
Effect of Accession to the European Union on the Economic Policy

- of Estonia
- XI 2003 Eesti majanduspoliitika teel Euroopa Liitu
Die Wirtschaftspolitik Estlands auf dem Weg in die Europäische Union
Estonian Economic Policy on the way towards the European Union
 - XII 2004 Eesti majanduspoliitilised perspektiivid Euroopa Liidus
Wirtschaftspolitische Perspektiven Estlands als Mitglied der Europäischen Union
Economic Policy Perspectives of Estonia in the European Union
 - XIII 2005 XIII majanduspoliitika teaduskonverents
Die XIII wirtschaftspolitische Konferenz
13th Scientific Conference on Economic Policy
 - XIV 2006 XIV majanduspoliitika teaduskonverents
Die XIV wirtschaftspolitische Konferenz
14th Scientific Conference on Economic Policy
 - XV 2007 Eesti majanduspoliitika – kolm aastat Euroopa Liidus
Die Wirtschaftspolitik Estlands – drei Jahre in der Europäischen Union
Economic Policy of Estonia – three Years in the European Union
 - XVI 2008 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2008
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2008
Economic Policy in the EU Member States – 2008
 - XVII 2009 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2009
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2009
Economic Policy in the EU Member States – 2009
 - XVIII 2010 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2010
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2010
Economic Policy in the EU Member States – 2010
 - XIX 2011 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2011
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2011
Economic Policy in the EU Member States – 2011
 - XX 2012 Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2012
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2012
Economic Policy in the EU Member States – 2012

NB! Järgmine majanduspoliitika teaduskonverents toimub / Die nächste wirtschaftspolitische Konferenz findet statt / The next scientific conference on economic policy will be held:

- XXI 27.-29.06.2013 (Eesti-Estland-Estonia):
Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2013
Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2013
Economic Policy in the EU Member States – 2013

Täpsem information alates oktoobrist-novembrist 2012 / Genauere Informationen ab Oktober-November 2012 / More detailed information from October-November 2012: www.mattimar.ee